

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

De divinatione

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1133)

M. TVLLII CICERONIS
M. TVLLII CICERONIS
DE
DIVINATIONE
LIBER PRIMVS.

Q. CICERO. M. TVLL. CICERO.

Erus opinio est, jam usque ab heroicis ducta temporibus, & que & populi Rom. & omnium gentium firmata consensu, versari quendam inter homines divinationem, quam Græci *μαντική* appellant, id est *præfensio*. & scientiam rerum futurarum, 1 Magnifica quædam res, & salutaria, si modo est ulla: 2 quæque proxima ad deorum vim naturam mortali possit accedere. Itaque ut alia nos multis multa, quam Græci: sic huic præstantissimæ rei nomen nostri à divi: Græci, ut Plato interpretatur, à *furor* duxerunt. Gentem quidem nullam video neque tam humanam, atque doctam, neque tam immanem, tamque barbaram, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi, prædicique posse censeat. Principio Asyrii, 3 ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemque regionum, quas incolebant, cum cælum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, traiectiones, 4 motusque stellarum observaverunt: quibus motatis quid cuique significaretur, memoriæ prodiderunt. Quæ in natione Chaldaei, non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati, diuturna observatione siderum scientiam putantur effecisse, ut prædici posset, quid cuique eventurum, & quo quisque fato natus esset. Eandem artem & Egypti longiquitate temporum innumerabilibus patre seculis consecuti putantur. Cilicium autem, & Phidaram gens, & his finitima Pamphilia, quibus nationibus præsumimus ipsi, volatibus avium, 5 cantibusque, certissimis signis, declarari res futuras putant. Quam verò Græcia 7 coloniam misit Æoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam, Italiam sine Pythio, aut Dodono, aut Hammonis oraculo? aut quod bellum susceptum ab ea sine consilio deorum est? Nec unum genus est divinationis publicæ, privatimque celebratum, nam, ut omittam ceteros populos, noster, quam multa genera complexus est? Principio hujus urbis parens Romulus, non solum auspiciatorem urbem condidisse, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Deinde auguribus & reliqui reges usi, & exactis regibus, nihil publicè sine auspiciis nec domi, nec militis gerebatur. Cumque magna vis videretur esse 7 & in impetrandis, consulendisque rebus, & in monstris interpretandis, ac procurandis in haruspici disciplina: omnem

hanc ex Etruria scientiam adhibebant, & ne genus esset ullum divinationis, quod neglectum ab his videretur. Et cum duobus modis animi sine ratione, & scientia, mori ipsi suo, soluto, & libero incitarentur: uno, *furor*: altero, *somniantes*: furoris divinationem Sibyllinis maxime versibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes electos à civitate esse voluerunt. Ex quo genere sæpe horulorum etiam, & varum *furibunda prædictiones*, ut Octaviano bello, Cornelii Culleoli, audiendas putaverunt. Nec verò somnia gravia, si hæc ad temp. pertinere visa sunt, à summo consilio neglecta sunt. Quinetiam memoria nostra templum Junonis Sospitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæciliæ, Belearici filiz, somnio. Atque hæc, ut ego arbitror, veteres rerum magis eventis moniti, quam ratione docti, probaverunt. Philosophorum verò exquisita quædam argumenta, cur esset vera divinatio, collecta sunt, à quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes, unus, qui deos esse diceret, divinationem funditus sustulit. Reliqui verò omnes, præter Epicurum, balbutientem de natura deorum divinationem probaverunt, sed non uno modo. Nam cum Socrates, omnesque Socratici Zenoque, & hi, qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum philosophorum sententia, veterem Academia, & Peripateticis consentientibus: eumque huic rei magnam auctoritatem Pythagoras jam antè tribuisset, 10 qui etiam ipse augur vellet esse, plurimisque locis gravis auctor Democritus præfensioem rerum futurarum comprobaret: Dicaarchus Peripateticus cetera divinationis genera sustulit, somniorum, & furoris reliquit: Cratippusque, familiaris noster, quem ego parem summis Peripateticis iudico, iisdem rebus fidem tribuit, reliqua divinationis genera rejecit. Sed cum Stoici omnia ferè illa defenderent, quod & Zeno in suis commentariis quasi semina quædam sparsisset, & ea Cleanthes paulo uberius fecisset: accessit acerrimo vir ingenio Chrysippus, qui totam de divinatione duobus libris explicavit sententiam, uno præterea de oraculis, uno de somniis: quem subsequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit, ejus auditor: 11 duo Antipater: quinque noster Posidonius. 12 Sed à Stoicis, vel principibus ejus disciplinz, Posidonii doctor, discipulus Antipatri,

1. Magnifica quædam. Fuit prius in Pal. pr. quidem, neque aliter VVoueriani: non admodum displicet.

2. Quæque proxima ad deorum, &c. Tutnebus libro v. cap. 20. corrigi, quæque proxime, sed non accedunt codi. nostri, recepta tamen ista: hæc correctura ab Manutio, ab Lambino, & sic Marfus edidit ante annos centum.

3. Ut ab ultimis auctoritatem repetam. Sic & nostri, ac Francisci Pithæodæx auctoritate, quod placebat Gulielmiorum inquit auctoritate, in de prædicatione vi prædicatione.

4. Motusque stellarum observaverunt. Ita etiam nostri duo priores, at certior & exemplar, S. Victoris, quo usus Janus Gulielmus, observaverunt: quæ vox iterum occurrit infra cap. 45.

5. Cantibusque, certissimis signis. Vulgarior, cantibusque, ut certissimis, sed illa connexio non est in Pal. aut S. Victoris eod. neque admittit Marfus Victoris editio.

6. Coloniam misit in Æoliam. Est, non tam à conjectura Turnebi, quam prodidit d. cap. 20. quam ab auctoritate Pal. pr. atque Pithæodæxi codicis à Gulielmo consulti: expresseratque item Marfus editio.

post publicati, & Estiam.

7. Et in impetrandis. Pal. pr. & impetrandis, sec. & in parandis. S. Victor. & in impetrandis, emendatumque à veteri manu, impetrandis, non dubium est quin agat de sacris impetrandis. Itaque videri ut Cratippi, quæ conjugatione hoc verbum auctor nostro redonari debeat.

8. Ne genus esset ullum divinationis, quod neglectum. Ejecto effect, ac quæ, n. hil periret venustatis sententia.

9. Ratione docti, probaverunt. Vulgarior amplius docti putaverunt, & probaverunt, sed contra edd. Marfus atque Victoris item Pal. tres & S. Victor.

10. Quæ etiam ipsi augur vellet esse. Pal. sec. & ac VVoueriani etiam.

11. Duo Antipater. Vulgo duo. sed alterum expressit etiam Petrus Victorius, viderique in Pal. & S. Victoris, cui manu demum recentis adjecta illa littera.

12. Sed à Stoicis vel principibus ejus disciplinz. Non intelligo quid velit auctor. clarius & verius Pal. sec. vel principibus ejus disc. ut innuat Panætium, neque recedit ab hac scriptura Pal. pr. nisi quæd littera auctor, principis.

patri, degeneravit Panætius: nec tamen ausus est negare vim esse divinandi, sed dubitare se dixit. Quod illi in aliqua re, invictissimis Stoicis, Stoico facere licuit, id, nos ut in reliquis rebus faciamus, à Stoicis non conceditur præsertim cum id, de quo Panætius non liquet, reliquis ejusdem disciplinæ solis luce videatur clarius. Sed hæc quidem laus Academicæ præstantissimi philosophi judicio, & testimonio comprobata est. Etenim nobismet ipsis querentibus, quid sit de divinatione judicandum, quod à Carneade multa acute, & copiose contra Stoicos disputata sint: verentibusque, ne temere vel falsæ rei, vel non satis cognita, assentiamur, faciendum videtur, ut diligenter etiam, atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in his tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. Nam cum omnibus in rebus veritas in assentiendo, errorque scilicet est, tum in eo loco maxime, in quo judicandum est, quantum auspiciis rebusque divinis, religionique tribuamus. est enim periculum, ne aut neglectis iis, impia fraudet: aut, susceptis, amili superstitionibus obligemur. Quibus de rebus & aliis sæpe, & paullo accuratius nuper, cum essem cum Q. fratre in Tusculano, disputatum est. Nam cum ambulandi causa in Lyceum venissemus: (id enim superiori Gymnasio nomen est) perlegi, ille inquit, tuum paullo ante certum de natura deorum: in quo disputato Cortz, quamquam labefactam sententiam meam, non funditus tamen sustulit. Optimè verò, inquam, etenim ipse Cortz sic disputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quam hominum delectat religionem. Tum Quintus, dicitur quidem istac inquit, à Cortz, & verò sæpius: credo, & ne communia jura migrare videatur: sed studio contra Stoicos differendi deos mihi videtur funditus tollere. Ejus orationi non sanè defecto quid respondeam: satis enim defensa religio est in secundo libro à Lucilio: ejus disputatio tibi ipsi ut tu extremo tetrico scribis, ad veritatem esse visa propensior. Sed, quod præteritum est in illis libris, credo quia commodius arbitratus es separatim id queri: deque eo disseri, id est de divinatione, quæ est eorum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio, atque præfensio, id, si placet, videamus, quam habeat vim, & quale sit. Ego enim sic existimo: si sint ea genera divinandi vera, de quibus accepimus, quæque colimus, esse deos: vicissimque, si dii sint, esse qui divinent. Arcem tu quidè Stoicorū, inquam, Quinte, defendis, si quidem ista sic recipiuntur: ut & si divinatio sit, dii sint, & si dii sint, sit divinatio. Quorum neutrum tam facile, quam tu arbitraris, conceditur. Nam de natura significari futura sine deo possunt: & ut sint dii, potest fieri, ut nulla ab iis divinatio generi humano tributa sit. Atque ille, Mihi verò, inquit, satis est argumentum, & esse deos, & eos consulari rebus humanis quod esse clare, & perspicua divinationis genera judico. De quibus quid ipse sentiam, si places, exponam, ita tamen, si vacat animo, neque habes aliquid, quod huic sermoni prævertendum putes. Ego verò, inquam, PHILOSOPHIA, Quinte, & M. P. VACO. hoc autem tempore, cum sit nihil aliud, quod libenter agere possim, multo magis aveo audire, de divinatione quid sentias. Nihil, inquit, equidem novi, nec quod præter ceteros ipse sentiam nam cum antiquissimam sententiam, tum omnium populorum, & gentium consensu comprobata sequor. Duo sunt enim divinandi genera: quorum alterum artis est, alterum naturæ.

Quæ est autem gens, aut quæ civitas, & quæ non aut exta peccudum: aut monstra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut astrologorum, aut sortium, (ea enim ferè artis sunt) aut somniorum, aut vaticinationum, (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moveatur? quarum quidem rerum eventa magis arbitror, quam causas queri oportere. Est enim vis, & natura quædam, quæ cum observatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, infatuque divino futura prænuntiat. Quare omittat urgere Carneades: quod faciebat etiam Panætius, requirens, JUPITERNE cornicem à læva, corvum à dextera canere jussisset. Observata sunt hæc tempore immenso, & in significatione eventus animadversa, & notata. Nihil est autem, quod non longinquitas temporum, excipiente memoria, prodendisque monumentis, efficere, atque assequi possit. Mirari licet, quæ sint animadversa à medicis herbarum genera, quæ radicum ad morsus bestiarum, ad oculorum morbos, ad vulnera, quorum vim, atque naturam ratio numquam explicavit: utilitate & ars est, & invenit probatus. Age, ea, quæ, quamquam ex alio genere sunt, tamen divinationi sunt similiora, videamus.

*Alque etiam ventos præmonstrant sæpe futuras
Inflatum mare cum subito, penitusque tumescit,
Sexaque cana, salis niveo summata liquore,
Tristificas certant Neptuno reddere voces:
Aut, densius stridor cum celsis à vertice montis
Ortus, & adaugebat scopulorum sæpe repulsus.*

Atque his rerum præfensionibus prognostica tua referta sunt. Quis igitur elicere causas præfensionum potest? et si & video Boethum Stoicum esse conatum, qui hæcenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari calve fierent. Illa verò cur eveniant, quis probabiliter dixerit?

*7 Cana sulis itidem fugiens è gurgite pomæ,
Nuntiat, horribile clamans inflare procelas,
Haud modico tremulo fundens è gutture cantus.
Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
Et matutinis acedula vocibus instat,
Vocibus instat, & assiduus jacit ore querelas,
Cum primis gelidos rores aurora remittit.
Fusque nonnumquam cursum per littora cornu
& Demersit caput, & fluctum cervice recepit.*

Videmus hæc signa numquam ferè e mentientia: nec tamen, cur ita fiat, videmus.

*Uos quoque signa videsis, aquas dulcis aethere,
Cum clamore paratis inanem fundere voces,
Absurdæque sono fontem, & stagna ceteris.*

Quis est, qui ranunculos hoc videre suspicari possit? & sed inest in rivis & ranunculis quædam natura significans aliquid, per se ipsa satis certa, cognitioni autem hominum obscurior.

*Mollipedes, boves spectantes lumina cali,
Naribus humifarum duxere ex aëre succum,
Non quæro, cur, quoniam, quid evenit, intelligo,
Jam verò semper viridus, semperque gravata
Lentiscus triplici folia grandescere sætu,
Tir fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.*

Nec hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accomoderet. Hoc

H h h h 4 sum

1. Quæ de natura deorum scripsimus. S. Victoris codex præfatus, quod confirmat Gellius illo Virgilii: Quam fides quæ Vari præfatus est per nomen, malebat tamen, perscripsimus.

2. Ne communia jura migrare videatur. Communia jura, vulgo legitur, sed præter Pall. tres & m. S. Victoris, in quibus nostrum clare videtur. Accue conjectat Turnebus l. v. cap. 20.

3. Nihil magis aures audire. Pall. tres & S. Victoris habet; veteri ratione scribendi.

4. Quæ non aut exta peccudum, &c. Sic mss. nam Iosias Merceus coniecit valde verè similes, aut insipiamus &c.

5. Adaugebat scopulorum sæpe repulsus. Vulgata, repulsus. Sed alterum testat in Pall. & Pichorano, item S. Victoris; denique expressis edi-

no Victorii.

6. Vides Boethum. Pall. vides Boethum. S. Vict. vides ex emendati à Victorio vide Boethum.

7. Cana sulis. Lambinus edidit Rora, lectus cod. mss. ipse ut inquit; ut ego puto, conjecturam Camerarii. certe Pall. & S. Victoris, & VVoov. cod. Cana præferunt, quamvis nonnulli corrupti.

8. Demersit caput & fluctum cervice recepit. Nihil variant nostri. Gellius tamen malebat Demersit caput & fluct. cer. recepit.

9. Sed inest in rivis & ranunculis. Ita mss. Victorii & putat verè Gellius, neque quid mirandum ut volebat idem Victor. Pall. proxime accedunt ad hanc scripturam, præter enim & sec. habebant in rem, nam certius, sed inest mss. & ran. n. p. aliam publicatur.

sum contentus, quod, etiam si i quo quidque fiat igno-
rem, quid fiat intelligo. pro omni igitur divinatione idem
quod pro iis rebus, quas commemoravi, respondebo. Quid
scammoniz radix ad purgandum, quid Aristolochia ad
morbus serpentum possit, quæ et nomen ex inventore re-
perit, rem ipsam inventor ex somnio, video, quod satis
est: cur possit, nescio. Sic ventorum, & imbrium signa,
quæ dixi, rationem quam habeant, non satis perspicio:
vim, & eventum agnosco, scio, approbo. Similiter, quid
fissum in extis, quid fibra valeat, accipio: quæ causa sit,
nescio. Atque horum quidem plena vita est: extis enim
omnes fere utuntur. Quid de fulgurum vi dubitare num
possumus? nonne cum multa alia mirabilia, tum illud in-
primis? cum Summanus in fastigio Jovis optimi maximi,
qui tum erat scitilis, & cælo ictus esset, nec usquam ejus si-
mulacri caput inveniretur, haruspices in Tiberim id de-
pullum esse diserunt, idque inventum est eo loco, qui est
ab haruspibus demonstratus. Sed quo potius utar aut
auctore, aut teste, quam te? cuius edidici etiam versus, &
libenter quidem quos & in secundo consilatu Urania mu-
sa pronuntiat:

Principio aetherio flammatus Jupiter igni
Vertitur. & totum cœlostrat lumine mundum,
Montesque divina calum, terrasque perstrit:
Quæ penitus sensus hominum, & vitæque retentat,
Aetheri æterni sapia, atque inclusa cavernis.
Et si stellarum motus, cuiusque vagantes
Nosti velle, quæ sint signorum in sede locata,
Quæ verba, & falsi Grajorum vocibus errant,
Re vera serio lapsu, spatioque feruntur:
Omnia jam cernes divina mente notata.
Nam primum æstorum volueris te consule motus,
Concursumque graves stellarum ardore micantes
Tu quoque, cum tumulos Albano in monte neutales
Lustrasti, & 6 læto mastissi lœto Latinas,
Vidisti & clare tremulos ardore cometas,
Multaque miseri nocturna strage parasti:
Quod fœrmæ dirum in tempus cocinere Latina,
Cum claram speciem concreto lumine luna
Abdidit, & subito stellanti nocte peremta eff,
Quid verò Phœbi, san, tristis nuntia belli,
Quæ magnam ad cœlum flammato ardore volabas
Præcipiti calis paries, obitusque perisset:
Aut cum terribili percussus fulmine civis,
Luce serenanti vitalia lumina liquit:
Aut cum se gravido tremefacti corpore tellus,
Jam vero varia nocturno tempore visa,
Terribiles forma, bellum motusque monebant:

Multaque per terras vates oracula fuerunt
Pellere fundebant tristis mirantia cœsus:
Atque ea, quæ lapsa tandem cecidere vestigia,
Hæc for, perpetuis signis, clarisque frequentant
Ipse deum genitor cælo, terræque frequentant
Nunc ea, Torquato quæ quondam, & consule Corso
Lydius ediderat Thyrrhena genti haruspex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans stillanti nexu Olympo
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petivisti,
Et Capitolinis injevit sedibus ignis,
Tum species ex ære vetus, 7 generatæque Nattæ,
Concidit, & elapsæque vetusto lumine leges:
Et diu simulacra perennis fulminis ardore
Hic strobilæ erat, Romani nominis alitrix,
Martia, quæ parvos Mævo in semine natos
Veribus gratidum vitali rore rigabat:
Quæ tum cum pueris flammato fulminis igne
Concidit, atque avulsa pedum vestigia liquit.
Tum quæ non artu scripta, ac monumenta volutant,
Voces tristificas chartæ promebat Et usui?
9 Omnes civili generosam stirpe profectam
10 Vitare ingentem cladem, postquam monebant:
Vel legum exitum constants voces ferebant,
Templa deumque adeo flammis, urbesque jubebant
Eripere, & stragem horribilem, eademque vereri:
Atque hæc fixa gravi sacro, ac fundata teneri:
11 Nè post excisum ad cœlum formata decori
Sanctæ Jovis species clarescunt in ortus:
Tum fore, ut oculis populus, san, quæque senatus
Cernere conatus possit, si solis ad ortum
Conversa, inde patrum sedes, populi que videret,
Hæc tardata diu species, multumque morata,
Consule te laudem celsa est in sede locata:
Atque una soci, ac signati temporis hora
12 Jupiter excelsa clarabat scipra columna:
13 At clades patria flamma, ferroque parata,
Vocibus Allobregum putribus, populeque patebat.
Rit igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos, ubique modo, ac virtute regabant,
Rit etiam vestri, quorum pietasque fidesque
Præstitit, & longè vici sapientia cunctos,
14 Præcipui coluere viginti munus diu:
Hæc adeo penitus cura videre sagaci
Otia qui studiis læti tenere decoris,
Inque Academia umbrifera, nitidæque Lyceæ
Fuderant clarescunt sacundi pectoris artem:
Et quibus ceptum primo jam à flore juvenis,

1. Quo quidque fiat. Publicam, quomodo quidque fiat, sed contra om-
nes libros meliores, editionemque Victorii, quorum auctoritate
expunxit etiam sequenti linea dictionem omnibus, male inculcatam à
librariis.

2. Nomen ex inventore reperit. Explicat Guelmius Canteros lib. r.
Nov. Lect. cap. 14. videator & Victorius lib. vi. Var. Lect. cap. 3. Lam-
binus intellexitbris conjecturam suam, nomen ex inventore reperit. Gu-
lielmus malebat propius scripturam vulgatam, ex invento reperit.

3. Ex somnio, video, &c. Ita quidem Aldus senior, sed Victorius in-
terferta voce: ex somnio: posse & deo, &c. quæ item reperta mihi in Pall.
Guelmio & Pithæano.

4. In secundo consilatu. Adr. Turnebus, & P. Manutius emendant,
insecundo de consilatu, lib. intelligit libro. Guelmius: insecundo consi-
lato: ut error natus fuerit & compendio scripturæ.

5. Utiqueque retentat. Marceditio retentant, ut & Pall. & Pith. nam
3. Victorius lib. retentant.

6. Læto mastissi lœto. Sic omnes nostri. Guelmius tamen videtur
inclinare in læto, quomodo constat legisse Marsum, sic Virgilium, in-
quit, lœto videtur, inepit.

7. Generatæque Nattæ. Sic quidem Pithæanus & Pall. rect. sed sec.
generatæque pr. generatæque. S. Victor. à prima manu, generatæque dea.
Lambinus obicit generatæque. Guelmius conjiciebat generatæque, aut
etiam gener. Atque Nattæ.

8. Moleque petula numina leges. Guelmius reponi volebat aru-
-

ne: quod constat ex lib. 11. infra cap. 27. et leges de cælo cæsa, hocque
loco de eis agere Tallium. Palatini nostri propugnant vulgatum.
V. Voverit unus habebat numer.

9. Omnes civili generosam stirpe profectam. Hæc est recepta vulgò le-
ctio, proximeque accedens ad m. quorum tamen nonnulli generosa.
Aldus senior ediderat omnes civili generosa stirpe profectam, &c. quod &
in antiquo Vrsino. Lambinus arb. tratu suo fecit, omnes civili & gene-
rosa à stirpe profectam.

10. Vitare ingentem. M. nostris ad unum omnes versum hunc ha-
benepost sequentem vel legem; neque aliter potuit in editione sua Vi-
ctorius: ceterum Pal. pr. ac sec. loco Vitare, & repræsentant d. m. cor-
verò & S. Victoris, vel dirum, præterea & m. & d. vel legem, erat in pr.
& Pith. Vultu legem, in sec. Vultu legem.

11. Nè post excisum ad cœlum. Sic fere Pall. nisi quod sec. Nè post ex-
cisum & d. Victorius codex, Nè post excisum. Pith. Nè post excisum, unde
formabat Guelmius, Nè post excisum.

12. Jupiter excelsa clarabat. Libet S. Victoris, clarabit, quod esset cla-
ravit, sed alterum constanter hæret in nostris.

13. At clades. Sic Pall. o. & editio Victorii: alia. At clades, mox
pro parata Pal. prim. at Pithæanus propter seferunt parata. membrana
verò S. Victoris at Pal. rect. parata.

14. Præcipui coluere viginti munus diu. Est & Pall. nostris, nisi quod in
vignat. Victorius edidit, viginti munus. Ante cuss, præcipui viginti co-
luerunt munus. quæ postura in nullis est m. à Guelmio & Vvou-
verio excussis.

summo inflexum bacillum, quod ab ejus litui, quo canitur, similitudine nomen invenit: cum situs esset in curia Saliorum, quæ est in Palatio, eaque deflagrasset, inventus est integer. Quid multis annis post Romulum, Prisco regnante Tarquinio? quis veterum scriptorum non loquitur, quæ sit ab Attio Navio per lituum regionum facta descriptio? qui cum propter paupertatem suis puer pasceret, una ex his amissa, vovisse dicitur, si recuperasset, uvam se deo daturum, quæ maxima esset in vinea, itaque sue inventa, ad meridiem spectans in vinea media dicitur constitisse: cumque in quatuor partibus vineam divisisset, treisque partibus aves abdixissent, quarta parte, quæ erat reliqua, in regiones distributa, mirabili magnitudine uvam, ut scriptum videmus, invenit. Quæ te celebrata, cum vicini, et omnes ad unum de rebus suis referrent, erat in magno nomine, & gloria. Ex quo factum est, ut eum ad se rex Priscus accesserit. Cujus cum tentaret scientiam auguratus, dixit ei cogitare se quiddam, id possit fieri, consuluit? Ille augurio acto, posse respondit. Tarquinius autem dixit, se cogitasse, *cotem novacula posse præcidi*. Tum Attium iussisse expectari, ita cotem in comitium allatam; inspectante & rege & populo, novacula esse discissam. Ex eo evenit, ut & Tarquinius augure Attio Navio uteretur, & populus de suis rebus ad eum referret. Cotem autem illam, & novacula defossam in comitio, supraque impositum puteal accepimus. Negemus omnia: contra buramus annales; ficta hæc esse dicamus: quid vis denique potius, quam *deos res humanas curare, fateamur*. Quid? quod apud te scriptum est de T. Graccho, nonne & augurum, & haruspicum comprobatur disciplinam? qui cum tabernaculum vitio cepisset imprudens, quod inauspicato pomerium transgressus esset, comitia & consulibus rogandis habuit. Nota res est, & à te ipso mandata monumentis. Sed & ipse augur T. Gracchus auspiciorum auctoritatem confessione errati sui comprobavit; & haruspicum disciplinæ magna accessit auctoritas, qui recentibus comitiis in senatum introducti, negaverunt iustum comitiorum rogatorem fuisse. His igitur assensior, qui duo genera divinationum esse dixerunt; unum, quod particeps esset artis, alterum, quod arte caret. Est enim *ars* in iis, qui novas res conjectura persequuntur, veteres observatione didicerunt. *Certe autem arte* illi; qui non ratione, aut conjectura observatis, ac notatis signis, sed concitatione quadam animi, aut soluto, liberoque motu futura præsentunt. quod & *sonnantibus* sæpe contingit, & nonnumquam *vaticinantibus per suorum*, ut Bacis Boetius, ut Epimenides Cretæ, ut Sibylla Erythræa. Cujus generis oracula etiam habenda sunt, non ea, quæ æquatis sortibus ducuntur, sed illa, quæ instinctu divino, afflatuque funduntur, etsi ipsa *seorsim* contemnenda non est, si & auctoritatem habet vetustatis, ut ex sunt sortes, quas et terra editas accepimus; & quæ tamen ductæ ut in rem apte cadant, fieri credo posse divinitus. Quorum omnium interpretes, ut grammatici poetarum, proximè ad eorum, quos interpretantur, divinationem videntur

accedere. Quæ est igitur ista calliditas, *per vetustatis roborem* calculando velles pervenire? Non reperio causam. Latet fortasse obscuritate involuta naturæ, non enim me deus ista scire, sed hiantummodò uti voluit. Utar igitur, nec abducatur, ut reat aut in extis totam *Emmam delirare*, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cum terræ sæpe fremunt, sæpe mugitus, sæpe motus, multa nostræ reipublice multa ceteris civitatibus gravia, & vera prædixerint. Quid? qui iudicatur, partus hic mulæ, nonne quia factus existit in sterilibus, te naturæ, prædictus est ab haruspibus *incredibilis partus malorum*? quid? T. Gracchus, Publii filius, qui bis consul & censor fuit, idemque & summus augur, & vitæ sapiens, civisque præstans; nonne (ut C. Gracchus, filius ejus, scriptum reliquit) duobus anguibus domi comprehensis, haruspices convocavit? qui cum respondissent, si marem emisisset, uxori brevi tempore esse moriendum: si feminam, ipsi: a quibus esse censuit, se *matrem oppetere mortem*, quam P. Africani filiam adolescentem, faminam emisit: ipse paucis post diebus est mortuus. Irrideamus haruspices: vanos, fideles esse dicamus: quorumque disciplinam & sapientissimus vir, & eventus, ac res comprobavit, contemnamus: contemnimus etiam Babylonios, & eos, qui & Caucaſo cæli signa servant, numeris, & motibus, stellarum cursu persequuntur: contemnemus, inquam, hos aut *Pulchre*, aut *vanitatis*, aut *imprudencie*, qui cccc. xxi. millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehensa continent, & mentiri iudicemus, nec *seculorum reliquorum iudicium*, quod de ipsis futurum sit, *peritescere*. Age, Barbari vani, atque fallaces: num etiam Græcorum historia mentita est? quæ Cæſo Pythius Apollo, ut de naturali divinatione dicam, quæ Atheniensibus, quæ Lacedæmoniis, & quæ Tegeatis, quæ Argivis, quæ Corinthiis responderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec ullum sine locuplete auctore, atque teste, quæ quia nota tibi sunt, relinquo. Defendo unum hoc. Numquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarum fuisset, neque tantis donis reſertum omnium populorum, atque regum, nisi canis ætas, oraculorum illorum *veritatem* esset experta. Jam diu idem non facit. Ut igitur nunc minore gloria est, quia minus oraculorum veritas excelsit: sic tum, nisi summa veritate, in tanta gloria non fuisset. Potest autem illa terra, quæ mentem Pythiæ divino afflatu concitabat, evanuisse vetustate, ut quosdam *evanuisse & exaruisse amicum*, aut in alium cultum contortos, & deflexos videmus. Sed, ut vis, acciderit: magna enim quaestio est: modo maneat id, quod negari non potest, nisi omnem historiam pervererimus, multis factis verax fuisse id oraculum. Sed omitta mus oracula: veniamus ad omnia, de quibus disputans Chryſippus, multis, & minutis somniis colligendis facit idem, quod Antipater, ea conquirens, quæ Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis, sed *exemplis grandioribus* decuit uti. Dionysii mater, ejus, qui & Syracusiorum tyrannus fuit

1. Omnes ad unum. Pall. & S. Vi. exemplar omnes ad unum, quomodo & edit. V. &.

2. *Arripere*. Sic quidem Pall. fer. text. S. Vi. item editi à Vi. sed tamen pr. accipere et vulg. accipere.

3. *Ille augur adit*. Lamb. capes præter Pall. nostr. os, fugillatque Gif. in Obs. v. L. L. n. 1. n. 2. n. 3. n. 4. n. 5. n. 6. n. 7. n. 8. n. 9. n. 10. n. 11. n. 12. n. 13. n. 14. n. 15. n. 16. n. 17. n. 18. n. 19. n. 20. n. 21. n. 22. n. 23. n. 24. n. 25. n. 26. n. 27. n. 28. n. 29. n. 30. n. 31. n. 32. n. 33. n. 34. n. 35. n. 36. n. 37. n. 38. n. 39. n. 40. n. 41. n. 42. n. 43. n. 44. n. 45. n. 46. n. 47. n. 48. n. 49. n. 50. n. 51. n. 52. n. 53. n. 54. n. 55. n. 56. n. 57. n. 58. n. 59. n. 60. n. 61. n. 62. n. 63. n. 64. n. 65. n. 66. n. 67. n. 68. n. 69. n. 70. n. 71. n. 72. n. 73. n. 74. n. 75. n. 76. n. 77. n. 78. n. 79. n. 80. n. 81. n. 82. n. 83. n. 84. n. 85. n. 86. n. 87. n. 88. n. 89. n. 90. n. 91. n. 92. n. 93. n. 94. n. 95. n. 96. n. 97. n. 98. n. 99. n. 100. n. 101. n. 102. n. 103. n. 104. n. 105. n. 106. n. 107. n. 108. n. 109. n. 110. n. 111. n. 112. n. 113. n. 114. n. 115. n. 116. n. 117. n. 118. n. 119. n. 120. n. 121. n. 122. n. 123. n. 124. n. 125. n. 126. n. 127. n. 128. n. 129. n. 130. n. 131. n. 132. n. 133. n. 134. n. 135. n. 136. n. 137. n. 138. n. 139. n. 140. n. 141. n. 142. n. 143. n. 144. n. 145. n. 146. n. 147. n. 148. n. 149. n. 150. n. 151. n. 152. n. 153. n. 154. n. 155. n. 156. n. 157. n. 158. n. 159. n. 160. n. 161. n. 162. n. 163. n. 164. n. 165. n. 166. n. 167. n. 168. n. 169. n. 170. n. 171. n. 172. n. 173. n. 174. n. 175. n. 176. n. 177. n. 178. n. 179. n. 180. n. 181. n. 182. n. 183. n. 184. n. 185. n. 186. n. 187. n. 188. n. 189. n. 190. n. 191. n. 192. n. 193. n. 194. n. 195. n. 196. n. 197. n. 198. n. 199. n. 200. n. 201. n. 202. n. 203. n. 204. n. 205. n. 206. n. 207. n. 208. n. 209. n. 210. n. 211. n. 212. n. 213. n. 214. n. 215. n. 216. n. 217. n. 218. n. 219. n. 220. n. 221. n. 222. n. 223. n. 224. n. 225. n. 226. n. 227. n. 228. n. 229. n. 230. n. 231. n. 232. n. 233. n. 234. n. 235. n. 236. n. 237. n. 238. n. 239. n. 240. n. 241. n. 242. n. 243. n. 244. n. 245. n. 246. n. 247. n. 248. n. 249. n. 250. n. 251. n. 252. n. 253. n. 254. n. 255. n. 256. n. 257. n. 258. n. 259. n. 260. n. 261. n. 262. n. 263. n. 264. n. 265. n. 266. n. 267. n. 268. n. 269. n. 270. n. 271. n. 272. n. 273. n. 274. n. 275. n. 276. n. 277. n. 278. n. 279. n. 280. n. 281. n. 282. n. 283. n. 284. n. 285. n. 286. n. 287. n. 288. n. 289. n. 290. n. 291. n. 292. n. 293. n. 294. n. 295. n. 296. n. 297. n. 298. n. 299. n. 300. n. 301. n. 302. n. 303. n. 304. n. 305. n. 306. n. 307. n. 308. n. 309. n. 310. n. 311. n. 312. n. 313. n. 314. n. 315. n. 316. n. 317. n. 318. n. 319. n. 320. n. 321. n. 322. n. 323. n. 324. n. 325. n. 326. n. 327. n. 328. n. 329. n. 330. n. 331. n. 332. n. 333. n. 334. n. 335. n. 336. n. 337. n. 338. n. 339. n. 340. n. 341. n. 342. n. 343. n. 344. n. 345. n. 346. n. 347. n. 348. n. 349. n. 350. n. 351. n. 352. n. 353. n. 354. n. 355. n. 356. n. 357. n. 358. n. 359. n. 360. n. 361. n. 362. n. 363. n. 364. n. 365. n. 366. n. 367. n. 368. n. 369. n. 370. n. 371. n. 372. n. 373. n. 374. n. 375. n. 376. n. 377. n. 378. n. 379. n. 380. n. 381. n. 382. n. 383. n. 384. n. 385. n. 386. n. 387. n. 388. n. 389. n. 390. n. 391. n. 392. n. 393. n. 394. n. 395. n. 396. n. 397. n. 398. n. 399. n. 400. n. 401. n. 402. n. 403. n. 404. n. 405. n. 406. n. 407. n. 408. n. 409. n. 410. n. 411. n. 412. n. 413. n. 414. n. 415. n. 416. n. 417. n. 418. n. 419. n. 420. n. 421. n. 422. n. 423. n. 424. n. 425. n. 426. n. 427. n. 428. n. 429. n. 430. n. 431. n. 432. n. 433. n. 434. n. 435. n. 436. n. 437. n. 438. n. 439. n. 440. n. 441. n. 442. n. 443. n. 444. n. 445. n. 446. n. 447. n. 448. n. 449. n. 450. n. 451. n. 452. n. 453. n. 454. n. 455. n. 456. n. 457. n. 458. n. 459. n. 460. n. 461. n. 462. n. 463. n. 464. n. 465. n. 466. n. 467. n. 468. n. 469. n. 470. n. 471. n. 472. n. 473. n. 474. n. 475. n. 476. n. 477. n. 478. n. 479. n. 480. n. 481. n. 482. n. 483. n. 484. n. 485. n. 486. n. 487. n. 488. n. 489. n. 490. n. 491. n. 492. n. 493. n. 494. n. 495. n. 496. n. 497. n. 498. n. 499. n. 500. n. 501. n. 502. n. 503. n. 504. n. 505. n. 506. n. 507. n. 508. n. 509. n. 510. n. 511. n. 512. n. 513. n. 514. n. 515. n. 516. n. 517. n. 518. n. 519. n. 520. n. 521. n. 522. n. 523. n. 524. n. 525. n. 526. n. 527. n. 528. n. 529. n. 530. n. 531. n. 532. n. 533. n. 534. n. 535. n. 536. n. 537. n. 538. n. 539. n. 540. n. 541. n. 542. n. 543. n. 544. n. 545. n. 546. n. 547. n. 548. n. 549. n. 550. n. 551. n. 552. n. 553. n. 554. n. 555. n. 556. n. 557. n. 558. n. 559. n. 560. n. 561. n. 562. n. 563. n. 564. n. 565. n. 566. n. 567. n. 568. n. 569. n. 570. n. 571. n. 572. n. 573. n. 574. n. 575. n. 576. n. 577. n. 578. n. 579. n. 580. n. 581. n. 582. n. 583. n. 584. n. 585. n. 586. n. 587. n. 588. n. 589. n. 590. n. 591. n. 592. n. 593. n. 594. n. 595. n. 596. n. 597. n. 598. n. 599. n. 600. n. 601. n. 602. n. 603. n. 604. n. 605. n. 606. n. 607. n. 608. n. 609. n. 610. n. 611. n. 612. n. 613. n. 614. n. 615. n. 616. n. 617. n. 618. n. 619. n. 620. n. 621. n. 622. n. 623. n. 624. n. 625. n. 626. n. 627. n. 628. n. 629. n. 630. n. 631. n. 632. n. 633. n. 634. n. 635. n. 636. n. 637. n. 638. n. 639. n. 640. n. 641. n. 642. n. 643. n. 644. n. 645. n. 646. n. 647. n. 648. n. 649. n. 650. n. 651. n. 652. n. 653. n. 654. n. 655. n. 656. n. 657. n. 658. n. 659. n. 660. n. 661. n. 662. n. 663. n. 664. n. 665. n. 666. n. 667. n. 668. n. 669. n. 670. n. 671. n. 672. n. 673. n. 674. n. 675. n. 676. n. 677. n. 678. n. 679. n. 680. n. 681. n. 682. n. 683. n. 684. n. 685. n. 686. n. 687. n. 688. n. 689. n. 690. n. 691. n. 692. n. 693. n. 694. n. 695. n. 696. n. 697. n. 698. n. 699. n. 700. n. 701. n. 702. n. 703. n. 704. n. 705. n. 706. n. 707. n. 708. n. 709. n. 710. n. 711. n. 712. n. 713. n. 714. n. 715. n. 716. n. 717. n. 718. n. 719. n. 720. n. 721. n. 722. n. 723. n. 724. n. 725. n. 726. n. 727. n. 728. n. 729. n. 730. n. 731. n. 732. n. 733. n. 734. n. 735. n. 736. n. 737. n. 738. n. 739. n. 740. n. 741. n. 742. n. 743. n. 744. n. 745. n. 746. n. 747. n. 748. n. 749. n. 750. n. 751. n. 752. n. 753. n. 754. n. 755. n. 756. n. 757. n. 758. n. 759. n. 760. n. 761. n. 762. n. 763. n. 764. n. 765. n. 766. n. 767. n. 768. n. 769. n. 770. n. 771. n. 772. n. 773. n. 774. n. 775. n. 776. n. 777. n. 778. n. 779. n. 780. n. 781. n. 782. n. 783. n. 784. n. 785. n. 786. n. 787. n. 788. n. 789. n. 790. n. 791. n. 792. n. 793. n. 794. n. 795. n. 796. n. 797. n. 798. n. 799. n. 800. n. 801. n. 802. n. 803. n. 804. n. 805. n. 806. n. 807. n. 808. n. 809. n. 810. n. 811. n. 812. n. 813. n. 814. n. 815. n. 816. n. 817. n. 818. n. 819. n. 820. n. 821. n. 822. n. 823. n. 824. n. 825. n. 826. n. 827. n. 828. n. 829. n. 830. n. 831. n. 832. n. 833. n. 834. n. 835. n. 836. n. 837. n. 838. n. 839. n. 840. n. 841. n. 842. n. 843. n. 844. n. 845. n. 846. n. 847. n. 848. n. 849. n. 850. n. 851. n. 852. n. 853. n. 854. n. 855. n. 856. n. 857. n. 858. n. 859. n. 860. n. 861. n. 862. n. 863. n. 864. n. 865. n. 866. n. 867. n. 868. n. 869. n. 870. n. 871. n. 872. n. 873. n. 874. n. 875. n. 876. n. 877. n. 878. n. 879. n. 880. n. 881. n. 882. n. 883. n. 884. n. 885. n. 886. n. 887. n. 888. n. 889. n. 890. n. 891. n. 892. n. 893. n. 894. n. 895. n. 896. n. 897. n. 898. n. 899. n. 900. n. 901. n. 902. n. 903. n. 904. n. 905. n. 906. n. 907. n. 908. n. 909. n. 910. n. 911. n. 912. n. 913. n. 914. n. 915. n. 916. n. 917. n. 918. n. 919. n. 920. n. 921. n. 922. n. 923. n. 924. n. 925. n. 926. n. 927. n. 928. n. 929. n. 930. n. 931. n. 932. n. 933. n. 934. n. 935. n. 936. n. 937. n. 938. n. 939. n. 940. n. 941. n. 942. n. 943. n. 944. n. 945. n. 946. n. 947. n. 948. n. 949. n. 950. n. 951. n. 952. n. 953. n. 954. n. 955. n. 956. n. 957. n. 958. n. 959. n. 960. n. 961. n. 962. n. 963. n. 964. n. 965. n. 966. n. 967. n. 968. n. 969. n. 970. n. 971. n. 972. n. 973. n. 974. n. 975. n. 976. n. 977. n. 978. n. 979. n. 980. n. 981. n. 982. n. 983. n. 984. n. 985. n. 986. n. 987. n. 988. n. 989. n. 990. n. 991. n. 992. n. 993. n. 994. n. 995. n. 996. n. 997. n. 998. n. 999. n. 1000. n. 1001. n. 1002. n. 1003. n. 1004. n. 1005. n. 1006. n. 1007. n. 1008. n. 1009. n. 1010. n. 1011. n. 1012. n. 1013. n. 1014. n. 1015. n. 1016. n. 1017. n. 1018. n. 1019. n. 1020. n. 1021. n. 1022. n. 1023. n. 1024. n. 1025. n. 1026. n. 1027. n. 1028. n. 1029. n. 1030. n. 1031. n. 1032. n. 1033. n. 1034. n. 1035. n. 1036. n. 1037. n. 1038. n. 1039. n. 1040. n. 1041. n. 1042. n. 1043. n. 1044. n. 1045. n. 1046. n. 1047. n. 1048. n. 1049. n. 1050. n. 1051. n. 1052. n. 1053. n. 1054. n. 1055. n. 1056. n. 1057. n. 1058. n. 1059. n. 1060. n. 1061. n. 1062. n. 1063. n. 1064. n. 1065. n. 1066. n. 1067. n. 1068. n. 1069. n. 1070. n. 1071. n. 1072. n. 1073. n. 1074. n. 1075. n. 1076. n. 1077. n. 1078. n. 1079. n. 1080. n. 1081. n. 1082. n. 1083. n. 1084. n. 1085. n. 1086. n. 1087. n. 1088. n. 1089. n. 1090. n. 1091. n. 1092. n. 1093. n. 1094. n. 1095. n. 1096. n. 1097. n. 1098. n. 1099. n. 1100. n. 1101. n. 1102. n. 1103. n. 1104. n. 1105. n. 1106. n. 1107. n. 1108. n. 1109. n. 1110. n. 1111. n. 1112. n. 1113. n. 1114. n. 1115. n. 1116. n. 1117. n. 1118. n. 1119. n. 1120. n. 1121. n. 1122. n. 1123. n. 1124. n. 1125. n. 1126. n. 1127. n. 1128. n. 1129. n. 1130. n. 1131. n. 1132. n. 1133. n. 1134. n. 1135. n. 1136. n. 1137. n. 1138. n. 1139. n. 1140. n. 1141. n. 1142. n. 1143. n. 1144. n. 1145. n. 1146. n. 1147. n. 1148. n. 1149. n. 1150. n. 1151. n. 1152. n. 1153. n. 1154. n. 1155. n. 1156. n. 1157. n. 1158. n. 1159. n. 1160. n. 1161. n. 1162. n. 1163. n. 1164. n. 1165. n. 1166. n. 1167. n. 1168. n. 1169. n. 1170. n. 1171. n. 1172. n. 1173. n. 1174. n. 1175. n. 1176. n. 1177. n. 1178. n. 1179. n. 1180. n. 1181. n. 1182. n. 1183. n. 1184. n. 1185. n. 1186. n. 1187. n. 1188. n. 1189. n. 1190. n. 1191. n. 1192. n. 1193. n. 1194. n. 1195. n. 1196. n. 1197. n. 1198. n. 1199. n. 1200. n. 1201. n. 1202. n. 1203. n. 1204. n. 1205. n. 1206. n. 1207. n. 1208. n. 1209. n. 1210. n. 1211. n. 1212. n. 1213. n. 1214. n. 1215. n. 1216. n. 1217. n. 1218. n. 1219. n. 1220. n. 1221. n. 1222. n. 1223. n. 1224. n. 1225. n. 1226. n. 1227. n. 1228. n. 1229. n. 1230. n. 1231. n. 1232. n. 1233. n. 1234. n. 1235. n. 1236. n. 1237. n. 1238. n. 1239. n. 1240. n. 1241. n. 1242. n. 1243. n. 1244. n. 1245. n. 1246. n. 1247. n. 1248. n. 1249. n. 1250. n. 1251. n. 1252. n. 1253. n. 1254. n. 1255. n. 1256. n. 1257. n. 1258. n. 1259. n. 1260. n. 1261. n. 1262. n. 1263. n. 1264. n. 1265. n. 1266. n. 1267. n. 1268. n. 1269. n. 1270. n. 1271. n. 1272. n. 1273. n. 1274. n. 1275. n. 1276. n. 1277. n. 1278. n. 1279. n. 1280. n. 1281. n. 1282. n. 1283. n. 1284. n. 1285. n. 1286. n. 1287. n. 1288. n. 1289. n. 1290. n. 1291. n. 1292. n. 1293. n. 1294. n. 1295. n. 1296. n. 1297. n. 1298. n. 1299. n. 1300. n. 1301. n. 1302. n. 1303. n. 1304. n. 1305. n. 1306. n. 1307. n. 1308. n. 1309. n. 1310. n. 1311. n. 1312. n. 1313. n. 1314. n. 1315. n. 1316. n. 1317. n. 1318. n. 1319. n. 1320. n. 1321. n. 1322. n. 1323. n. 1324. n. 1325. n. 1326. n. 1327. n. 1328. n. 1329. n. 1330. n. 1331. n. 1332. n. 1333. n. 1334. n. 1335. n. 1336. n. 1337. n. 1338. n. 1339. n. 1340. n. 1341. n. 1342. n. 1343. n. 1344. n. 1345. n. 1346. n. 1347. n. 1348. n. 1349. n. 1350. n. 1351. n. 1352. n. 1353. n. 1354. n. 1355. n. 1356. n. 1357. n. 1358. n. 1359. n. 1360. n. 1361. n. 1362. n. 1363. n. 1364. n. 1365. n. 1366. n. 1367. n. 1368. n. 1369. n. 1370. n. 1371. n. 1372. n. 1373. n. 1374. n. 1375. n. 1376. n. 1377. n. 1378. n. 1

petiisse manibus, cum se convolvens sol elaboretur, & abiret: ei magos dixisse (quod genus sapientum & doctorum habebatur in Persis) ex triplici appetitione solis, xxx annos Cyrum regnatum esse, portendi, quod ita contigit. nam ad septuagesimum pervenit, cum xl. natus annos regnare coepisset. Est profecto quiddam etiam in Barbaris gentibus praesentis, atque divini: siquidem ad montem proficiscens Calanus Indus cum adscenderet in rogam ardentem, O PRÆCLARUM discessum, inquit, & vita, cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cecidit, in lucem animus excesserit. Cumque Alexander eum rogaret, si quid vellet, ut diceret. Optime, inquit: propediem te videbo. quod ita contigit. nam Babylone paucis post diebus Alexander est mortuus. Discedo parum perā somniis: ad quæ mox revertar. Qua nocte templum Ephesiae Dianæ deflagavit, eadem constat ex Olympiade matum esse Alexandrum, atque ubi lucere coepisset, clamitasse magos, postea, ac perire Asia proxima nocte natam. Hæc de Indis & Magis. Redeamus ad somnia. Hannibalem Coelius scribit, cum columnam auream, quæ esset in fano Junonis Laciniæ, auferte vellet, dubitaretque, utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebra visse: cumque solidam invenisset, statuisseque tollere, ei secundum quietem visum esse Junonem prædicere, ne id faceret, minarique, si id fecisset, se curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret: idque ab homine acuto non esse neglectum. itaque ex eo auro, & quod exterebratum esset, buculam curas facientem, & eam in summa columna collocavisse. Hoc idem in Sileni, quem Coelius sequitur, Græca historia est: is autem diligenter res Hannibalis persecutus est: Hannibalem, cum cepisset Saguntum, visum esse in somniis à Jove in deum consilium vocari: quod cum venisset, Jovem imperasse, ut Italia bellum inferret, ducemque ei unum & concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi coepisset, tum ei ducem illum præcepisse ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, etiamque cupiditate respicente, tum visum belluam vastam, & rumanem, circumplectam serpentibus, quacumque incederet, omnia arbuta, virgulta, testa pervertere: & eum admiratum quævisse de deo, quodnam illud esset tale monstrum: & deum respondisse, vastitatem esse Italia: præcipisseque ut pergeret protinus, quid tunc, atque à tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem scriptum in historia est, Hamilcarem Karthaginensem, cum oppugnaret Syracusas visum esse audire vocem, & postmodum cecidisse Syracusas: cum autem is dies illuxisset, magnam fiduciam in castris ejus inter Patres, & Siculos milites esse factam: quod cum sensit Syracusani, improvisò eos in castra irrupisse, Hamilcaremque ab iis vivum esse sublatum. Ita res somnium comprobavit. Plena exemplorum est historia, tum referta vita communis. At vero P. Decius ille, Q. filius, qui primus à Decis consul fuit, cum esset tribunus militum, M. Valerio, A. Cornelio consulibus, à Samnitibusque premeretur nocte exercitus, cum pericula

prælorum iniret audacius, monereturque ut cautes esset, dixit, quod exstat in annalibus: sibi in somniis visum esse, cum in mediis hostibus versaretur, occidere eum maximam gloriam. Et tum quidem incolumi exercitu obfidione liberavit. Post triennium autem cum consul esset, devovit se, & in aciem Latinorum irruit armatus, quoque facto superati sunt, & deleri Latini. Cujus mori ita gloriosa fuit, ut eandem concupiscere filium. Sed veniamus nunc, si placet, ad somnia philosophorum. Est apud Platonem Socrates, cum esset in custodia publica, dicens Cratoni suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum: vidisse se in somniis pulchritudine eximia formidinem, quæ se nomine appellans diceret Homerum quandam ejusmodi versum:

Tertia te Phthia tempus lata locabit.

Quod ut est dictum, sic scribitur contigisse, Xenophōnem Socraticum, & quæ sit & quantus? in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia: & quorum eventus mirabiles extiterunt. Mentiri Xenophontem, an delirare dicemus? Quid singulari viri ingenio Aristoteles, & præne divino? imple erit: an alios vult errare, cum scribit, Eudemum Cyprum, familiarem suum, iter in Macedoniam facientem pheras venisse: quæ erat urbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno & crudeli dominatu tenebatur: in eo igitur oppido ita graviter agrum Eudemum fuisse, ut omnes medici discederent ei visum in quiete egregia facie juvenem dicere: *io fore ut periret convalesceret*, paucisque diebus interitum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio post domum esse rediturum. Atque ita quidem prima statim scribit Aristoteles consecuta: & convaluisse Eudemum: & ab uxoris fratribus interfectura tyrannum: quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio, in Cyprum illum ex Sicilia rediturum, præstantem eum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemii corpore excesserit, tum domum revertisse videatur. 11 Adjungamus philosophis doctissimum hominem, poetam quidem divinum, Sophoclem: qui, cum ex rede Herculis patera aurea gravis surrepta esset, in somniis vidit ipsum deum dicentem, qui id fecisset. Quod semel ille, iterumque neglexit, ubi idem sæpius & ascendit in Anopagum: detulit rem. Anopagum comprehendit jubent eum, quia Sophocle erat nominatus: is, quæstione adhibita, confessus est, pateramque retulit. Quo facto, sanum illud Indici Heruli nomenatum est. Sed quid ego Græcorum? nescio quo modo me magis nostra delectant. Omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proxime Coelius. Cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent, civitas ad arma repente est excitata. itaque ludis intermissis instaurati constituti sunt, qui antequam fierent, cumque jam populus contedisset, seivus per circum, cum virgis caderetur, forcem ferens ductus est. Exin cuidam iustico Romano dormienti visus est venire, qui diceret, *12 præfulem sibi non placuisse ludum*, idque ab eodem iustum esse eum senatui

1. Habebatur in Persis. S. Vict. in super. s. conjunctaque Gul. in Inf. ego fuxerim potius habebatur ipsi, si tamen aliquid est mutandi m.
2. Con ascendentes. Pal. pr. & S. V. & ascendentes Pic. descendentes, unde Exit Gul. descendentes.
3. Iuvenga Laciniæ. Libri nostri sex, aut Egeia, aut Læcia. forte inquit Gul. Laciniæ malum vulgatum.
4. Iuvenga sit, sit uisusque tollere, secundum. Sic Vict. ed. & membra. Pic. item Pal. tert. quart. verum pr. & sec. statim sit tollere, quod fort. auctoris genus inquit.
5. Quod exte. ibi autem esset, Pal. ille primus terribitum.
6. Summa columna sic locavisse. Mss. lex, columna, Palatin. verò sec. ac quart. præterea summa. quod fortasse melius.
7. Qui vir & quantus? Voculam v. i. m. i. scilicet, volentibus mss. no. str. qui vir & quantus erat ed. Vict.
8. Quam ætatem mirabatur. Est & hoc ab eodem libro nam recepta. Acto quædam aut mir.
9. Crudeli dominatu tenebatur. Idem istud est à dictis codicibus &

Vict. pro quo vulgati præmetur facinus procul d. bio eorum, quibus ignora vis verbi alterius.

10. Fore ut periret convalesceret. & a Pal. sec. & S. V. & congruitque cum eo quod sequitur passimque diebus illud præhætenus ab iis vulgatis.

11. Adjungamus philosophis. Vulgata lect. Adjungam. sed nostrum erat in Pal. in S. V. & V. V. & in ed. ita à Vict.

12. Ascendit in Anopagum. Pal. sec. ascendit, tert. descendit, ut videatur excessisse verum scriptura, descendit.

13. Præfulem sibi non placuisse. Tacet hic Gul. sed tamen cum anno. leg. in S. V. & Pic. præfulem, non, ut hæc duo habuimus in ed. tis, præfulem, scripturam receptam egeci, tanto quidem fidentius, quod non conpareret in illo Pall. in quo ins omnino erat hæc nostra. Hæc alter Capitol. in Marco Philosopho c. 14. & in Pal. & præfule & præfule. proculdubio tale quid invenit & in ius V. & sed non ausus fuit exprimere.

leis nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, & qui deinde deinceps moriturus esset. Sed tribus modis censet deorum appellum homines somnare: uno, quod praevidet animus ipse per sese, quippe qui deorum cognitione teneatur: altero, quod plenus aer sit immortalium animorum, in quibus tanquam insignitae notae veritatis appareant: tertio, quod ipsi dii eum dormientibus colloquantur: idque modo dixi, facilius evenit appropinquante morte, ut animi futura augerentur. Ex quo & illud est Calani, de quo ante dixi, & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denuntiat. Neque enim illud verbum temere consuetudo approbavisset, si ea res nulla esset omnino.

Præfagies animus, frustra me ire, cum exirem domo.

Sagire enim, sentite acute est: ex quo sagaxus, quia multa scire volunt: & sagaces dicti canes. Is igitur, qui ante sagit, quam oblata res est, dicitur præfagire, id est futuri ante sentite. Inest igitur in animis præfagium extrinsecus injectum, atque inclusum, divinitus. ea si exarit acris, furor appellatur, cum a corpore animus abstractus divino in sinu concitatur.

Sed quid poulus & raber & visa est deponit ardentibus?

Ubi illa paullo ante sapiens, virginali modestia?

3. Mater optima, tum multa mulier melior, mulierum;

Missa sunt superstitiosa variolantibus;

Neque me Apollon facis, fandum dementem in vitam æter.

4. Virgines vero æquales, patri, meum factum pudes,

Optimi viri: mea mater, tui me miseris, mas piger:

Optumam progeniem Priamo repperisti extra me: hoc dolos,

5. Me obesse, illos prodesse, me obflare, illos obsequi.
O poema tenerum & moratum, atque molle: sed hoc minus ad rem, illud, quod volumus, expressum est, ut vaticinari furor vera soleat.

6. Adest, adest fax obvoluta sanguine, atque incendio:

7. Multos amos latuit, 7 ei vix resate opem, & restinguite.

Deus inclusus corpore humano jam, non Cassandra loquitur.

7. Jamque mari magno clausis cete

Texitur: exitum examen rapit:

Advenit & fera volucrantibus

Navibus complevit manu littora.

Tragedias loqui videor, & fabulas. At ex te ipso non commentitiamur: sed factam, ejusdem generis audivi. C. Coponium ad te venisse Dyrhachio, cum pratorio imperio classi Rhodis præfesset, & cum primis hominem prudentem, atque doctum: eumque dixisse remigem quendam e quinqueremi Rhodiorum vaticinatum, *ma desactum* in manus xxx. diebus Græciam sanguine; rapinas Dyrhachio.

chil, & confessionem in naveis cum fuga; fugientibus, que miserabilem respectum incendiorum fore: sed Rhodiorum classi propinquum reditum, & ad domum irionem dari: tum neque te ipsum non esse commotum, Marcumque Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, vehementer esse perterritos: paucis sane post diebus ex Pharsalica fuga venisse Labienum: qui cum interitum exercitus nuntiavisset, reliqua vaticinationis brevi esse confecta. Nam & ex horreis direptum, effusumque frumentum vias omneis, angipotiusque contraxerat: & naveis subito perterriti metu conscendisti; & noctu ad oppidum respicientes, flagrantem onerarias: quas incendunt milites, quæ sequi noluerant, videbatur: postmodum Rhodia classe deserti verum vatem fuisse sensit. Expotui quam brevissime potui, somni, & furoris oracula, quæ ceteræ attē dixeram, quorum amborum generum una ratio est, quæ Cratippus nosse uti solet; animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse tractos, & haustos. Ex quo intelligitur, esse extra divinum animum, humanus unde ducatur: humani autem animi eam partem, quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non esse ad actionem corporis sejugatam: quæ autem pars animi rationis, atque intelligentiæ sit particeps, eam tum maxime viget, cum plurimum abstracta a corpore. Itaque & expositis exemplis veterum vaticinationum, & somniorum Cratippus solet rationem concludere hoc modo. Si tunc oculis non potest existare officium, & munus oculorum; possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret; is habet sensum oculorum vera cernentium. Item igitur, si sine divinatione non potest, & officium & munus divinationis existare, potest autem quis, cum divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam divinationem, si semel aliquid esse ita divinatam, ut nihil fortuito cecidisse videatur. Sunt autem ejus generis innumerabilia: esse igitur divinationem confitendum est. Quæ verò aut conjectura explicantur, aut eventus, animadvertenda, & notata sunt, ea genere divinandi, ut supra dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur. in quo haruspices, augures, conjectoresque numerantur. Hæc improbantur à Peripateticis: à Stoicis defenduntur. Quorum alia sunt posita in monumentis, & disciplina: quod Aristoteli de clarant & haruspici, & fulgurales & rituales libri, & nostri etiam augurales: alia autem subito ex tempore conjectura explicantur, ut apud Homerum Chalcas, qui ex passierum numero belli Trojani annos auguratus est: & 13 ut in Sullæ scriptum historiam videmus, quod te inspectante factum est,

1. Qui deinde deinceps moriturus. Verbum deinde revocavi & duobus Pall. melior buserat præterea in tert. & quart item Pith. sed reposita præterea voce hoc modo: qui deinde, qui deinceps quod etiam ferri queat.

2. Raber & visa. A cod. antiquus Mar. de quo l. 1x. Var. lect. c. 19. Ipsemet nostri o. v. n. a littera aberrant, habentque rapit. Sequentem verum constitutere nirtur Turn. l. v. Advers. c. 22. sed membr. nostræ stant à vulgatis.

3. Mater optima, tum multa mulier optima, mulierum. Addidi mulierum ex Pall. & Gallicanis duobus. Gul. concinnare volebat, Mater optima, multa mulier, mulierum.

4. Virgines vero æquales patri, meum factum pudes. Pal. pr. non agnoscit illud factum habetque mecum: quod ultimum quoque est in Pit. sed retinet tamen factum.

5. Me obesse, illos prodesse. Sic Pal. pr. ac ser. forte de me obesse est tamen aperte in tert. & quart. Non obesse: quod alia dict. n. sione addita nota Interrogatoria hæc conveniat. Gul. sit in S. Vist. cod. fuisse, Me; unde factum, Me hoc obesse. Turn. malebat de d. obesse, quod statim arripuit Lamb.

6. Adest, adest fax, &c. Lamb. & conjectura Turn. Ab. adest fax præter in Sullæ quatuor. Gul. in S. Vist. & Pit. sique locutus Cicero l. 112. de leg. c. 19. Turn. bro v. c. 22. portabat re tollendum, versos causa.

7. Cum primo hominum prudentem, &c. 1. Si præscriptioni membrana-

rum adjuvamus, referendum cum primo. Ita enim quatuor Pall. item S. Vist. & Pit. neque aliter fuisse in m. Vist. fidem facit ed. in qua idem expressum.

9. De divinatione dari. Etiam istam admisi scripturam, exhibitam à cod. Fuly. Vist. item S. Vist. nisi quod id dicitur. nam Pall. de om. litione, de qua voce consularat Andr. Schott. nosse l. 1x. Nodor. Cicero. c. 10.

10. Expositis exemplis. Ita Pall. quatuor. & VVouv. exhibuitque ed. sua Petr. Vist. alii, ex ipse exemplo.

11. Et fulgurales & rituales libri. Aut omnia me fallunt, aut refutandum est fide Pall. sed & rituales, sunt rituales hæc plane sunt in eptæ; & alioquin est in Pall. ac quart. rituales.

12. Nistri etiam augurales. Non vacat retro lege, qui loquatur, sed monendus lector, Pall. o. & Pit. servare nistri, neque temeraria est talis conspiratio.

13. Ut in Sullæ scriptum historiam videmus, &c. ut cum ille, &c. Felicitate hunc locum emendavimus præteritis libris m. s. l. x. quatuor Pall. item Pit. & S. Vist. hæcenus falso lectum, ut in S. Senna scriptum hist. vid. &c. ut cum Syllæ nimirum hæc talia codic. in Ald. Officina Aldusianis, verosimiliter potius quam vera. Per hanc Vist. tale, quid quod nos, in suis item invent. tamen est retineat Senna, expressit tamen illa, quod quam recte adscripta Senna, ipse videtur. contradicere dicitur Val. Maximus l. 1. c. 3.

est, ut cum ille in agro Nolano immolaret ante pratorum, ab infima ara subito anguis emergeret, et cum quidem C. Postumius haruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret, id cum Sulla fecisset, tum ante oppidum Nola florescens sima Samnitarum castra cepit. facta conjectura etiam in Dionysio est paulo ante, quam regnare cepit, qui cum per agrum Leontinum iter faciens equum ipse dimisisset in flumen: et summorum equus voraginibus non extitit: quem cum maxima contentione non posset extrahere, discessit, ut ait Philistus, agere ferens. cum autem aliquantulum progressus esset subitum exaudivit hinnitum, et posuit, et equum alacrem latius aspexit, cuius in iuba examina apum confederet. Quod ostentum habuit hanc vim, ut Dionysius paucis post diebus *regnum capere*. Quid? Lacedaemonis paulo ante Leuctricam calamitatem quae significatio facta est, cum in Herculis faciem sonuerunt, Herculisque similitudinem multo sudore manavit? At eodem tempore Thebis, ut ait Callisthenes, in templo Herculis valvae clausae repagulis, subito se ipsae peremerunt: armaque, quae fixa in parietibus fuerant, ea sunt hauri inventa. Cumque eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res divina fieret, ga los gallinae in eo loco se assidue canere ceperunt, ut nihil intermitterent, tum augures dixisse deorum, Thebanorum esse victoriam, propter quod avis illa *visita silere solet, canere se videtur*. Eademque tempestate multis signis, Lacedaemonis Leuctricae pugnae amicitia denuntiabatur. Namque & Lyfandri, qui Lacedaemoniam am clarissimus fuit, statuit, quae Delphis stabant, capite coronata subito exierunt exasperis herbis & agrestibus; et illae quae aureae, quae Delphis erant in Lacedaemonis portis post navalem illam victoriam Lylandri, quae Atheniensis considerunt, quae in pugna quia Castor, & Pollux cum Lacedaemoniorum classe visi esse dicebantur, eorum insignia deorum, stella aureae, quas dixi, Delphis positae, paulo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertae sunt. Maximum vero illud portentum isdem Spartiatibus fuit, quod, cum oraculum ab Iove Dodonaeo petivissent, de victoria sciscitantes, leguntque illud, in quo ineant fortis, collocauerunt: timia, quam res Molossorum in deliciis habebat, & forte ipsae, & cetera, quae erant ad sortem parata, disturbavit, & aliud alio dissipavit. Tum ea, quae propitius erat oraculo, sacerdos dixisse dicitur, *de salute Lacedaemonis esse, non de victoria cogitandum*. Quid? bello Punico secundo, nonne C. Flaminius consul iterum, neglectis signis futurarum magna cum clade reip. / Qui exercitum suum cum Arretium versus castra movisset, & contra Antiochem legiones duceret, & ipse, & equus ejus ante signum Iovis statoris sine causa repente concidit, necesse rem habuit religioni, *obsequio signo*, ut peritis videbatur, ne committeret praelium. Idem cum tripudio auspicaretur, pullarius diem praelii committendi differebat. Tum Flaminius eo quod vivit sine postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum censeret. Cum ille quid faciendum respondisset: Flaminius, Praeterea vero auspicio, *se fieri entibus pulli videretur*, *saevum nihil geritur*, itaque signa convelli, & se te qua iussit. Quo tempore, cum signifer primi hastati signum non posset movere loco, nec quidquam proficeretur, plures cum accederent; Flaminius re nuntiata, suo more neglexit, itaque tribus his horis conclusus exercitus, atque complectens est. Magnam illud etiam, quod addidit Caelius, eo tempore ipso, cum hoc calamitosum fieret,

procellum, tantos *terra motus* in Liguribus, Gallia, compluribusque insulis, totaque in Italia factos esse, ut multa oppida construerent, multis locis laeas factae sint, terraeque desederint, fluminaque in contrarias partes fluxerint; atque in amneis mare influxerint. Fuit certe divinationum *conjectura* a peritis. Midas illi Phrygio, cum puer esset, dormienti formicae in os tritici grana congesse, *divinationem fore*, praedictum est, quod evenit. At Platoni, cum in cunis parvulo dormienti apes in labellis confederissent, responsum est, *singulari illum suavitatem orationis fore*, ita futura eloquentia provisa in infante est. Quid amoris, ac deliciae tuae Roscius? num aut ipse, aut pro eo Lanuvium totum mentiebatur? qui cum esset in cunabulis, educareturque in Selonio, qui est campus agri Lanuvinis noctu lumine appposito expectata nutria animadvertit puerum dormientem *circumplexum serpenti amplexu*: quod ad speciem exterrita clamorem sustulit. Pater autem Roscius ad haruspices retulit, qui responderunt, nihil illo pueroclarior, nihil nobilior fore. Atque hanc speciem Praeterea calavit argento, & noster expressit Archias versibus. Quid igitur expectamus? an dum in foro nobiscum di immortales, dum in viis verentur, dum domi? qui quidem ipsi se nobis non offerunt, *vis autem suam longe, lateque diffundunt*. Quam cum terra caverni, includunt, cum hominum naturis implicant. Nam terra vis Pythiam Delphis incitabat, naturae Sibyllam. Quid enim? non videmus, quam sint varia terrarum genera, ex quibus & mortifera quaedam pars est, ut & Amphicti in Hirpinis, & in Asia Plutonia, quae videmus: & sunt partes agrorum aliae pestilentes, aliae salubres: aliae quae acuta ingenia gignant: aliae, quae *restita*: quae omnia sunt & ex cunctis varietate, & ex dispari ad spiratione terrarum. Fit etiam saepe specie quadam, saepe vocum gravitate, & cantibus, ut pellantur animi vehementius, saepe etiam cura, & timore: qualis est illa,

Flexanima tanquam lymphata. & ut Bacchi sacris

Commota: in tumultu Teucrium commemorant suum

Atque etiam illa concitatio declarat vim in animis esse divinam, negat enim, sine viore Demotrius *quoniam postea magnam esse posse*, quod idem dicit Plato, quem, si placet, appellet tutorem, dummodo is fuor ita laudetur, ut in Phaedro Plutonis laudatus est. Quid vestra oratio in causis? quid ipsa actio? potest esse vehemens, & gravis, & copiosa, nisi est animus ipse commotus? equidem etiam in te saepe vidi: & (ut ad leviora veniamus) in A. Iopo familiaritudo, tantum ardorem vultuum, atque motuum, ut cum vis quaedam abstraxisset a sensu mentis videretur. Obijciuntur etiam saepe formae, quae reapse nullae sunt: speciem autem offerunt. Quod contigisse Brenno dicitur, ejusque Gallicis copias, cum sano Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset, tum enim ferunt, ex oraculo *effata esse Pythiam*.

Ego pro video rem istam, & albae virgines

ex quo factum, ut & viderentur virgines ferre arma contra, & nive Gallorum obrueretur exercitus. Aristoteles quidem eos etiam, qui vultudinis vitio furerent, & melancholici dicerentur, censere habere aliquid in animis praesagientis, atque divinum. Ego autem haud scio, an nec cardiacis hoc tribuendum sit, nec phreneticis. *animi enim integri, non vitiosi corporis est divinatio*. Quam quidem esse vera, hac Stoicorum ratione concluditur. Si sunt dii, neque ante declarant hominibus quae futura sunt: aut non diligunt homines: aut, quid eventurum sit, ignorant: aut existit.

1. Conspicimus C. Postumius. Mole libri vulgati, quidem alterum ex quo quidam C. Postumius. Victus nemo sequi dignatus est adeo prode oves sumus in pejora.

2. Iohannes Iovis regibus non extitit. Vox postrema mihi non placet. alii tamen variant libri nostri.

3. Iohannes Iovis regibus non extitit. Aut omnia istae supervacua sunt. aut alia postquam pugna & deo deorum.

4. Teucrii hic sunt. Promomen hic coactus sum interponere et libris Iohannis, sitaque in V. C.

5. Et tempore ipso, cum hoc calamitosum fieret praeterea. D. E. O. praeterea non est in m. n. n. habetque Pal. text. ipse quoque cal. & fortasse quinque voces a finibus scribarum.

6. Ut Bacchi sacris. Sic solum Pal. fer. ceteri Bacchi. & in nullo est, aut, quod Lamb. recepit in contextum ex conjectura I. Aurau.

7. Effata esse Pythiam. Est & Pictembrisque buae accedebant veteri ratione ferendi Pal. prout quibus restant. nam reliqui hic saltem, ut in hunc diem vulgati.

existant, nihil interesse hominum, scire quid futurum sit: aut non content esse suae majestatis, praesignificare hominibus quae sunt futura: aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt. At neque non diligunt nos: sunt enim beneficii, generique hominum amici: neque ignorant ea, quae ab ipsis constituta, & designata sunt, neque nostra nihil interest, scire ea, quae eventura sunt: erimus enim cautiorem, si scimus: neque hoc alienum ducunt majestate sua: nihil est enim beneficentia praesentium: neque non possunt futura praenoscere. Non igitur sunt dii, nec significant futura. Sunt autem dii: significant ergo. Et non si significant, nullas vias dant nobis ad significationis scientiam: frustra enim significant: nec, si dant vias, non est divinationis: est igitur divinationis. Hac ratione & Chrysippus, & Diogenes, & Antipater utitur. Quid est igitur, cur dubitandum sit, quin sint ea, quae disputavi, verissima, si ratio mecum facit, si eventa, si populi, si rationes, si Graeci, si barbari, si majores etiam nostri, si denique hoc semper ita putatum est, si summi Philosophi, si poetae, si sapientissimi viri, qui res publicas constituerunt, qui urbes condiderunt, an, dum bestiae loquantur, expectamus, hominum contententia auctoritate contenti non sumus? Nec vero quidquam aliud astringitur, cur ea, quae dico, divinandigena, nulla sint: nisi quod difficile dictum videtur, quae causa sit, quae causa sit. Quid enim habet haruspex, cur pulmo incilis et etiam bonis exitis dirimat tempus, & proferat diem? quid augur, cur à dextra corvus, à sinistra cornix faciat ratum? quid astrologus, cur stella Jovis, aut Veneris conjuncta cum Luna ad ortus puerorum salutaris sit: Saturni, Martisve contraria? cur autem deus dormientis nos moneat, vigilantis negligat? quid deinde causa sit, cur Cassandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens hocidem facere non queat? Cur fiat quidque, quare? recte omnino. sed non nunc id agitur. fiat, necne fiat, id quaeritur, ut si Magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum ad se attrahat, & trahat; rationem, cur id fiat, asserere nequeam. fieri omnino neges. Quod idem facis in divinatione, quam & certimus ipsi, & audimus, & legimus, & patribus accepimus: neque ante philosophiam patefactam, quae nuper inventa est, hac de re communis vita dubitavit: & postea, quam philosophia processit, nemo aliter philosophus sensit, in quo modo esset auctoritas. Dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepti de antiquis, praeter Xenophanem, neminem adjuvni veterem Academiam, Peripateticos, Stoicos, unus dissentit Epicurus: quid vero hoc turpius, quam quod idem nullam tenet gratiam esse virtutem? Quis est autem, quem non moveat clarissimis monumentis testata, consignataque antiquitas? Chalcantem augurem scribit Homerus longe optimum, eumque ducem classis fuisse, & illum auspiciorem credo scientia, non locorum. Amphilocheus, & Mopsus Argivorum reges fuerunt, sed iidem augures, utque urbes in ora maritima Sicilia Graecas condiderunt. Atque etiam ante hos Amphiarasus, & Tiresias, non humiles & obscuri, neque eorum similes, ut apud Hannum est:

Qui sui quastus causa sitis suscitavit sententiam.

sed clari, & praestantes viri, qui avibus, & signis admoniti futura dicebant. Quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, *solum sapere, ceteros umbrarum vagari modo*, Amphiararum autem sic honoravit fama Graecia, deus ut haberetur, atque ut ab ejus solo, in quo est humanus, & oracula pererentur. Quid Aliz rex Priamus, nonne & Helenus filium & C. Pandram filiam divinateis habebat, alterum augurium, alteram mortem & incitationem, & permissionem divina? quo in genere Martius quosdam fratres, nobili loco natos, apud majores nostros, & fuisse scriptum videmus. Quid? Polydum Corinthium, nonne Homerus & alii multa, & filio ad Trojam proficiscenti, mortem praedixisse commemorat? Omnino apud veteres, qui rerum poterant, iidem auguria tenebant. ut enim sapere, sic divinate regale ducebant, ut testis est nostra civitas: in qua & reges, augures & postea privati eodem sacerdotio praestiti tempore religionum auctoritate rexerunt. Et quae divinationum ratio in barbaris quidem genibus neglecta est, si quidem & in Gallia & Druidae sunt, & quibus ipse divitiarum & ducum, hospitum tuum, laudatoremque cognovi: qui & naturae rationem, quam Physiologiam Graeci appellant, nosam esse sibi praestebatur, & partim auguriis, partim conjectura, quae essent futura, dicebat. Et in Persis augurantur, & divinant Magi, qui congregantur in sacro commendandi causa, atque inter se colloquendi: quod etiam idem vos quondam facere Nonis Solebatis. nec quisquam rex Persarum potest esse, qui non ante magorum & disciplinam, scientiamque perceperit. Licet autem videre & genera quaedam, & rationes huius scientiae deducas. Thelmesius in Caria est: quae in urbe excellit haruspicum disciplina. itemque Elis in Peloponneso familias duas certas habet, Jemidarum unam: alteram, Cluditarum, haruspicioque nobilitate praestantes. In Syria Chaldaei cognitione astrorum, sollicitique ingeniorum antecellunt. Erraria autem de caelo testis scientissimae animae dixerit: eademque interpretatur, quod quibusque ostendatur, monstris, atque portentis. Quocirca bene apud majores nostros senatus tum, cum florebat imperium, decrevit, ut Dea Roma in ea lex, singulis Etruriae populis in disciplinam traderetur, ne ars tanta propere tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atque quantum Phryges autem, & Phidiae, & Cilices, & Arabum natio, avium significationibus plurimum obtemperant. quod idem fastidium in Vinibria accepimus. Ac mihi quidem videtur, etiam quaeque ipsi, qui à quibusque incolebantur, divinationum opportunitates esse ductas, ut enim & Aegyptii, ut Babylonii in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil eminere, quod contemplationi caeli officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt. Etrusci autem, quod religione imbuti studio, & crebris hostias immolabant, extorum cognitioni se munere dederunt: quodque propter aeris crassitudinem de caelo apud eos muta fiebat, & quod ob eandem causam multa inusitata partim de caelo, alia ex terra oriebantur, quaedam

1. Et non si significant. V. ed. ed. si, non quomodo & pall omnes.

2. In bono exitu dirimat tempus. Lamb. ed. aliquot, habet, quod nescio an sit typogr. ph. iphalma. Gul. maluit perim tempus, sed alterum retinet mibi.

3. Ad se attrahat & trahat, rationem. Ita pal. pr. & fecit item editi à V. ed. & attrahat rationem; vulg. & trahat rationem, quod etiam in pal. tert. & quart. sequitur: nota codicibus.

4. Et audimus. A. ed. ed. audimus, sed nostra est in omnibus pall. habet, quae V. ed.

5. Ducei classis non fuisse. J. Ita Mac. ed. & V. ed. neque aliter pall. fecit, aut vit. nam pr. classis: cum linea recente supra litteram extremam, tert. & quart. classis in S. V. & classis, vulgati classis.

6. Et illam auspiciorem. Corrupti he. omnes libri, vix tamen corruptio dubium qui referendum sit, cum Gul. ducei classis non fuisse, ad illam, auspiciorem commendat opelliar.

7. Quod autem praestantur. V. ed. ed. pr. praestantur, & vero pal. pr. praestantur, ut forsan praestantur verum sit.

8. Incitationem & permissionem divina. Illud, & permissionem divina, & ab ed. V. ed. estaque in S. V. & pall. a. si quod sic praestantur.

9. Fuisse scriptum videmus. Supercavus videri, pueri dictio uluma videtur.

10. Druidae sunt. Sic fere pall. & Gul non Druidae, ut editi ante V. ed. quem tamen nemo sequi audeat, cum accideret procul dubio auctoritate librorum antiquorum, ut nos.

11. Singulis Etruriae populi. Audemus. Lip. singulis Etrurorum, c. 11. sine, putat iniquasse hic error, reponendumque duodecim, non parum, est enim totidem fuerint populi, non id negat Tull. sed vult forte duodecim illis Etruriae populis concedere in univertum sexaginta duos filios principum Romanorum aliter hae Valerius scio, sed quid si & illos in menda cubat? quum ego non pertendo, neque nisi ipsi mea faciat interpretatio.

quidam etiam ex hominum, pecudumve conceptu, & fatu, ostentorum exercitissimi interpretes existerunt, quorum quidem vim, ut tu soles dicere, verba ipsa prudenter a maioribus posita declarant, quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, praedicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quod pastu pecudum maxime utuntur, campos, & montes hieme, & aestate peragrantes, propterea facilius cantus avium, & volatus noverunt, eademque & Psidiae causa fuit, & huic nostrae Umbriae. Tum Caria tota, praecipueque Telmesses, quos ante dixi, quod agros uberrimos, maximeque fertiles incolunt, in quibus multa propter fecunditatem fingi, gigni, possunt, in ostentu animae vertendis diligentes fuerunt. Quis vero non videt, in optima quaque re, plurimum auspicia, & reliqua divinandi genera valuisse? quis rex umquam fuit, quis populus, qui non uteretur praedictioni divinae? neque solum in pace, sed in bello multo etiam magis: quo majus erat certamen & discrimen salutaris. Omitto nostros, qui nihil in bello sine exitu agunt: nihil sine auspiciis domi habent. Auspicia externa videamus. Nam & Athenienses omnibus semper publicis consiliis divinos quosdam sacerdotum, quos *monetai* vocant, adhibuerunt: & Lacedaemonii rebus suis augurum assessorum dederunt: itemque senibus (sic enim consilium publicum appellant) augurum inter esse voluerunt: idemque de rebus maioribus semper aut Delphi oraculum, aut ab Hammone, aut à Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedaemoniorum tempore temperavit, *leges suas* auctoritate Apollinis Delphici confirmavit, quas cum vellet Lyfander commutare, eadem est prohibita religione: atque etiam qui praerant Lacedaemoniis, non contenti vigilantibus curis, in Psiphaz fano, quod est in agro propter urbem, & somnandi causa excubabant, quia vera quietis oracula ducebant. Ad nostra jam redeo. Quoties senatus decemviro ad libros ire iussit? nam & cum duo vili soles essent, & cum tres lunae, & cum facies, & cum sol nocte visus esset, & cum è caelo fremitus auditus, & cum coelum discissem visum est, atque in eo animadversum globi. Delata etiam ad senatum labe agri Privernatis, cum ad infinitam altitudinem terra defecisset, A puliaque maxime terrae motibus conculcata esset. quibus portentis magna populi R. bella, perniciosisque seditiones denuntiabantur. inque his omnibus responsa haruspicum cum Sibyllae verbis congruebant. Quid, cum Cumis Apollo sudavit, Caput Victoriat? quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monitum fuit? quid, quod fluvius atratus sanguine fluxit? quid, cum saepe lapidum, sanguinis nonnumquam, terrae interdum, quondam etiam à lactis imber effluxit? quid, cum in Capitolio istus centaurus è caelo esset? in Aventino portae, & homines? Tusculi zdes Castoris, & Pollucis, Romaeque pietatis? nonne & haruspices ea responderunt, quae eveniunt. & in Sibyllae libris eadem repetitur praedictiones sunt? Quoties senatus decemviro ad libros ire iussit? quantis in rebus, quamque saepe responsis haruspicum paruit? Cecilius, Q. filius, somnio, modo, Martio bello, templum est à senatu Iunoni Sospitae restitutum. quod quidem somnium Sisenna cum disputavisset mirifice ad verbum cum re convenisse, tum insolenter, credo ab Epicureo aliquo inductus, disputat, somniis credi non oportere. Idem contra ostenta nihil disputat, exponitque initio belli Martici & deorum simulacra sudavisse, & sanguinem fluxisse, & discissem caelum: & ex occulto auditas esse

voces, quae pericula belli nuntiarent: & Lanuvii clypeos, quod haruspibus tristissimum visum esset, à muribus esse derosos. Quid, quod in annalibus habemus. Veienti bello, cum lacus Albanus praeter modum crevisset, Veientem quendam ad nos hominem nobilem protulisse, eumque dixisse ex fati, quae Veientes scripta haberent Vejos capi non posse, dum lacus is redundaret, & si lacus emissus, lapsu & cursu suo ad mare profuisset, perniciosum populo Romano. sin autem ita esset eductus, ut ad mare pervenire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa admirabilis à maioribus Albanæ aquae facta deductio est. Cum autem Veientes bello sessi legatos ad senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, non omnia illum transugam autum esse senatus dicere: in eisdem enim fatis scriptum Veientes habere. Foris ut breviter Gallis Roma caperetur, quod quidem sexennio 4 post Vejos captos factum esse vidimus. Saepetiam & in praeliis Fauni auditi: & in rebus turbidis veridicae voces ex occulto missae esse dicuntur. cuius generis duo sunt ex multis exempla, sed maxima. Nam non multo ante urbem captam exaudita vox est à Iulo Vestae, qui à Palatii radice in novam viam deversus est: VT MORI, & portae referentur: futurum esse, nisi provisum esset ut Roma caperetur. Quod *myctum*, cum caveri poterat, post acceptam illam maximam cladem explicatum est. ara enim AIO LOQUENTI quam septem videmus ex adversus eum locum consecrata est, atque etiam scriptum à multis est, cum rebus motus factus esset, VT SUM PLENA PROCURATIO FIERET, vocem ab æde Iunonis ex arce extitisse: quocirca Iunonem illam appellatam *Menam*. Hæc igitur & à diis significata, & à nostris maioribus iudicata contemnimus? Neque solum deorum voces Pythagorei & observaverunt, sed etiam hominum, quæ vocant *omina*, quæ majores nostri, quia valere censebant, idcirco omnibus rebus agendis, QUOD BONUM, FAUSTUM, FELIX, FORTUNATUMQUE ESSET praefabantur: rebusque divinis, quæ publicæ herent, ut FAVERENT LINGUIS, imperabatur: inque feriis imperandis, ut *litibus* & iuribus se abstinerent. Itemque in lustranda colonia, ab eo, qui eam deduceret: & cum imperator exercitum, censor populum lustraret, boni nominibus qui hostias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu consules observant, ut primus miles fiat bono nomine, quæ quidem à te scis & consule, & imperatore summa religione esse servata. Prærogativam etiam majores & omen iustorum comitiorum esse voluerunt. Atque ego exempla omnium nota proferam. L. Paullus consul iterum, cum ei, bellum ut cum rege Perse gereret, obtrigisset: ut ea ipsa die domum ad vespertam rediit, filiolam suam Tertiam, quæ tum erat admodum parva, osculans animadvertit tristiculam, quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? Mi pater, inquit, Perse perierat. tum ille arctius puellam complexus, Accipio, inquit, mea filia omen. gerat autem mortuus catellus eo nomine. L. Flaccum, flammam Martialem ego audi vi cum diceret, Cæciliam Metelli, cum vellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare, exisse in quoddam sacellum ominis capiendi causa: quod fieri more veterum solebat, cum virgo staret, & Cæcilia in sella sederet, neque diu ulla vox extitisset, puellam defatigatam petiisse à matertera, ut sibi concederet paulisper, ut in ejus sella requiesceret: illam autem dixisse. Verò, mea puella, tibi concedo mea fides. quod omen res consecuta est: ipsa enim brevi mortua est: virgo autem nupsit cui Cæcilia nupta fuerat.

liii

Hæc

1. Somnandi causa excubabant.) Recepti Lambinus conjecturam p. Manutius innotuit non bonam. certe contra missi nostros sex. nam excubabant à domo sua foris in æde sacra, quam obrem & excubi à platonis dicuntur: quomodo Gellius legit.

2. Lactis imber effluxit. Sic Aldus senior. sic pith sic S. Viti. & Pall. legitur: effluxit, etiam V. Victorius.

3. I. lacu emissus. Pal. sec. non agnosce effluxit, quid fuerit in primomontem est: ut pote hic munitio.

4. P. P. Vejos captos factum esse vidimus.) Nihil deederet senatorem.

5. Quædamque recideretur, esse vidimus. vulgati adhuc ineptius, videmus, verum fere longo.

6. Quædamque recideretur. Ita est in p. Manutii editione, secutusque est Lambinus, sed veriores & missi nostros, omnes.

7. Hæc autem mortuus catellus.) Est à nostris missi & edit. V. Victoriana, vulgata enim mortuus catellus.

Hæc posse contemni, vel etiam videri, præclare intelligo: sed idipsum est, deos non putare: quæ ab iis significantur, contemnere. Quid de auguribus loquar? rux partes sunt: tum, inquam, auspiciorum patrocinium debet esse. tibi P. Claudius augur consuli nuntiavit, addubitat salutis augurio, bellum domesticum triste, ac turbulentum fore: quod paucis post mensibus exortum, paucioribus à te est diebus oppressum. Cui quidem auguri vehementer assentior. solus enim multorum annorum memoria non decantanda augurii, sed divinandi tenuit disciplinam. quem irri debant collega tui, eumque tum Pisidam, tum Soranum augurum esse dicebant. quibus nulla videbatur in auguriis, aut auspiciis præsentio aut scientia veritatis futura; sapienter agebant ad opinionem imperitorum esse fides religiones. Quod longè fecus est, neque enim in pastoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipso Romulo hæc calliditas esse potuit, ut ad errorem multitudinis religionis simulacra fingerent: sed diffiditas, laborque discendi disertam negligentiam reddidit malum enim differere, nihil esse in auspiciis, quam, quid sit, ediscere. Quid est illo auspicio divinus, quod apud te in Mario est? ut utar potissimum te auctore.

*Hic Jovis altissem subito pinnata satellites
Arboris è trunco serpentis sauciæ morsu,
1 Subigit ipsa feru transfigens unguibus anquem
Semianimum, & varia graviter cervicæ micantem.
Quem si intorquentem laniant, ostroque eruentem,
Jam satiata animos, jam duras ulta dolores.
Abijit efframmæ & laceratum assisgit inunda,
Seque obitu à solis nitido convulsa ad ortus.
Hanc ubi præputibus pinnis, lapsuque volentem
Conspexit Marius, divini numinis augur:
Rausitque signa sua laudis, redituque notavit:
Paribus intumuit celi pater ipse finis
Sic aquila clarum formavit Jupiter omen.*

Atque ille Romuli auguratus, pastoralis, non urbanus fuit: nec fides ad opiniones imperitorum, sed à certis acceptus & posteris traditus, itaque Romulus augur, ut apud Lanius est, cum fratre item augure

2 Curantes magna cum cura concupientes
Regni, dant operam simul auspicio, augurioque.
3 Hinc Remus auspicio se deo voverit aequæ secundam
4 Solus avem servat. At Romulus pulcher in alto
Quaræ Aventino, 5 servat: genus aliu volantium:
Cariabant urbem 6 Romam. Remorumque vocarent,
7 Omnibus cura viris, uter esset induperator.
Exspectant, voluti, consilium mittere signum
Vult: omnes avidi spectant, ad carere oras,
8 Quæ max imittat pectus ex faucibus auribus:
Sic exspectabat populus, 9 atque are timelat
Rebus, utri magni victoria sit data regni.
Interea sol albus recessit in infera noctu.

1. Subigit ipsa feru. Ita Pall. & Pithæanus. Lambinus duplicavit litteram retram ut verius faceret. Gifanius, in Lucetæ anoludice, vult sic quoque longam syllabam. Guliel. emendat subigit pro subigit.
2. Curantes magna cura. Ciofanius, in Notis ad Ovidii Tristia, reponit evereri bro cerantur, sed sic non est in ulla nostrorum.
3. Hinc Remus auspicio. Pithæus libet & Pall. quatuor: ita tenet Remus aut.
4. Solus avem servat. Sic Pall. & Ciofanius, item editio Victorii. editi servat.
5. Servat genus aliu volantium. Est à Ciofani codice. nam Pall. servat, quomodo etiam publici alii. Aldus Manutius Nepos videtur legisse, cerantur. Pithæanus habet, cerant.
6. Romam Remorumque vocarent. Victorius Romam Remant. Aldus Nepos Romam Remant, quod & in scripto Ciofani sed Pall. quartum S. Vici & Pith. habent illud nostrum existatque item in Aldi videri editione. Lambinus expressit, Remorumque, quod eodem redit.
7. Omi dū cura viris. Sic Pall. p. sec. ac Pithæanus; neque aliter edidit Victorius, aliz editiones, omni cura.
8. Quæ max imittat. Ita omni no pal. sec. neque aliter volebat Turnebus lib. v. Advers. cap. 12, vulg. Quæ max.

*Exim candida se radiu dedit ista foras lux,
Et simul ex alto longæ pulcherrima præpes
Leva volavit avu: simul aureæ exoritur sol.
Cedunt de calo ter quatuor corpora sancta
Avium, præputibus sese pulcherrime loca dant.
Conspicit inde sibi data Romulus esse priora,
Auspicio regni 10 stabilita flamma, solumque.*

11 Sed unde huc digressa est, eodem redeat oratio. Si nihil queam disputare, quam obrem quidque fiat, & tantum modo fieri ea, quæ comemoravi, doceam, parumne Epicuro, Carneade respondeam? quid si etiam ratio existat artificiosa præsentionis, facilius divine autem, paullo obscurior? quæ enim extis, quæ 12 fulguribus, quæ portentis, quæ astris præsentuntur, hæc notata sunt observatione diuturna. Affert autem versutus omnibus in rebus longinqua observatione incredibilem scientiam: quæ potest esse, etiam sine motu, atque impulsu deorum, cum, quid ex quoque eveniat, & quid, quæque rem significet, crebra animadversivne perspectum est. Altera divinatio, est naturalis, ut ante dixi: quæ physica disputandi subtilitate referenda est ad naturam deorum: à qua, ut doctissimis, sapientissimisque placuit, 13 haustus animos, & libatos habemus: eumque 14 omnia completa & repleta sunt ætæno sensu, & viæ divinæ, necesse est cognitione divinorum animorum animos humanos commoveri. Sed VIGILANTES ANIMI viæ necessitatibus servantur diiunguntque: 15 à locicæ divinæ vinculis corporis impediti. Rationem est quoddam genus eorum, quæ se à corpore avocent, & ad divinarum rerum cognitionem cura omni studioque rapiantur, horum sunt auguria non divini impetus, sed rationis humanæ nam & natura futura præsentiant, ut 15 aquarum fluxiones, & deflagrationem futuram aliquando cæli, atque terrarum. alii autem in re exercitati ut te Athenienti Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante præficerent: quos prudentes possumus dicere, id est, providentes, divinos nullo modo possumus, non plus quam Milesiū Thalem, qui ut oburgatores suos convinceret, ostenderetque, etiam philosophum, si ei commodum esset pecuniam facere posse, omnem oleam, antequam florere cœpisset, in agro Mileti coemisse dicitur. Animadverterat forsasse quædam scientia, olearum ubertatem fore. Et quidem idem primus defectum solis, quæ Aftyage regnante facta est, prædixisse fertur. Multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præsentunt: sed nullam eorum divinationem voco, ne illam quidem, quæ ab Anaximandro physico monuit Lacedæmonii sunt, ut urbem & tellus linguenter, armatique in agro excubarent, quod terræ motus instaret, tum, cum & urbs tota corruit, & ex monte Taygeto extrema montis quasi puppis avulsa est. Ne Pherecydes quidem ille Pythagoræ magister, potius divinus habebitur, quam physicus: qui cum vidisset haustam aquam de jugi puteo, terræ motus dixit instare. Nec vero unquam

9. Lique are timelat. Lambinus admittit Turnebi conjecturam, atque tractantibus, nolentibus in illi & ratione ipsa helle enim tribuit poeta. Inest autem eam sollicitudinem quæ & ipso se vultu prodere: ut fere solet.
10. Stabilita flamma. Ciofani libet stabilitaque, sed præter in illi no. flos.
11. Sed unde huc digressa est. Pall. duo: Sed ut unde huc, & revocandum videretur.
12. Fulguribus. Nescio si ne ab antiqua ratione scribendum, an verò alio significatu in pal. fulguribus, idem reperitur in 13. Gulielmus, expressitque editione fu Victorius: idem tamen infra & p. servat fulguribus, ubi idem nostri habent fulguribus.
13. Haustus animos & libatos. Vulg. delitantes, verum restat alterum in mss. pall. & S. Vici. neque aliter Victoriana, sique inter loquitur lib. 2 cap. 1.
14. Omnia completa & repleta sunt. Gulielmus adnotavit codicem S. V. totis servare complexa neque aliter exstare in fragmento Busbequiano: nostri nihil variant.
15. Aquarum fluxiones. Acusé Turnebus divinat, elephantis, membræ tamen nihil variat.

quam animus hominis naturaliter divinatur, nisi cum ita fortis est & vacuus, ut ei planè nihil sit cum corpore, quod aut variis contingit, aut dormientibus. Itaque ea duo genera à Dicarcho probantur, & ut dixi, à Cratippo nostro, si propterea quod ea proficiuntur à natura, sunt summa sane, modò ne sola. sin autem nihil esse in observatione putant: multa tollunt, quibus vitæ ratio continetur. Sed quoniam dant aliquid, idque non parvum, vaticinationes cum somniis: nihil est, quod cum his magnopere pugnet, præsertim cum sint, qui omnino nullam divinationem probent. Ergo & ii, quorum animi, spiritus corporibus, evolant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atque incitati, cernunt illa profecto, quæ vaticinantes prænuunt: multisque rebus instantur tales animi, qui corporibus non inhaerent: ut ii, qui sono quodam vocum, & Phrygiis cantibus, incitantur: multos nemora, silvæque: multos amnes, aut maria commovent: quorum furibunda mens videt ante multo, quæ futura sunt. Quo degenerate illa sunt:

*Etena videt: iudicavit: meliorem iudicium
Inter deos tres aliquem: quo iudicio Lacedæmonia
Mulier, furarum una, adveniet.*

Idem enim modò multa à vaticinantibus sæpe prædicta sunt, neque solum verbis, sed etiam

Versibus, quos olim Easæ, quæque carabans.

Similiter Martius. & Publicius vates cecinit dicuntur, quo genere, Apollinis operta prolata sunt. Credo etiam ambelius quosdam fuisse terrarum, quibus inflata mentes oracula fundere. Atque hæc quidem 2. varum ratio est: nec dissimilis sanè somniorum. nam quæ vigilantibus accidunt variis, eadem nobis dormientibus. 3. viget enim animus in somniis, libetque sensibus ab omni impeditone curam, iacere & moriui præ corpore. Qui quia vixit ab omni æternitate, versatusque est cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum sunt, videt, si modo temperans elcis modicis: potioribus ita est affectus, ut sopito corpore ipse vigilet. hæc somniantis est divinatio. Hic magna quædam exoritur, neque ea naturalis, sed artificiosa somniorum 4. Antiphonis interpretatio: eodemque modo & oraculorum, & vaticinationum, sunt enim explanatores, ut gramatici poetarum. Nam ut aurum, & argentum, æs, ferum frustra natura divina genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur: nec frugis terræ: bæc æve arborum cum utilitate ulla generi humano dedisset, nisi earum cultus, & conditiones tradidisset, materiam quid juvaret, 6. nisi confessionis ejus fabricam haberemus? sic cum omni utilitate, quam dii hominibus dederunt, ars aliqua conjuncta est, per quam illa utilitas percipi possit. Item igitur somniis, vaticinationibus, oraculis, quod erant multa obscura, multa ambigua, explanatione: adhibita sunt interpretum. Quo modo autem aut vates, aut somniantes ea videant, quæ nusquam etiam tunc sunt magna questio est. Sed explorata si sint ea, quæ ante quæri debeant: sint hæc, quæ quærimus, faciliora, continet enim totam hanc questionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ à te secundo libro explicata dilucidè. Quam si obtineamus, stabit illud quidem, quod locum hunc continet de quo agimus, ESSE DEOS, ET HORUM PROVIDENTIA MUNDUM ADMINISTRARE, IOSDEMQUE CONSULERE REBUS HUMANIS, NEC SOLUM UNIVERSIS, VERUM ETIAM SINGULIS. Hæc si tenemus, quæ mihi quidem non videntur posse convelli: profecto hominibus à diis futura significari necesse est. Sed distinguendum videtur, quoniam modo, Non placet Stoicis, singulis secerum

filiis, aut avium cantibus interesse deum: neque enim decorum est, nec diu dignum, nec fieri ullo pacto potest: sed ita à principio inchoatum esse mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerent, alia in extis, alia in avibus, alia in fulguribus, alia in ostentis, alia in stellis, alia in somniantium visis, alia in turentium vocibus. Ea quibus bene percepta sunt, ii non sæpe falluntur. Malè conjecta, maleque interpretata, falsa sunt, non enim visio, sed interpretum insipientia. Hoc autem posito, atque concessio, esse quandam vim divinam, hominum vitam continentem, non difficile est, quæ fieri certe videmus, ea qua ratione fiant, suspicari. Nam & ad hostiam deligendam potest dux esse vis quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo: & tum, ipsam cum immolare velis, extorum fieri mutatio potest, ut aut ablit aliquid, aut superlit, parum enim momenti multa natura aut affingi aut mutari, aut detrahi: quod ne dubitare possimus, maximo est argumentum, quod paullo ante interitum Cæsaris contigit: qui cum immolaret illo die, quo primum in sella aurea sedet, & cum purpurea veste processit, in extis bovis optimi cor non fuit. Num igitur censes ullam animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse? qua ille rei novitate percussus, cum Spurinna diceret, timendum esse, ne & confusum, & vita deficeret: earum enim rerum utrumque: à corde proficisci: postero die caput in iecore non fuit, quæ quidem illi portendebantur à diis immortalibus, ut videretur interitum, non ut caveret. Cum igitur ex partes in extis non reperiantur, sine quibus victima illa vivere nequisset: intelligendum est, in ipso immolationis tempore eas partes, quæ absint, interisse. Eademque efficit in avibus divina mens: ut tum huc, tum illuc volent alites: tum in hac, tum in illa parte se occultent: tum à dextra, tum à sinistra parte canant oscines. Nam si animal omne, ut vult, ita utitur motu sui corporis, prono, obliquo, supino, membraque quocumque vult flectit, contorquet, porrigit, contrahit: eaque antè efficit præne, quam cogitat: quanto id deo est facilius, cuius muneri parent omnia? Idemque mittit & signa nobis ejus generis, qualia per multa historia tradidit: quale scriptum illud videmus: *flumina paullo ante solis ortum defecisset in signo leonis, fore, ut armis Darius, & Persæ ab Alexandro, & Macedonibus prælio vincerentur, Dariusque moreretur: & si puella nata biceps esset, seditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi: & si mulier leonem peperisset visa esset, fore, ut ab exteris gentibus vinceretur ea res, in qua id contigisset.* Eiusdem autem generis etiam illud est, quod scribit Herodotus: Cæsi filium, cum esset infans, locutum: quo ostento regnum patris, & domum funditus concidisse. Caput assisse Ser. Tullio dormienti, quæ historia non prodidit? Ut igitur, qui se tradet ita quieti, præparato animo cum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa & vera cernit in somniis: sic castus animus, purusque vigilantis & ad astorum, & ad avium, reliquorumque signorum, & ad extorum veritatem est paratior. Hoc nimirum est illud, quod de Socrate accepimus, quodque ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur: *esse divinum quiddam, quod demonum appellat, cui semper ipse paruerit, numquam impellenti, sæpe revocanti.* Et Socrates quidem: quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti consulenti, seque retur ne Cyrum, postea quàm exposuit, quæ sibi videbantur, Et nostrum quidem, inquit, humanum est consilium: sed de rebus & obscuris, & incertis ad Apollinem consulo referendum: ad quem etiam Athenienses publice de magnis rebus sæpe referunt. Scriptum est item, cum Cris-

livi 2

tonis

1. Multa à vaticinantibus sæpe prædicta. Codex S. Victoris interjicit *ambelius* & *exantibus*, quod bene mutat in *exantibus* noster Galienus ut verum Palat. consentient cum vulgo.

2. Vatum ratio est, Palat. & sec. verum.

3. Viget enim animus in somniis. Vulgariter *somniis*, sed alterum hæret de Pith. & Palat. aquat.

4. Antiphonis. Sic Palat. exemplarque S. Victoris, expressitque

edizione sua Victoris vulg. *Antiphonis*.

5. Materiam quæ fovaret. Est ab editione Victoris, neque aliter Palat. prout sec. sicque etiam Pithæanus vulg. *materia deinde quid*.

6. Nisi consilium aut ejus fabricam. Ita Palat. duo meliores. nam text. & quart. *consilium*, quod invenit etiam in S. Victoris Galienius, & tantum non probatur.

tonis, sui familiaris, oculum alligatum vidisset, quævisse, quid esset. cum autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remissus esset, in oculum recidisse: tum Socrates. Non enim parvum mihi revocanti, cum uterer, qua soleo, præfatione divina. Idem etiam Socrates, cum in apud Delium malè pugnatum esset, Lachete prætoris, fugereturque cum ipso Lachete: ut ventum est in trivium, eadem, quæ ceteri fugere noluit, quibus quærentibus, cur non eadem via pergeret, deterreret se à deo dixit, tum quidem ii qui alia via fugerant, in hostium equitatum inciderunt. Permulta collecta sunt ab Anipatro, quæ mirabiliter à Socrate divinata sunt: quæ prætermittam. tibi enim nota sunt: mihi ad commemorandum non necessaria. Illud tamen ejus philosophi magnificum, ac præne divinum, quod, cum impiis sententiis damnatus esset, *ÆQUITISSIMO ANIMO* se dixit mori. neque enim domo egredienti, neque illud suggestum, in quo causam dixerat, adcedenti, signum sibi ullum, quod confuisset, à deo, quasi mali alicujus impendentis, datum. Equidem sic arbitror, etiam si multa fallant eos qui aut arte, aut conjectura divinare videamur, esse tamen divinationem: homines autem, ut in ceteris artibus, sic in hac posse falli. Potest accidere, ut aliquod signum dubie datum pro certo sit acceptum: potest aliquod latuisse aut ipsum, aut quod esset illi contrarium. mihi autem ad hoc, de quo disputo, probandum satis est, non modo plura, sed pauciora, divine præsentia, & prædicta reperiri. Quin etiam hoc non dubitans dixerim: si unum aliquid ita sit prædictum, præsentumque, ut cum evenierit, ita cadat ut prædictum sit, neque in eo quidquam casu, & fortuito factum esse, appareat, esse certe divinationem idque esse omnibus confitendum. Quocirca primum mihi videtur, ut Posidonius facit, à deo, de quo satis dictum est, deinde à fato, deinde à natura, vis omnis divinandi, ratioque repetenda. Fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. *Fatum* autem id appello, quod *Græci εὐχρησίων*, id est, ordinem, seriemque causarum, eum causa causæ nexa rem ex legignat, ea est ex omni æternitate fluens *veritas sempiterna*. Quod cum ita sit nihil est factum, quod non futurum fuerit, eodemque modo nihil est futurum, cujus non causas id ipsum efficientis, natura contineat. Ex quo intelligitur, ut fatum sit non id, quod superfluous sed id quod physice dicitur, *causa æterna rerum*, cur & ea, quæ præterierunt, facta sint, & quæ instant, fiunt, & quæ sequuntur, futura sint, ita sit, ut & observatione notari possit, quæ res quamque causam plerumque consequatur, etiam si non semper, nam id quidem affirmare difficile est. Eademque causas verisimile est rerum futurarum cerni ab his, qui aut per *farorum* cas, aut in quiete videant. Præterea cum fato omnia fiant (id quod alio loco ostendetur,) si quis mortalitas possit esse, qui colligationem causarum omnium perspicat animo, nihil eum profecto fallat, qui enim teneat causas rerum futurarum, idem necesse est omnia tenere, quæ futura sint. Quod eum nemo facere, nisi deus, possit, relinquendum est homini, ut signis quibusdam, consequentia declarantibus, futura præsentiat, non enim illa quæ futura sunt subito existunt, sed est, quasi rudentiu explicatio, sic tractatio temporis nihil novi efficientis, & primum quidque replicantis. Quod & ii vident, quibus naturalis divinatio data est: & ii, quibus cursus rerum observando notatus est, qui etsi causas ipsas non cernunt, si gna tamen causarum, & notas cernunt: ad quas, adhibita memoria, & diligentia, ex monumentis superiorum efficiuntur ea divinatio, quæ artificiosa dicitur, extorum, fulgu-

rum, ostentorum, signorumque celestium. 3. Non est igitur, ut mirandum sit, ea præsentiri à divinantibus, quæ nunc *quam finit*, sunt enim omnia, sed tempore absunt. Atque *Vt in somniis* vis inest earum rerum, quæ ex iis progignuntur: sic in causis condita sunt res futura, quæ esse futuras aut concitata mens, aut soluta somno, cernit: aut ratio, aut conjectura præsentit. Atque ut ii qui solis & lunæ, reliquorumque siderum ortus, obitus, motusque cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum sit, multo ante prædicant: sic qui cursum rerum eventorumque consequentiam diuturnitate pertractata notaverunt, aut semper, aut si id difficile est, plerumque: quod si ne id quidem conceditur, nonnunquam certe, quid futurum sit, intelligunt. Atque hæc quidem, & quedam hujusmodi argumenta, cur sit divinatio, ducuntur à fato. A natura autem alia quædam ratio est: quæ docet, quanta sit animi vis sejuncta a corporis sensibus: quod maxime contingit aut dormientibus, aut mente promotis. Ut enim deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiant inter se, quid quisque sentiat: ex quo fit, ut homines, etiam cum taciti optent quid, aut voveant, non dubitant, quin dii illud exaudiant: sic animi hominum, cum aut *somno soluti* vacant corpore, aut *mentis permoti* per se ipsi liberi incitati moventur, cernunt ea, quæ permixti cum corpore animi videre non possunt. Atque hæc quidem rationem naturæ difficile est fortasse traducere ad id genus divinationis, quod ex arte profectum dicimus: sed tamen id quoque rimatur quantum potest. Posidonius esse censet in natura signa quædam rerum futurarum. 4. Vt enim Ceos accepimus *orum canisula* diligenter quotannis solere servare, conjecturamque capere, ut scribit Ponticus Heraclides, salubrisne, an pestilens annus futurus sit, nam si obscurior quasi saliginosa stella exstiterit, pingue & concretum esse celum, ut ejus adspiratio gravis & pestilens futura sit: si illa illustris & perlucida stella apparuerit, significati celum esse tenue, purumque, & propterea salubre. Democritus autem censet sapienter instituisse veteres, ut hostiarum immolarum inspicere exta, quorum ex habitu atque ex colore tum salubritatis, tum pestilentie signa percipi, nonnunquam etiam quæ sit vel sterilitas agrorum, vel fertilitas futura, quæ si à natura profecta, observatio, atque usus agnovit: multa afferre potuit dies, quæ animadverendo notarentur: ut ille Pacuvianus, qui Chryse phycus inducit, minime naturam rerum cognoscere videatur.

Nam isti, qui linguam avium intelligunt,

Plurique ex alio jecore sapiunt, quam ex suo:

Magis audiendum, quam auscultandum censeo.

Cur quæso? cum ipse, paucis interpositis versibus, & dicat satis luculentè:

Quidquid est hoc, omnia animas, formas, alit, auges, creas,

Sepeles, recepique in fide omnia: omniumque idem est pater,

Indidemque eadem, qua oriuntur, de integro, atque eodem accidunt.

Quid est igitur, cur, cum domus sit omnium una, eaque communis, cumque animi hominum semper fuerint, futurique sint, cur ii, quid ex quoque eveniat, & quid quamque rem significet, perspicere non possint? Hæc habui, inquit, de divinatione quæ dicerem. Nunc ista testabor, non me fortilegas, neque eos, qui quæstus causa hauriuntur: nec psychomantia quidem, quibus Appius amicus tuus uti solebat, agnoscere.

1 Non

1. *Permulta collecta*. Sic legendum conjecit P. V. & lib. x. Var. lect. 220. 7. recepit, quæ Lambinus & Aldus nepos, nam priores, conjectant quod & non omnibus nostris mss.

2. *Si quis mortalitas possit esse, &c.* Haud aliter editio Victorii, col. accedunt P. hoc lib. & quatuor Pall. & V. Voverianus, publicati, si quæ modo talia possit.

3. *Non est igitur mirandum sit*. Tolle, ut, item sit, nihil tamen de-
super sententia.

4. *Ut enim Ceos, &c.* Possent deleri sine damno sententia voces dux priores, ut enim P. Manutius morat: *Etenim Ceos*, scripti nostri nihil variant.

5. *Dicitur scilicet locutus*. Vulgata lectio, *dicat*, sed alterum exstat in S. Victoris, in Pith. in Pall. in edit. Victorii.

6. *Indidemque eadem qua oriuntur*. Gualterius castigat, *Indidemque, eademque oriuntur*.

1. Non

1. Non habeo danique nauci Marsum augurem,
Non vicariis haruspices non de circo astrologos,
Non Ispicas conj. flores, non interpretes somnium.
2. Non enim sunt is aut scientia, aut arte divini,
Sed superstitiosi vates, impudensque haurioli.
Aut inerte aut insani, aut quibus regit imperat,
Qui sibi somnium non sapient alteri monstrant viam:
Quibus divini de pollicentur, ab iis drachmam ipse petunt.

1. Nihil habet deus que necet.) Sic quidem omnes edd. sed nostri mss.
placet, non ad eum fecit.
2. Non enim sunt is aut, &c.) Goliellio verus iste habebatur non

De his divinis sibi deducant drachmam, reddant cetera.
Atque hæc quidem Ennius, qui paucis ante verbis esse
dens censet, sed eos non curare opinatur, quid agat huma-
num genus. Ego autem, qui & curare arbitror, & monere
etiam ac multa prædicere, levitate, vanitate, malitia & ex-
clusa, divinationem probo. Quæ cum dixisset Quintus,
Præclare tu quidem, inquam, paratus,
Desunt pauca quadam.

versus, sed interlocutio quinti.
3. Exclusa divinationem.) Pall. omnes ut & vulgati & Victorio, excludi
sam divinationem, quod forte revocandum.

M. TULLII CICERONIS
DE
DIVINATIONE
LIBER SECVNDVS.
SYNOPSIS.

Divinationem nullam sumi ex animalium exitu, e fulguribus, ostentis, auspiciis, sortibus, vaticiniis furentium, somniis.

M. CICERO. Q. CICERO.

QUÆRENTI mihi, multumque & diu cogitanti,
quam te possem prodesse quam plurimis, ne
quando intermitterem consulere reip., nulli major
occurbat, quam si optimarum artium vias
traderem meis civibus: quod compluribus
jam libris me arbitror consecutus. Nam & cohortati sumus,
ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium eo libro qui est
inscriptus Hortensius. & quod genus philosophandi mini-
me arrogant, maximeque & constans, & elegans arbitra-
remur, quatuor Academicis libris ostendimus. Cumque fun-
damentum esset philosophiæ positum in finibus bonorum,
& malorum, perpuratus est locus a nobis quinque libris,
ut, quid a quoque & quid contra quemque philosophorum
diceretur, intelligi posset. Totidem subsecuti libri Tuscu-
lanorum disputationum, res ad beatè vivendum maxime ne-
cessarias asseruerunt primus enim est de conveniendi
morte: secundus de tolerando dolore: de ægritudine leni-
enda tertius: quartus de reliquis animi perturbationibus:
quintus cum locum complexus est, qui totam philosophi-
am maxime illustrat. docet enim, ad beatè vivendum virtutes
seipsa esse contentam. Quibus rebus editis, tres libri perse-
cti sunt de natura deorum: in quibus omnis ejus loci que-
stio continetur quæ ut plene esset cumulateque perfectæ, de
divinatione ingressi sumus his libris scribere quibus (ut est
in animo) de fato si adjunxerimus, erit abundè satisfactum
toti huic quaestioni. Atque his libris annumerandi sunt sex
de Rep. quos tunc scripsimus, cum gubernacula reip. tene-
bamus. magnus locus philosophiæque proprius à Platone,
Aristotele, Theophrasto, totaque Peripateticorum familia
tractatus uberrime. Nam quid ego de Consolatione dicam?
quæ mihi quidem ipsi sanè aliquantum miederet. ceteris
item multum illam profuturam puto. & interfectus est etia-
m super libris, quem ad nostrum Atticum de Senectute
misimus. In primisque, quoniam philosophia vir bonus efficitur,
& firmus, Cato noster in horum librorum numero ponendus
est. Cumque Aristoteles, itemque Theophrastus, excel-
lentes viri cum subtilitate, tum copia, cum philosophia
dicendi etiam præcepta conjunxerint, nostri quoque orato-
rii libri in eundem numerum referendi videntur. ita tres
erunt de Oratore: quartus, Brutus: quintus, Orator. Ad
huc hæc erant, ad reliqua & alacri tendebamus animo. sic
parati, ut, nisi quæ causa gravior obtraheret, nullum philo-

sophiæ locum esse pateremur, qui non Latinis literis illu-
stratus pateret. QVOD ENIM MUNUS REIP. AFFERRE
MAIUS, MELIUSVE POSSUMUS, QUAM SI DOCEMUS,
ATQUE ERUDIMUS IUVENTUTEM? his præsertim mori-
bus, atque temporibus: quibus ita prolapsa est, ut omnium
epib. refrenanda, ac coercenda sit. Nec verò id effici posse
confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes ado-
lescentes se ad hæc studia convertant pauci uirum: quorum
tamen in reip. latè patere poterit industria. Equidem ex his
etiam fructum capio laboris mei qui jam ætate provechi in
nostris libris a quiescunt: quorum studio legendi meum scri-
bendi studium vehementius indies incitatur: quos quidem
pluribus, quam te rebar, esse cognovi. Magnificam illud etiam,
Romanisq. hominibus gloriosum, ut Græcis de philoso-
phia litteris non egeant. Quod assequar profectò si institu-
ta perfecero. Ac mihi quidem explicandæ philosophiæ
causam attulit gravis casus civitatis, cum in armis civilibus,
nec tueri meo more temp., nec nihil agere poteram: nec quid
potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperie-
bam. Dabunt igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam
potius habebunt, quod, cum esset in unius potestate resp.
neque ego me abdidici, neque deserui, neque affixi, neque ita
gesti, quasi homini aut temporibus tratus: neque ita porro aut
adulatus, aut admiratus fortunam sum alterius, ut me mei
poeniteret id idem ipsum à Platone, philosophiæque didi-
ceram, NATURALEIS ESSE QUASDAM CONVERSIONES
REIP. PUBLICARUM, ut ex tum à principibus teneren-
tur, tum à populis, aliquando à singulis. Quod cum ac-
cidisset nostræ reip. tam pristinis orbi muneribus hæc
studia renovare cepimus, ut & animus molestis hæc po-
tissimum relevaretur, & prodessemus civibus nostris qua-
re cumque possemus. In libris enim sententiam dicebam, ut
concionabamur, philosophiam nobis pro reipub. procura-
tione substitutam putabamus. Nunc quoniam de republica
consuli cœpi sumus, tribuenda est opera reipub. vel om-
nis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantum huic
studio relinquendum, quantum variabit à publico officio & mu-
nere. Sed hæc alias pluribus: nunc ad institutam dispu-
tationem revertamur. Nam cum de divinatione Quintus
frater ea disseruisset, quæ superiore libro scripta sunt, sa-
tisque ambulatum videretur, tum in bibliotheca, quæ in
Lyceo est, assedimus. Atque ego, Accuratè tu quidem,
inquam,

1. Marcellus est enim super libris.) Vocabulum libri addidimus, secun-
dum editionem Victorii. supra enim idem volentibus scri-
bitur, nullam illam profuturam: cum pronomen id abesset vulgo pu-

blicat.
2. Alacri tendebamus.) Item S. Victorius & Pall. quatuor unaque editio
Victorio publican alii acti.

inquam Quinte. & Stoicæ Stoicorum sententiam defendi
sti: quodque me maxime delectat, plurimis nostris exem-
plis usus es, & iis quidem claris & illustribus. Dicendum
est mihi igitur ad ea, quæ sunt à te dicta sed ita, nihil ut affir-
mam, quædam enim dubitans plerumque & mihi ipse diffi-
dens si enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ip-
se divinarem, qui esse divinationem nego. Etenim me mo-
vet illud, quod in primis Carneades quærere solebat, qua-
rumnam rerum divinationem esset: earumne quæ sensibus per-
ciperentur? At eas quidem cernimus, audimus, gustamus,
olfacimur, tangimus, Numquid ergo in iis rebus est quod
provisione, aut permotione mentis magis, quam natura ip-
sa sentimus? aut nescio qui ille divinus, si oculis cap-
tus sit, ut Tiresias fuit, possit, quæ alba sint, quæ nigra, dicere?
aut, si surdus sit, varietates vocum, aut modos noscere? Ad
nullam igitur earum rerum, quæ sensu accipiuntur, divinationem
adhibetur. Atque ne in iis quidem rebus, quæ arte tractan-
tur, divinationem opus est. Etenim ad agros non vates, aut
haruolos, sed medicos solemus adducere. Nec verò, qui fidi-
bis, aut tibus uti volunt, ad haruspibus accipiunt earum
divinationem, sed à medicis. Eadem in literis ratio est,
reliquisque rebus, quarum est disciplina. Num censes eos,
qui divinare dicuntur posse respondere sol majorem, quam ter-
ra sit, aut tantum, quantum videtur? Lunaque, tuo lumine, an
solis utatur? sol, luna, quæ morum habent? quem quin-
que stellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc, qui divini habent-
ur, profitentur se esse dicturos: nec eorum, quæ in geomet-
ria describuntur, quæ vera, quæ falsa sunt, enim ea mathe-
maticorum, non haruolorum. De illis verò rebus, quæ in
philosophia versantur, numquid est, quod quisquam divi-
norum aut respondere soleat, aut consuli quid bonum sit, quid
malum, quid neutrum? sunt enim hæc propria philosopho-
rum. Quid de officio? num quis haruspitem consuluit,
quemadmodum sit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis
vivendum? quemadmodum utendum pecunia? quemad-
modum honor? quemadmodum imperio? ad sapientis
hæc, non ad divinos referri solent. Quid? quæ à diis, ceticis
aut physicis tractantur, non quis eorum divinare potest,
ut utrum mundus sit, an plures? quæ sint initia rerum, ex qui-
bus nascuntur omnia? physicorum est ista prudentia, & Quo-
modo, aut mentientem, quem *ψευδοπῶν* vocant, dissolvere?
aut quemadmodum sortis testitas? quem si necesse sit Lati-
no verbo liceat *acerualem* appellare: sed nihil opus est: ut
enim ipsa philosophia, & multa verba Græcorum, sic
sortes satis Latino sermone tritus est. Ergo hæc quoque
dialectici dicunt, non divini. Quid? cum quæritur, qui
sit optimus, resp. status, quæ leges, qui mores, aut iustes,
aut iniustes, haruspicesne? ex Etruria arcessentur, an
principes statuent, & delecti viri, periti rerum civilium?
Quod si nec earum rerum, quæ subiecta sensibus sunt,
ulla divinationem est: nec earum, quæ artibus continentur,
nec earum, quæ in philosophia differuntur: nec earum,
quæ in rep. versantur: quarum rerum sit, nihil prorsus
intelligi, nam aut omnium debet esse, aut aliqua ei ma-
teria danda est, in qua versari possit. sed nec omnium
divinatio est, ut ratio docuit: nec locus, nec materia in-
venitur, cui divinationem præstare possimus, vide igitur

tor, ne nulla sit divinatio. 4. Est quidem Græcus vulgaris in
hanc sententiam verus:

Bona qui coniectet, 3. vatem hunc perhibeo optimum.
Num igitur, aut quæ tempestas impendat, vates melius
coniectet, quam gubernator: aut morbi naturam acutius,
quam medicus: aut belli administrationem prudentius,
quam imperator, conjectura adquiretur? sed animadverti,
Quinte, te cautè & ab iis coniecturis, quæ habentur artem,
atque prudentiam, & ab iis rebus, quæ sensibus aut artibus
perciperentur, abducere divinationem; eamque ita defini-
re, DIVINATIONEM, esse earum rerum prædictionem, & præsen-
sionem, quæ essent fortuita. Primum eodem revolveris, nam &
medici, & gubernatores, & imperatores præsentio est re-
rum fortuitarum. Num igitur aut haruolus, aut augur, aut
vates quis, aut somnians melius coniectet, aut e morbo
evalurum ægrotum, aut e periculo naveni, aut ex insidiis
exercitum; quam medicus quam gubernator, quam impe-
rator? Atqui ne illa quidem divinationem esse dicibas; ven-
tos aut imbreis impendentes quibusdam præsentio est fig-
nis, in quo nostra quædam Aratea meminerit à te pronun-
tiata sunt, et hæc ipsa fortuita sunt, plerumque enim, non
semper eveniunt. Quæ est igitur, aut ubi velatur fortuitarum
rerum præsentio, quam divinationem vocas? quæ enim
præsentiri aut arte, aut ratione aut usu, aut conjectura pos-
sunt, ea non divinis tribuenda putas, sed petitis. Ita relin-
quitur, ut ea fortuna divinari possint, quæ nulla nec arte,
nec sapientia providi possunt: ut, si quis M. Marcellum
illum, qui ter consul fuit, multis annis ante dixisset naufragio
esse periturum, divinasset profecto nulli, enim arte alia
id nec præsentia scire potuisset. Talium ergo rerum, quæ in
fortuna posita sunt, præsentio, divinatio est. Potest igitur ea rû-
rerum, quæ nihil habent rationis, quæ futuræ sunt, ulla esse
præsentio? quid est enim aliud fors, quid fortuna, quid casus
quid eventus, nisi cum sic aliquid, eicitur, sic evenit, ut
vel non cadere, atque evenire, vel a hier cadere, atque evenire,
potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit, casus, & 7
volubilitate fortuna, præsentiri, & prædicti possit? Medicus
morbum ingravescentem ratione providet, insidias impe-
rator, tempestates gubernator, & tamen hi ipsi, *scilicet* saluntur,
qui nihil line certa ratione opinantur, ut agricola cum flo-
rem oleæ videt, bacam quoque, le visurum putat, non sine ra-
tione ille quidem, sed nonnumquam tamen fallitur. Quod
si falluntur ii, qui nihil sine aliqua probabili conjectura ac
ratione dicunt; quid existimandum est de conjectura eor-
um, qui extis, aut avibus, aut ostentis, aut oraculis, aut
somnia futura præsentunt? Nondum dico, quàm hæc
signa nulla sint, solum jecoris corvi cantus, volatus aquilæ,
stellæ trajectio, voces furentium, torres, somnia: de qui-
bus singulis dicam suo loco: nunc de universis. Qui potest
providere, quidquam futurum esse, quod neque causam
habet ullam, neque notam, cur futurum sit? solis defectio-
nes, itemque lunæ, prædicuntur in multis annos ab iis, qui
s fidetum cursus & motus numeris persequuntur ea enim
prædicunt, quæ natura necessitas perfectura est. Videntur ex
constantissimo motu luna, quando illa e regione solis facta
incurrat in umbram terræ, quæ est meta noctis, ut eam
obici: rati necesse sit: quandoque eadem luna subiecta atque

oppo-

1. Eadem in litteris ratio est, reliquisque rebus, quarum est disciplina. Man-
nifeste hic litteræ ponuntur pro numeris. Sic Terent. Eunuchus: Fac
periculum in litteris fac in palastra, &c. Per litteras omnino intellige cle-
mentia matheles, quæ *λογική* vocant G. 2c. H. V. 11.
2. Quomodo autem mentientem? Sic editio V. 11. & Pith. & Pal. sec.
nam pr. aut mentientem, certe autem non mentientem, quart. aut non ment.
vulgat, quomodo autem ment.
3. Ex Etruria arcessuntur. Haud aliter Pall. quatuor, Pith. S. Victoris,
ad quoque V. 11. & al. 2c. arcessuntur.
4. Est qui dam Græci vulgaris in hanc sententiam. Sic meliores Pa-
lani edicunt Victoris, nam. et. & quart. non habent illud Græci,
absque eod. S. Victoris, ac Pithæanus desinitur illo vulgaris, le-

cio communis, Est quidem Gr. vulg. &c.

5. Vatem hunc perhibeo optimum. Est à Victorianis, item S. V. & Pith.
Pall. tribus, nam secund. perhibeo, vulg. perhibeo opti.

6. Vel non cadere, atque evenire. Pall. meliores hoc est. pr. & sec. ni-
hil horum habent, nec e agnoscunt membranz Pithæi, equidem vel
ea oportet suspensa mihi sunt.

7. Volubilitate fortuna. Liber S. Victoris volubilitate, quod mutat in
mobilitate Gallicius, sed malim alterum, firmatam omnibus Pala-
tinis.

8. Siderum cursus & motus. Ira solum Pithæanus quippe Pall. qua-
tuor, codex S. Victoris, edic quoque Victoris non agnoscunt illud cur-
sus, &c.

opposita soli, nostris oculis ejus lumen obscurer: quo in
signo quæque errantium stellarum, quoque tempore futura
sit, qui exortus quoque die signi alicujus, aut qui occasus
futurus sit. hæc qui ante dicunt, quam rationem sequan-
tur, vides. Qui thesaurum inventurum, aut hereditatem
venturam dicunt, quid sequuntur? aut in qua rerum natura
inest, id futurum? à quod si hæc etiam quæ sunt ejusdem ge-
neris, habent aliquam talem necessitatem, quid est tandem,
quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim est
tam inordinatum rationi, & constanti, quam fortuna: ut mihi ne in
decem quidem cadere videatur, ut sciat, quid casu, & fortui-
tur futurum sit. Si enim scit, certe illud evenit. Sin certe eve-
nit, nulla fortuna est, est autem fortuna, rerum igitur fortui-
tarum nulla est præsentio. Aut si negas esse fortunam,
& omnia, quæ fiunt, quæque futura sunt, ex omni æternitate
definita dicis esse fataliter: muta definitionem divina-
tionis quam dicebas præsentionem esse rerum fortuitarum.
Si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil evenire, nisi
quod ab omni æternitate certum fuerit esse futurum ratio
tempore: quæ potest esse fortuna? quæ sublata, qui locus
est divinationi? quæ à te fortuitarum rerum est dicta præ-
sentio, quamquam dicebas, omnia, quæ fierent, futura ve-
llet, fati contineri. An te sanè & plenum superstitionis fati
nomen ipsum, sed tamen apud Stoicos de isto fato multa
dicuntur de quo alius: nunc quod necesse est. Si omnia fa-
to: quid mihi divinatio prodest? quod enim is, qui divi-
nat, prædicat, id verò futurum est: ut ne illud quidem sciam
quale sit, quod? Dejotarum, necessarium nostrum, ex ite-
nitate aquila revocavit, qui nisi revertisset, in eo conclavi ei
cubandam fuisset, quod proxima nocte corruit: ruina igitur
noster pressus esset. At id neque si fatum fuerat, effugisset:
nec si non fuerat, in eum casum incidisset. Quod ergo adju-
vat divinatio? aut quid est, quod me moveat aut fortes,
aut extra, aut ultra prædicat? si enim fatum fuit, classis po-
puli Rom. bello Punico primo, alteram nauticam, alteram à
Poenis depressam interire: etiam si tripudium solistimum
pallii fecissent, L. Junio, & P. Clodio consulibus, clas-
ses tamen interfecissent. Sin, cum auspiciis obtemperatum esset,
interiret classes non fuerunt, non interfecit fatum, vultis
autem omnia fato, nulla igitur est divinatio. Quod si fa-
tum fuit bello Punico secundo exercitum pop. R. ad lacum
Turdinensium interire: 5. num id mutari potuit, si Flami-
nus eos salis lignis, iisque auspiciis quibus pugnare pro-
hibebatur, parvisset? certe potuit. Aut igitur non fato in-
teriret exercitus: mutari enim fato non possunt: aut si fato;
quod certe vobis ita dicendum est: etiam si obtemperasset
auspiciis, idem eventum fuisset. Vbi est igitur divinatio
illa Stoicorum? quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admove-
re possit, ne cautores simus. quoque enim modo nos gesserim-
us, fiet tamen illud, quod futurum est, sin autem id po-
test fieri, nullum est fatum, ita ne divinatio quidem,
quoniam ea rerum futurarum est. Nihil autem est pro cer-
to futurum, quod potest aliqua procuracione accidere ne
fuit. Atque ego ne uilem quædam arbitror esse nobis futurarum re-
rum scientiam. Quæ enim vult fuisset Priamo, si ab adole-
scentia scisset quos eventus senectutis esset habiturus? A-
bermus à fabulis propiora videamus. Clarissimorum ho-
minum nostræ civitatis gravissimos exitus in Consulatum col-
legimus. Quod igitur? ut omittamus superiores, M. Tullio
Cassio putas utile fuisse, cum, cum maximis opibus, fortu-

nisque florebat, scire, sibi, interfecto Publio filio, exercitu-
que deleto, trans Euphratem cum ignominia, & dedecore
esse pereundum? An Cn. Pompejum censes, tribus suis
consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria
laturum fuisse, si scisset se in solitudine Aegyptiorum
trucidatum iri, amisso exercitu: post mortem vero ea con-
secutura, quæ sine lacrimis non possumus dicere? Quid ve-
rò Cæsarem putamus? si divinasset fore, ut in eo senatu,
quem majore ex parte ipse cooptasset, & in curia Pompeja,
ante ipsius Pompeji simulacrum, tot centurionibus suis in-
spectantibus, à nobilissimis civibus, partem etiam à se omnia
bus rebus ornatum, trucidatus ita jaceret, ut ad ejus corpus non
modò amicorum, sed ne servorum quidem quisquam acce-
deret; quo cruciatu animi vitam aclurum fuisset? Certe igitur
ignotatio futurorum malorum, utilior est, quam scientia.
Nam illud quidem dici, præsertim à Stoicis, nullo modo
potest: NON ISSER ad arma Pompejus: non transisset
Crassus Euphratem, non suscepisset bellum civile Cæsar,
non igitur fatales exitus habuerunt, vultis autem evenire
omnia fato, nihil ergo illis profuisset divinare: atque etiam
omnem fructum vitæ superioris perdidissent, quid enim
posset iis esse latum, exitus suos cogitantibus? Ita, quoquod se ver-
terunt Stoici, jaceat necesse est omnis eorum solertia. Si enim
id, quod eventum est, vel hoc modo, vel illo potest eveni-
re: fortuna valet plurimum. Quæ autem fortuita sunt, cer-
ta esse non possunt. Sin autem certum est, quid quæque de-
re, quoque tempore futurum sit: quid est quod me adjuvent har-
uspices, cum res tristissimas portendi dixerint? Addunt ad
extremum, omnia levius casura, rebus divinis procurari. Si enim
nihil sit extra fatum, nihil levius re divina potest. Hoc sen-
tit Homerus, cum querentem Jovem inducit, quod Sarpe-
donem filium à morte contra fatum eripere non posset.
Hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam versus:

Quod fore paratum est, id summa exsuperat Jovem.

Totum omnino fatum etiam Atellanio versu iure mihi
esse irritum videtur, sed in rebus tam severis non est jo-
candi locus. Concludatur igitur ratio, si enim provideri
nihil potest futurum esse eorum, quæ casu fiunt, quia esse
certa non possunt: divinatio nulla est. Sin autem idcirco
possunt provideri, quia certa sunt, & fatalia: rursus divina-
tio nulla est, eam enim tu fortuitarum rerum esse dicebas.
Sed hæc fuerit nobis tanquam levius armatura, prima oratio-
nis excursio: nunc comminus agamus, experiamurque, si
possimus cornua commovere disputationis tuæ. Duo enim
genera divinandi esse dicebas, unum artificiosum, alterum
naturale. artificiosum consistere partim ex conjectura, partim
ex observatione diuturna: naturale, quod animus attri-
peret, aut exciperet extrinsecus ex divinitate, unde omnes
animos hausit, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artifi-
ciosæ divinationis illa, ferè genera ponebas, extispicium,
eorumque, qui ex fulguribus, ostentisque prædicerent, tum
augurum, eorumque, qui signis, aut omnibus uterentur,
omneque genus conjecturæ in hoc ferè genere ponebas.
Illud autem naturale, aut concitatione mentis edi, & quasi
fundi videbatur, aut animo, per formam sensibus, & curis
vacuo, provideri. Duxisti autem divinationem omnem à
tribus rebus à deo à fato, à natura. Sed tamen cum expli-
care nihil posses, pugnasti commentitiorum exemplorum
mitifica copia. De quo primum hoc licet dicere, hoc ego
philosophi non arbitror, restitui uti, qui aut casu veri, aut
malitia

1. Quæstionum inventurum. Subintelligi, aliquid, vel aliquem, in-
qui Gellius ut, Lambinus quamvis libris omnibus reclamantibus
repositum, inventurum.

2. Quæstionum quæ sunt ejusdem generis. Est ab editione Victorii,
alibi tamen & Pall. & Gell. etiam vulgata passim, quæ si ea quæ
sunt ejusdem generis.

3. Divinationem necessarium nostrum. Non aliter Pall. quæ duor, Pith. S.
Vict. et quæ Victorio alibi famulatur nostrum, cor oblectat.

4. Auspiciis prædictis. Pall. & Pith. et innotis dicit non male, nam
dicit, et Apollinis vacuum oraculorumque, sic supra lib. I. cap. 40. fa-

tura dicebant. & cap. sequenti: conjectura quæ esset futura dicebat. Gu-
telmius.

5. Non id videri potest. Vulgata scriptura mutari, sed aliterum hæ-
ret in Pall. in Pith. in ed. Victorii.

6. In curia Pompeja. Lecto communis Pompejana, sed prior est in
omnibus Pall.

7. Nihil levius divina potest. I. a Pal. o. & Victoriana, Aldor se-
nior, n. b. l. o. a. d. v. i. n. a. r. i. a. p. o. t. e. s. t. quod est in Pith. et in vulgata, nihil
levius de re divina potest.

malitia falsi, fictique esse possunt. Argumentis, & rationibus oportet, quare quidque ita sit, docere, non eventis, his præsertim, quibus mihi liceat non credere. Ut ordiar ab haruspina, quam ego reip. causa, communisque religionis, colendam censeo: sed soli sumus: licet verum exquirere sine invidia, mihi præsertim de plerisque dubitanti inspiciamur, si placet, exta primùm. Persuaderi igitur cuiusquam potest ea, quæ significari dicuntur extis, cognita esse ab haruspibus observatione diuturna? quam diuturna ista fuit? aut quam longinquo tempore observari potuit: aut quo modo est collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars famularum esset: quod fissum, periculum: quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se haruspices Etrusci, Elii, Ægyptii, Pæni contulerant? At id præterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest. alios enim alio more videmus exta interpretari, nec esse unam omnium disciplinam. Et certe, si est in extis aliqua vis, quæ declarat futura, necesse est, eam aut cum rerum natura esse conjunctam, aut conformari quodam modo numini deorum. Atqui divina cum rerum natura tanta, tamque præclara in omneis partibus, motusque diffusa, quid habere potest commune? non dicam illinaceum fel, (sunt enim, qui vel argutissima hæc exta esse dicant) sed tauri optimi jecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale, quod declarare possit, quid futurum sit? Democritus tamen non inicitè nugatur ut physicus: quo genere nihil arrogantius.

Quod est ante pedes, nemo sperat: cali scrutantur plagas. Verum istam enim habitu extorum, & colore declarari censet, hoc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas teræ proceet, vel ubertatem, vel tenuitatem: salubritatem etiam, aut pestilentiam: extis significari putat. O mortalem beatum! cui certò scio ludum numquam defuisse. Huncce hominem tantis delectatum esse nugis, ut non videret, tum futurum id verisimile, si omnium pecudum exta eodem tempore in eundem habitum se, coloremque converterent? sed si eadem hora aliarum pecudum jecur nittidum, atque plenum est, alia horridum, & exile: quid est quod declarari possit habitu extorum, & colore? an hoc ejusdem modi est, quale Phœcydæum illud quod est à te dictum? qui cum aquam vidisset ex puteo hausit, terræ motum dixit futurum. Varum, credo, impudenter, quod cum factus esset motus, dicere audent, quæ vis id effecerit. etiamne futurum esse, & aquæ jugis colore præsentunt? multa istiusmodi dicuntur in scholis: sed credere omnia vide ne non sit necesse. Verum sint sanè ista Democritea vera, quando ea nos extis exquirimus? aut quando aliquid ejusmodi ab haruspice, inspectis extis, audivimus ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hereditates, tum damna denuntiant: fissum familiare, & vitale trahant: caput jecoris ex omni parte diligentissimè considerant: si verò id non est inventum, nihil putant accidere potuisse tristius. Hæc observari certe non potuerunt, ut supra docui, sunt igitur *invenita*, non *venustata*, si est ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quæ ut uno consensu juncta sit, & continens, quod video placuisse physicis, etique maximè, qui omne, quod esset, unum esse dixerunt: quid habere mundus potest cum thesauri inventionem conjunctum? si enim extis, pecuniarum mihi amplificatio ostenditur, idque sit natura: primùm exta sunt conjuncta mundo: deinde meum lucrum natura rerum continetur. Nonne pudet physicos hæc dicere? Ut enim jam sit aliqua 2 in natura rerum cognatio, quam esse concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & musculorum jecuscula bruma dicantur augeri, & pulejum aridum florescere ipso brumali die, & inflatas rumpi veli-

culas, & semina malorum, quæ in iis mediis inclusa sint, in contrarias partes se vertere: jam nervos in fidibus aliis pulsos resonare alios: ostreisque, & conchyliis omnibus contingere, ut cum luna pariter crescant, pariterque decrescant: arboresque ut hyemali tempore, cum luna simul senescentes, quia tum exsiccatæ sint, non possint cadi putentur. quid de fretis, aut de marinis ætibus plura dicam? quorum accessus, & recessus luna motu gubernantur. Sexcenta licet ejusmodi proferri, ut distantium rerum cognatio naturalis appareat. Demus hoc, nihil enim huic disputationi adversatur. num etiam, si fissum ejusdammodi fuerit in jecore, lucrum ostenditur? 3 quæ ex conjunctione naturæ, & 4 quasi consensu, atque consensu, quam *sympliciter* Græci appellant, convenire potest, aut fissum jecoris cum luellio meo, aut meus quæsticulus cum celo, terra, rerumque natura? concedam hoc ipsum, si vis; etsi magnam jacturam cause fecero, si ullam esse convenientiam naturæ cum extis concessero: sed tamen eo concessio, quod evenit, ut is qui impetire velit, convenientem hostiam rebus suis immolet? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolvere. At quàm festivè dissolvitur. Pudet me non tui quidem, cujus etiam memoriam admiror, sed Chrysippi, Antipatri, Posidonii, qui idem istuc quidem dicunt, quod est dictum à te, AD HOSTIAM deligendam ducem esse vim quandam sententiam, atque divinam, quæ toto confusa mundo sit. Illud verò multo etiam melius, quod & a te usurpatum est, & dicitur ab illis: cum immolare quisquam velit, tum fieri extorum mutationem, ut aut abiat aliquid aut supersit: deorum enim numini parere omnia. Hæc, mihi jam erede, ne ancilla quidem existimant. An censes, eundem vitulum, si alius delegerit, sine capite jecur inveniturum: si alius, cum capite? hæc decessio capitis, aut accessio subitane fieri potest, ut se exta ad immolatoris fortunam accommodent? non perspicitis, *aleam* quandam inesse hostiis deligendis, præsertim cum res ipsa doceat: cum enim tristissima exta sine capite fuerint, quibus nihil videtur esse dirius: proxima hostia litatur sæpè pulcherrimè. Ubi illa minx superiorum extorum? aut quæ tam subito facta est deorum tanta placatio? Sed alters, in tauri optimi extis, immolante Cæsare, cor non fuisse: id quia non potuerit accidere, ut sine corde vectima illa viveret, judicandum esse tum interisse cor, cum immolaretur. Qui sit, ut alterum intelligas, sine corde non potuisse bovem vivere: alterum non vides, cor subito non potuisse nescio quid *avolare*? ego enim possum vel nescire, quæ vis sit cordis ad vivendum, vel suspicari, contactum aliquo morbo, bovis, exile, & exiguum, & vietum cor, & dissimile cordis fuisse. Tu verò quid habes, quare putes, si paullo ante cor fuerit in tauro opimo, subito id in ipsa immolatione interisse? an, quod aspexit vestitu purpureo exordem Cæsarem, ipse corde privatus est? *urbem* philosophiæ, mihi crede, *prodesse*, dum castella defenditis. Nam, dum haruspina veram esse vultis, physiologiam totam pervertitis. Caput est in jecore, cor in extis: jam abcedet, simul ac molam, & vinum insperperis, deus id eripiet, vis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus, atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat. Quis hoc *Physicum* dixit umquam? haruspices dicunt. His igitur, quàm physicis, potius credendum existimas? Quid cum pluribus diis immolatur, qui tandem evenit, ut *litteræ* aliis, aliis non litteræ? quæ autem inconstantia deorum est, ut primis minentur extis, bene promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpè etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspi-

1. Extis significari putat. Pall. omnes & S. Victoris putat; ut suspicer has tres voces mansisse ab iibrariis, & delendas.

2. In natura rerum cognatio. Omnes Pall. & S. Victoris *in natura*, sed facilis est inter hæc transpositio: itaque Lambinus hæc fluctus extis in symple.

3. Quæ ex conjunctione naturæ. Sic editi à Victorio & Pall. duo meliores, nam text. & quart. *cognatione*, ut vulgo.

4. Quasi consensu. Pall. prim. *accensu*, ut loisan voluerit vitare repetitiones similis syllabæ aut horum.

perspicuum, quam, cum fortitudo hostis adducantur, talia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia? At enim id ipsum habet aliquid divini, quod cuique hostia obtingat: tanquam in sortibus, quod cui ducatur. Mox de sortibus, quomodo tu quidem non hostiarum casum confirmas sortium similitudinem, sed *infirmis foreis* collatione hostiarum. An cum in Aquimelium milimus qui afferat agnum, quem immolemus? Is mihi agnus offertur, qui habet extra rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo servus deducitur? nam 2 si casus in eo quoque dicitur esse, quasi sortem quandam cum deorum voluntate conjunctam; doleat tantum Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse, non enim ignoras, quam ista deinde. Et quidem alii facilius facere possunt, deos enim ipsos *joventis causa* induxit Epicurus periculosos, & perflabilis, & habitantibus, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos, propter metum ruinatum: eosque habere putat eadem membra, quod nos, nec usum ullum habere membrorum. Ergo in circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat divinationem tollere. Sed non, ut hic sibi constet, item Stoici. Illius enim deus nihil habens nec sui, nec alieni negotii, non potest hominibus divinationem impertire. Vetter autem deus potest non impertire, ut nihil hominibus mundum regat, & hominibus consulat. Cur igitur vos 3 induitis in 4 captiones, quas numquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere solent: Si dii sunt, est divinatio, sunt autem dii, est ergo divinatio. Multo est probabilius: autem est autem divinatio, non sunt ergo dii. Vide, quam temere committant, ut si nulla sit divinatio, nulli sunt dii. divinatio enim perspicue tollitur, deos esse, retinendum est. Atque hac extispicum divinatione sublata, omnis haruspicia sublata est, ostensa enim sequuntur, & fulgura. valet autem in fulguribus observatio diuturna; in ostentis ratio plerumque conjecturaque adhibetur. Quid est igitur, quod observatum sit in fulgure? collato in xvi. parteis diviserunt Etrusci. facile id quidem fieri, quatuor, quas nos habemus, duplicare: post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen quod ex parte venisset, primum id quid interest? deinde quid significat? nonne perspicuum ait, *ex prima admiratione* hominum, quod introitus, iactulque fulminum extimuisse, credidisse ea esse fieri rerum omnium praepotentem Jovem? itaque in nostri commentarii scriptum habemus: JOVE TONANTE, PYLOVRANTE, COMITIA POPVLI HABERE NEFAS. Hoc forte sic reip. causa constitutum est. comitiorum enim non habendorum causas esse voluerunt. Itaque comitiorum solum vitium est fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auspiciam habemus, si sinistrum fuit. Sed de auspicio alio loco, nunc de fulguribus. Quid igitur minus a Phisicis dici debet, quam quidquam certi significari rebus incertis? non enim te puto esse cum, qui Jovi fulmen fabricatos esse Cyclops in Aetna putes. nam esset mirabile, quomodo id Juppiter toties jaceret, cum unum haberet. Nec vero fulminibus homines, quid aut faciendum esset, aut cavendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terrae, qui ita gidi sint, cum fluere coeperint, ventos esse: cum au-

tem se in nubem induerint, ejusque tenuissimam quamque partem coeperint dividere, atque discurrere, idque crebris facere, & vehementius, tum 4 & fulgura, & tonitrua existeret: si autem nubium confictu ardor expressus se emisisset, id esse fulmen. Quod igitur vinctura, nulle constantia, nullo rato tempore videmus effici, ex quo significationem rerum consequentium quærimus? Scilicet, si ista Jupiter significaret, 5 tam multa frustra fulmina emitteret, quid enim proficit, cum in medium mare & fulmen jecit? quid, cum in altissimos montes? quod plerumque sit quid, cum in desertas solitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc nec observantur quidem? At inventum est caput in Tiberi. Quasi ego autem aliquam istorum esse negem divinationem nego. coeli enim distributio, quam ante dixi, & certarum rerum notatio docet, unde fulmen venerit, quod concesserit: quid significet autem, nulla ratio docet. Sed urges me meis versibus:

Nam pater altitonani stantem nixus olympo,
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petivi,
Et Capitolini injecti sedibus ignis.

Tum Statua Naxæ, tum simulacra deorum, Romulusque & Remus cum altrice bellua, 7 vi fulminis isti conciderunt, deque his rebus haruspicum existerunt responsa verissima. Mirabile autem illud, quod eo ipso tempore, quod fieret iudicium conjurationis in senatu signum Jovis benigno post, quam erat locatum, in Capitolio collocabatur. Tu igitur animum induces, (sic enim mecum agebas) causam istam & contra facta tua, & contra scripta defendere? Frater es, eo verum. Verum quid tibi hic tandem nocet? resne, quæ talis est: an ego, qui verum explicari volo? Itaque nihil contra dico: à te rationem totius haruspiciæ peto. Sed te mirificam in larebram coniecisti. Quod enim intelligeres, 8 fore, ut pretereretur, cum ex te causas uniuscujusque divinationis exquirerem, multa verba fecisti, te cum res videres, rationem causamque non querere: qui fieret, non cur fieret, ad rem pertinere. Quasi ego aut fieri concederem, aut esset philosophi, causam cur quidque fieret, non querere. Et eo quidem loca & prognostica nostra pronuntiabas, & genera herbarum, scammoneam, aristolochiamque radicem, quatum causam ignorares, vim & effectum videres. Dissimile totum, nam & prognosticorum causas persecuti sunt & Boëthius Stoicus, qui est à te nominatus, & noster etiam Polidonius, etsi causæ non reperiuntur istarum rerum, res tamen ipsæ observari, 9 animadvertique potuerunt. Naxæ verò statua, aut æra legum de coelo tacta, 10 quid habent observatum, ac vetustum? Pinarii Naxæ nobiles: à nobilitate igitur 11 periculum. hoc tam callide Jupiter cogitavit. Romulus laetens fulmine ictus: urbs igitur periculum ostenditur, ei, quam ille condidit, quam scire per nos certiores facit Jupiter? At eodem tempore signum Jovis collocabatur quo conjuratio indicabatur. Et tu scilicet mavis, numine deorum id factum, quam casu arbitrari? & redemptor, qui columnam illam de Cotta, & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, sed à diis immortalibus 12 ad istam horam reservatus est? non equidem plane despero ista esse vera, sed nescio, & discere

III 5

1. *Tegram in sortibus.* Pal. pr. *sortibus*, quod ne fortuitum fuisse videatur, statim iterum eadem forma exprobrat.
2. *si casus in eo.* 3. *Volgati rasum*, sed alterum erat in Pall. omni-
bus, quod inveniuntur in scriptis Victoriani.
3. *Inducis in eo captem.* Sic Pall. pr. & sec. item S. V. & antiquus
liber indicat, aliter editi ones; quod & displicuit P. Maner. sed non
habet suffragantes membranas, ideoque jure se ei opposui M. Chi-
lensis, cui iniquum videbatur recipi à Lambino in contextum me-
m. coniectionem.
4. *fulgura, & tonitrua.* Editio Victorii & S. Victoris, *fulgora*.
5. *Pal. pr. & sec. fulgura, tert. fulgorum*, quart. *fulgura*.
6. *Tam multa frustra formam emittit.* Pall. pr. ac sec. immo: ont ne-
pientem, fulmina non emittit. & hoc verum est non ausus tamen
se admittit in contextum, quod & alteri scriptorū ius esse sen-
si, neque discordarent editiones.

6. *Fulmen jecit.* Ita Pall. tres, ita editio Victorii, ita membræ S.
Victoris, neque abt. noster tert. quod 3. *injecit*, editi, *facti*.
7. *Vi fulminis isti.* Pal. pr. tert. quart. *vi fulminis illi*.
8. *Fore ut pretereretur, cum.* 8. 9. Est à Pall. quatuor, misitque hæc
obtinuisse *preterit*, cum, lectionem indicatam, præ nostra
9. *Animadvertitque potuerunt.* Ita Pall. pr. & sec. nam tert. ac quæ-
item S. V. ult. *ma* voce caret; quam tamen expressit etiam editio
Victor. aliter enim, *passus*.
10. *Quid habent observatum: ac vetustum?* D. & nguit G. Helmius
quid habent? *Observatum ac vetustum.* Pinarii, & pro. placet.
11. *Periculum.* hic tam callide Jupiter. Sic Pall. & S. Victoris, editi
hæc tamen forsitan adhuc in corpore pend. m. *periculum hoc, ita cali-*
did, nisi malim, 5. callide. quomodo S. V. & codex.
12. *Ad istam horam reservatus est?* Volgati delituebat illi *ita*
quod ejici è Pall. S. Victoris, & Victoriana editione. 1. & 2.

discreto se volo. Nam cum mihi quædam casu viderentur sic evenire, ut prædicta essent à divinantibus: dixisti multa de casu, ut, *Venerium jaci posse casu, quatuor talis jactis?* quadringentis, centum Venerios non posse casu consistere. Primum nescio, cur non possint: sed non pugno: abundas enim similibus: habes & *responsum pigmorum, & rostrum suu, & alia permulta.* Idem Carneadem fingere dicis de *capite Panisæ.* Quasi non potuerit id evenire casu, & non omni marimore necesse sit inesse vel Praxiteles capite, illa enim ipsa efficiuntur detractio: nec quidquam illuc afferitur à Praxiteles: sed cum multa sunt detracta, & ad lineamenta oris perventum est, tum intelligas, illud quod jam expositum sit, intus fuisse. potest igitur tale aliquid etiam sua sponte in lapicidinibus Chlorum extitisse. Sed sit hoc fictum, quid? in nubibus numquam animadvertisti leonis formam, aut hippocentauri? Potest igitur, quod modo negabas, *veritatem casu imitari.* Sed quoniam de extis, & fulguribus satis est disputatum, ostenta restant, ut tota haruspicina sit perit, actata. Male partus prolatus est à te: res mirabilis, propterea quia non sapiebat: sed si fieri non potuisset, factum non esset. Atque hoc contra omnia ostenta valeat, namquam, quod fieri non potuerit, esse factum: si potuerit, non esse mirandum. *Cæsarym* enim ignoratio in re nova mirationem facit, eadem ignoratio si in rebus instituta est, non miramur. nam qui mulam peperisse miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat. sed, quod crebro videt, non miratur, etiam si, cur fiat, nescit. & quod nunc non videt, id si evenit, ostentum esse censet. Utrum igitur, cum conceptu mula, an cum peperit, ostentum est? conceptio contra naturam fortasse: sed partus prope necessarius. Sed quid plura? ortum videamus haruspicina. sic facillime, quid habeat auctoritatis, judicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienli, cum terra araretur, & sulcus altius esset impressus, extitisse repente, & eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, ut in libro est Etruscorum, pueri specie dicitur visus, sed *senilis fuisse prudentia* ejus ad spectum cum obstupuisse bubulicos. clamoremque majorem cum admirati ne edidisset: concursum esse factum, totamque brevi tempore in eum locum Etruriam convenisse: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia ejus verba exciperint, litteris que mandaverint omnem autem orationem fuisse eam, quæ haruspicina disciplina contineret: eam postea crevisse rebus novis cognoscendis, & ad eadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipsius hæc scripta conservant: hunc fontem habent discipuli. Num ergo opus est ad hæc referenda Carneade? num Epicuro? Est ne quisquam ita desipiens, qui credat exaratum esse, deum dicam, an hominem? si deum, cur se contra naturam in terram abdidit, ut patefactus aratro lucem aspiceret? Quid? idem nonne poterat deus hominibus disciplinam superiore loco tradere? Si autem homo ille Tages fuit, quoniam modo potuit *terra oppressus vivere?* unde porro illa potuit, quæ docebat alios, ipse didicisset? sed ego insipientior, quam illi ipsi, qui ista credunt, qui quidem contra eos tam diu disputem. Verus autem illud Catonis admodum scitum est, *QUI MIRARI SE AJEBAT.* Quid non rideret *KARVPRX, KARVSPICEM CVM VIDISET?* Quota enim quæ res evenit prædicta ab istis? aut si evenit quippiam, quid afferri potest, cur non casu id evenierit? Rex Prusias, cum Annibali apud eum ex-

sulanti depugnari placeret, negabat se audere, quod extra prohiberent. *An tu, inquit, caruncula virulina maris, quam imperatori veteri credere?* Quid? ipse Cæsar, cum à summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, nonne transmisit? quod ni fecisset, 2. *nunc in loca omnes adversariorum copiarum convenissent.* Quid ego haruspicum responsa commemorem, (possum equidem innumerabilia) quæ aut nullas habuerunt exitus aut contrarios? Hoc civili bello, dii immortales, quam multa luserunt? quæ nobis in Græciam Roma responsa haruspicum missa sunt? quæ dicta Pompejo? etenim ille admodum exis, & ostentis movebatur. Non lubet commemorare, nec verò necesse est, tibi præferim, qui interfuisti, vides tamen omnia ferè contra, ac dicta sunt, evenisse. Sed hæc hætenus, nunc ad ostenta veniamus. Multa me consule à me ipso scripta recitasti: multa ante Maricum bellum à Sifenna collecta attulisti: multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctis à Callisthene commemorata dixisti, de quibus dicam equidem singulis quod utile videbitur: sed dicendum etiam est de universis. Quæ est enim ista à diis profecta significatio, & quasi denuntatio calamitatum? 3. quid autem volunt ea dii immortales primum significantes, quæ sine interpretibus non possumus intelligere? deinde ea, quæ cavere nequeamus? At hocne homines quidem prohi faciunt, ut amicis independentem calamitatem prædicant, quas illi effugere nullo modo possunt. ut medici, quamquam intelligunt sapie, tamen nunquam ægris dicunt illo morbo eos esse morituros. *OMNIS ENIM PRÆDICTIO mali tum probatur, cum ad prædictionem casus adiungitur.* Quid igitur aut ostenta aut eorum interpretes, vel Lacedæmonios olim, vel nuper nostro adjuverunt? quæ si signa deorum putanda sunt, cur tam obliqua fuerunt? si enim, ut intelligeremus, quid esset eventurum, præter declarari oportebat aut ne occidit quidem, si ea sciri nolebant. Jam verò conjectura omnis, in qua nititur divinitio, ingenio hominum in multis, ac diversis, aut etiam contrariis partibus sapè deducitur. Utenim in *causis judicialibus* alia est conjectura accusatoris, alia defensoris, & tamen utriusque credibilis: sic in omnibus iis rebus, quæ conjectura investigari videntur, anceps reperitur oratio. Quas autem res tum natura, tum casus affert, nonnumquam etiam errorem creat similitudo: magna stultitia est earum rerum deos facere effectores, causas rerum non querere. Tu votes hocotios credis Lebadiæ vidisse ex gallorum gallinaceorum cantu, victoriam esse Thebanorum, quia galli victi silere solebant, canere victores. Hoc igitur per gallinas Jupiter tanx civitati signum dabit? An illa aves, nisi cum vicerint canere non solent? At tum canebant, nec vicerant. Id enim, inquires, ostentum. Magnum verò: quasi pisces, non galli cecinerint, quod autem est tempus, quo illi non canent, vel nocturnum, vel diurnum? quod si victores alacritate, & quasi lætitia, ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoque lætitia, quæ ad cantum moverentur. Democritus quidem optimis verbis causam explicat, cur ante lucem galli canant. depulso enim de pectore, & in omne corpus diviso, & 4. mitificato cibo, cantus edere, quiete satiatos: qui quidem *silensio nosse*, ut ait Ennius, 5. *favent faucibus rursu cantu, plausuque præcunt alas.* Cum igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte, quid in mentem venit Callistheni dicere, deos galli signum dedisse cantandi, cum id vel natura, vel casus efficere potuisset? *Sanguinem pluisse tenatui nuntiatum est, Atiarum etiam*

fluvium

1. *Quod ante non vidis.* Est ab editione Victoriana & Pall. quatuor, prius collis, quid autem non vidis.

2. *Ubi in locum, ego.* Vulgati, nam in locum, sed præter Pall. & editionem Victoriam, in quo extat alterum: si que etiam S. V. Victoris, nisi non id, nisi in loco.

3. *Quod autem velas ea di, &c.* Sic Pall. omnes & S. Victoris, neque re, ed. Victoris edno, quam quod ipsa, ea velas di. le quo vulgati, qui autem velas.

4. *Mitificato cibo.* Est à Victoriana, cui succurrunt ultra Pal. prim. ac loc. nam tibi, & quatuor, mitificato, quomodo alie editiones, inepre. 5. *Favens faucibus rursu cantu.* Est à Victoriana alique edit. solimodò distincto est à Guelm. nam *favens faucibus rursu cantu, &c.* Victoris *favens cantu rursu cantu, P. Manutius, Lamb. nus, Bratus* minus recte nam *favens cantu, est canere: ut favere lingua, omniari* Verbis bene; non tacere, ut vult Petrus Matius. hæc Guelm.

lebat, quod fidenter infixerat. Nam Dionysii equus quid attulit admirationis, quod emerit ex flumine? quodque habuit apes in iuba? sed quia brevi tempore regnare cepit, quod *acciderat casu*, vim habuit ostenti. At Lacedæmonii in Herculis fano arma sonuerunt, ejusdemque dei Thebis valvæ clausæ, subito se aperuerunt: eaque scuta, quæ fuerant sublimè fixa, sunt humi inventa. Horum cum fieri nihil potuerit sine aliquo motu, quid est cur divinitus ea potius, quàm *casu facta* esse dicamus? At in Lyondri staturæ capite Delphis existit corona ex asperis herbis, & quidem subita. Itane censet ante coronam herbæ existisse, quàm conceptum esse semen? herbam autem asperam, credo, avium congestu, non humano fatu. Jam quicquid *in capite est*, id coronæ simile videri potest. Nam quod eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis, Delphis positas, decidisse, neque eas usquam repetas esse dixit: furum id magis factum, quàm æcorum videtur. Similiter verò Dodonæ improbitatem Historiis Græcis mandatam esse demiror. Quid minus mirum, quàm illum 2. monstruissimum hostiam urnam evertisse, sorteis dissipasse? Et negant historici Lacedæmonii ullum ostentum hoc tristius accidisse. Nam illa prædicta Veientium, si LACVS Albanus redundasset, illic in mare fluxisset, Romam peritura: si repressus esset, Veios: 3. ita aqua Albana deducta ad utilitatem agræ suburbanæ, non ad arcem, urbemque retinendam. At paulo post audita vox est monentis, ut providerent ne à Gallis Roma caperetur: ex eo 4. AIO LOQUENTIS aram in nova via consecratam. Quid ergo? AIOV illic loquens, quando eum nemo norat, aiebat, & loquebatur, & ex eo nomen invenit: postea quàm & sedem, & aram & ex eo nomen invenit, obmutuit? Quod idem dici de MONETA potest: à qua, præterquam de sue plena, quid umquam moniti sumus? Satis multa de ostentis. Auspicia restant, & forte ea, quæ ducuntur, non illa, quæ vancinatione funduntur, quæ oracula verius dicimus: de quibus tum dicemus, cum ad naturalem divinationem venerimus, restat etiam de Chaldaicis, sed primum auspicia videamus. Difficilis auguri locus ad contra dicendum. Marfo fortasse, sed Romano facilissimus, non enim sumus ii nos augures, qui avium, reliquorumve signorum observatione futura dicamus: & tamen credo Romulum, qui urbem auspiciatō condidit, habuisse opinionem esse in providendis rebus augurandi scientiam. ERRABAT ENIM MULTIS IN REBUS ANTIQUITAS: quam vel usu jam, vel doctrina, vel vetustate immutatam videmus retineretur autem & ad opinionem vulgi & ad magnas utilitates reip. MOS, RELIGIO, DISCIPLINA, & IUS AVGVRY, COLLEGII AVCTORITAS. Nec verò non omni supplicio digni P. Claudius L. Junius, consules, qui contra auspicia navigarunt, parendum enim fuit religioni: nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. Jure igitur alter populi iudicio damnatus est: alter mortem sibi ipse concepit. Flaminius non paruit auspiciis, itaque perit cum exercitu, at anno post Paulus paruit: num minus cecidit in Cannens pugna cum exercitu? etenim, ut sint

auspicia, quæ nulla sunt; hæc certe, quibus utimur sive tripudio, sive de cælo simulacra sunt auspiciorum, auspicia nullo modo. QU. PABI, 6. TE MIHI IN AVSPICIO ESSE VOLO; respondet, AVDIVI. hic apud majores nostris adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem esse necesse est eum, qui, silentium quid sit, intelligat, id enim silentium dicimus in auspiciis, quod omni vitio caret: hoc intelligere, perfecti auguris est: illi autem, qui in auspiciis adhibetur, cum ita imperavit is, qui auspiciatur, 7. DICITO, SI SILENTIUM ESSE VIDERITVR; nec suspici, nec circumspicit: statim respondet, SILENTIUM ESSE, VIDERI. Tum ille, DICITO, SI PASCUNTVR PASCUNTVR. QU. AVES, aut ubi? Attulit, inquit, in cævis pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius. Hæc sunt igitur aves intermentis Jovis: quæ pascuntur, necne, quid referi? nihil ad auspicia: sed quia, cum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terram pavire, terrapavum, primum, post terrapudum dictum est; hoc quidem 8. jam tripudium dicitur, cum igitur ossa cecidit ex ore pulli, tum auspicianti tripudium solisimum nuntiat. Ergo hoc auspiciū divini quidquam habere potest, quod tam sit coactum, & expressum? quo antiquissimos augures non esse usos argumento est, quod decretum collegii vetus habemus, OMNEM AVEM TRIPUDIUM FACERE POSSI. Tum igitur. Sset auspiciū, si modo ei esset liberum se ostendisse; tum avis illa videri posset interpret, & satelles Jovis, nunc verò inclusa in cavea & sive enecta, si in ossam pulsus invadit & si aliquid ex ore cecidit, hoc tu auspiciū, hoc modum Romulum auspiciari solitum putas? Jam de cælo servare non ipsos centes solitos, qui auspiciabantur? nunc imperant pullario, ille renuntiat, Fulmen finitum, 9. auspiciū optimum habemus ad omnes res, præterquam ad comitia: quod quidem institutum reip. causa est, ut comitiorum vel in iudiciis populi, vel in urbe legum, vel in creandis magistratibus, principes civitatis essent interpretes. At Ti. Græchus interis Scipio, & Figulus, 10. quod tum augures judicassent eos vitio creatos esse, magistratu se abdicaverunt. Quis negat augurum disciplinam esse? divinationem nego. At hauspice divini, quos cum Ti. Græchus propter mortem repentinam ejus, qui in prærogativa referenda subito concidisset, in senatum introduxisset, 11. non iustum rogatorem fuisse dixerunt. Primum videtur, ne eum dixerint, qui rogator centuria fuisset: is enim erat mortuus: id autem sine divinatione, conjectura poterat dicere, deinde fortasse ea, quæ nullo modo est ex hoc genere tollendus. Quid enim scire Etrusci haruspices aut de tabernaculo, & de capro aut de pomerio jura poterunt? equidem assentior C. Marcello potius quàm App. Claudio: qui ambo mei collega fuerunt; existimoque jus augurum, cū divinationis opinione principio constitutum sit, tamen postea reip. causa conservatum, ac retentum. Sed de hoc loco plura in aliis: nunc hæsteno, externa enim auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quàm superstitiosa, videamus. Omnibus ferè artibus utuntur: nos admodum paucis, alia illis sinistra sunt, alia nostris.

Sole-

1. Ante coronam herba peritiss, quàm conceptum, &c. Est à V. Floridione, firmi, & Pall. omnes & Lib. S. Victor. s. Ad vetus ceterorumque, aut etiam exte. ff. quàm herbarum conceptum, &c.

2. monstruissimam hostiam, &c. ff. stud. est ab isdem libris, vulgò monstruissimam.

3. Itaque aqua Albana, &c. Lamb. locum asterisco. & quiviv. sustulit, quod non h. variant missi, & sententia be. & cohære videtur.

4. Aio loquens, &c. Paulus Merula in Bann. suis monet restituendum. Aio loquens non hic solum, sed aliis Ciceronis locis, faciet id qui voluit, non ego: & si videro liberos quicquid eundem h. præscribit.

5. Ius augurum, Lib. S. Victoris, augurum, quod deni concordat in quatuor Palat. adeo ut videatur positum pro augurum.

6. TE MIHI IN AVSPICIO ESSE VOLO. respondet. AVDIVI. h. apud. Rest. & reg. ex P. pr. ac sic, quomodo ante quinquaginta annos emendat P. V. Floridius: sed nemo obsecutus est præter Camerac. um qui tenend. functione usus minus bona, sed nec

Lamb. nus bene; qui om. ffo altero v. ff. reposuit, ad hæc apud. sic enim nulli scripti.

7. DICITO SI SILENTIUM, &c. Totum hanc etiam peric. in redoxi, fide codicum Petri Victor. & B. b. o. th. Palat. tunc, sed & mox reposuit: Quæ aut. & ad. &c. Iudicantibus isdem libris.

8. Jam tripudium dicitur, V. d. et expurgendum dicitur, & potest quod sit in Solo Palat. secund. non in tribus reliquis, aut S. Victor. s.

9. Auspiciū optimum habemus, 1. S. sequemur libros eosdem, admittimus præter quod, sic: ausp. opt. quod habemus, &c.

10. Quod tum augures judicassent, &c. ab ed. Victor. i, nam aliter exclud. n. tum, verum Pall. omnes exhiben. & quæ cum aug.

11. Non iustum rogatorem fuisse, &c. Hæsteno ex ut. & reg. em. emittitur, sed ea vox in nullo est Pall. re. puique codex S. Victoris; nec mihi sic debium, natum in officina Aldi. Romani.

Solebat ex me Dejotarus percunctari nostri augurii disciplinam, & ego ex illo sui. Dii immortales, quantum discerebat; ut quidam essent etiam contraria. Atque ille iis semper utebatur: nos, nisi dum à populo auspicia accepta habemus, quod multum iis utimur? Bellicam rem administrari majores nostri nisi auspiciis noluerunt. quàm multi anni sunt, cum bella à præconsubilibus & prætoribus, administrantur? qui auspicia non habent, à itaque nec omnes transeunt auspiciis, nec tripudio auspicantur. Nam ex æminibus quidem, quod totum auspicium militare est, jam M. Marcellus ille quinquies consul totum omisit idem imperator, idem augur optimus. Ubi ergo avium divinatio? quæ, quoniam ab iis, quæ auspicia nulla habent, bella administrantur, ab urbanis retenta videtur, à bellicis esse sublata. Et quidem ille dicebat: si quando rem agere vellet, ne impetiret auspiciis, lectica operta facere iter se solere. Huic simile est, quod nos augures præcipimus, & ne iuge auspiciis obveniat, ut iumenta jubeant diungere. Quid est aliud nosse moneri à Jove, nisi efficere. ut aut ne fieri possit auspicium, aut, si fiat, videri? Nam illud admodum ridiculum, quod negas Dejotarum, auspiciorum, quæ sibi ad Pompejum & proficicenti facta sunt, poenitere quod fidem lecutus, amicitiamque pop. Rom. functus sit officio: antiquorem enim sibi fuisse laudem, & gloriam quàm regnum, & possessiones suas. Credo id quidem: sed hoc nihil ad auspicia. & nec enim cornix canere potuit, recte eum facere, quod pop. Rom. libertatem defendere pararet. ipse hoc sentiebat, sicuti sensit. Aves eventus significant aut adversos aut felices. Virtutis auspiciis video esse utrumque Dejotarum: quæ & vetat spectare fortunam, dum præstatur fides: aves verò si prosperos eventus ostendunt, certe fecerunt. Fugit à prælio cum Pompejo: grave tempus discessit ab eo: luctuosa res. Cæsarem eodem tempore hostem, & hospitem vidit: quid hoc tristius? Is cum ei 7 Troginorum tetrarchiam eripuisse, & assclæ suo Pergameno necio cui dedisset, eidemque detraxisset Armeniam à senatu dationem: cumque ab eo magnificissimo hospitio acceptus esset; ipoliatum reliquit & hospitem, & regem. Sed labor longius, ad propositum revertar. Si evenia quærimus, quæ exquiruntur avibus: nullo modo prospera Dejotaro. sin officia à virtute ipsius, non ab auspiciis petita sunt. Omittit igitur litum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne ceterum Attii Navii. nihil debet esse in philosophia commentitia fabellæ locum. Illud erat philosophi, totius augurii primum naturam ipsam videre, deinde inventionem, deinde constantiam. Quæ est igitur natura, quæ volucris huc, & illuc passim vaganteis efficiat, ut significant aliquid, & tum venient agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis à lava, aliis à dextra datum est avibus, ut ratum auspicium facere possint? quo modo autem hæc, aut quando, aut à quibus inventa dicemus? Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem disciplinæ suæ: nos quem? Attiumne Navium? At aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, ut accepimus. An Pisidarum aut Cliticum, aut Phrygum ista inventa dicemus? placet igitur, humani

tatis experteis habere divinitatis auctores? At omnes reges, populi, nationes vivunt avspiciis. Quasi verò quidquam sit tam valde, quàm nihil sapere, vulgare: aut quasi tibi ipsi in iudicando placeat multitudo. Quotus quisque est, qui voluptatem neget esse bonum? plerique etiam summum bonum dicunt. Num igitur eorum frequentia Stoici de sententia deterrentur? aut num plerisque in rebus sequitur eorum auctoritatem multitudo? Quid mirum igitur, si in omnibus auspiciis, & omni divinatione imbecilli animi superstitiosa ista & concipiant? verum dispicere non possunt. Quæ autem est inter augures conveniens, & conjuncta constantia? ad nostri augurii consuetudinem dixit Ennius,

Cum tenuis lavum bene tempestate ferena.

At Homericus Ajax apud Achillem querens de ferocitate Trojanorum, nescio quid hoc modo nuntiat:

Prospera Jupiter his dextris fulgoribus edit.

Ita nobis sinistra videntur: Graiis, & Barbaris dextra, meliora. Quamquam haud ignoro quæ bona sint sinistra nos dicere: etiam si dextra sint. Sed certe nostri finitium nominaverunt, externique dextrum, quia plerumque melius id videbatur. Hæc quanta dissenso est? Quid, quod aliis avibus utuntur, aliis signis? & aliter observant, aliter respondent? non necesse est fateri, partim horum errore susceptum esse, partim superstitione multa fallendo? Atque his superstitionibus non dubitasti etiam omnia adiungere. Amilia Paullo, *Perfam perisse*: quod pater omen accepit: Cæcilia sororis filix *sedes suas* tradere. Jam illa, *Favate lingvis*: & prærogativam, omen comitiorum; hoc est, ipsum esse contra se copiosum, & dixerunt. quando enim illa observans, quieto, & libero animo esse poteris, ut ad rem gerendam non superstitionem habeas, sed rationem ducem? itane? si quis aliquid ex sua re, atque ex suo sermone dixerit, & ejus verbum aliquod aptè ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? Cum M. Crassus exercitum Brundisii imponeret, quidam in portu caricas Cæno advectas vendens, *Caenas*, clamitabat. Dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caveret ne iret: non fuisse peritum si omni parauisset. Quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigæ, & sternutamenta erunt observanda. Sortes restant, & Chaldaei: ut ad vates veniamus, & ad somnia. Dicendum igitur putas de sortibus. Quid enim fors est? idem propemodum, quod micare, quod talos jacere, quod telleras. quibus in rebus temeritas, & casus, non ratio, nec consilium valet. tota res est inventa fallacis, aut ad questum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. Atque ut in haruspina fecimus, sic videamus, clarissimarum sortium quæ tradatur inventio. 1. Numerium Suffutium Prænestinorum monumenta declarant, honestum hominem, & nobilem, somniis crebris, ad extremum etiam minacibus, cum juberetur certo in loco silicem cadere, perterritum visis, *videntibus suis* crebris, id agere coepisse: itaque perfacto saxo sortis erupisse, 12 in robore insculptas præscarum literarum notis. 1. est hodie locus scriptus religiosè propter Jovis pueri, qui lactens cum

Janone

1. Ego ex illis suis. Hoc modo edici à Victorio quàm proximè ad Pall. in quo, ego ex illis suis. immortales. nam sec. ego ex illis suis. ceteri ego ex illis suis. quæ lectiones prodixi, ut constaret vulgatum, & ego illis esse typographorum emblemata non membræ acorum codicum.
2. Neque nec auctor transiret auspiciis. Ita legendum cum Pall. melioribus neque aliter Aldus V.ctorius. ali que nam in epet Lambinus aliquot edd. emendat.
3. Ne iuge auspiciis. Pall. pr. & S. Victorius iuge ausp. unde sec. iuge ausp. tertius tamen & quart. servant vulgatum.
4. Proficicenti sunt, poenitere. Ita Pall. meliores. Victoriana, non poenitere; quod etiam in tert. & quarto, sed non nimium legitimi commatis libris.
5. Nec enim cornix canere potuit. Sic Pall. tert. vulgati, nec enim vires canere poterat.
6. Vetat spectare fortunam. Palatinorum quadriga, *expellere*, & sic

quoque promittit supra usus auctor noster.

7. Troginorum. Duo Pall. meliores. Trochæorum. reliqui, Trocham-

8. Concipiant? vera d. spectare non possunt. Quanto semelius Pall. &

edd. Vict. quàm vulgata, Concipiant, vera dispiciunt non possunt.

9. Quæ bona sunt sin. sinistra dicere. Non d. vertuntur. Pall. Lambinus

tamen xolus ingerere nobis, quàm mala sunt.

10. Alii observant alia respondent. Communis lectio aliter respondunt. sed præter Pall. S. Vict. & editos à V.ctorio.

11. Numerium Suffutium. Ita vulgò. a Pall. & ed. Vict. Suffutium, sec. Suffutium. tert. Suffutium quart. Suffutium. S. Victorius Suffutium.

12. In robore insculptas. Sic Pall. omnes. nam S. Vict. insculpta. recep. a lecto o, insculpta. idem Pall. etiam habebant scripta, pro vulgato

trupisse.

Junone 1 Fortunæ in gremio sedens, mammam appetens, castissimè colitur à matribus. 2 eodemque tempore, in eo loco, ubi Fortunæ nunc sit ades, mel ex olea fluxisse dicunt: haruspicesque dixisse, summa nobilitate illas sorteis futuræ eorumque iussu ex illa olea arcam esse factam; 3 eaque conditas sorteis, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu, pueri manu miscantur, atque ducuntur? quo modo autem istæ posita in illo loco? quis robur illud cecidit, do lavit, inscripsit? NIHIL EST, inquit, quod deus efficeret, ne omnia superstitionis similitudine, & miseria crederent. Sed hoc quidem genus divinationis vita jam communis explosit. Fani pulchritudo, & vetustas, PRÆNESTINARVM etiam nunc retinet SORTIVM nomen, atque id in vulgus. Quis enim magistratus, aut quis vir illustrius, utitur sortibus? ceteris vero in locis sortes planè refriceant, quod Carneadem Clitomachus scribit dicere solitum, nulquam se fortunatorem, quàm Præneste vidisse fortunam. Ergo hoc divinationis genus omittamus. Ad Chaldaeorum monita veniamus: de quibus Eudoxus Platonis auditor, in astrologia, iudicio doctissimorum hominum, facile princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: Chaldaeum in prædicatione, & in notatione cuiusque vitæ ex natali die, minime esse credendum. Nominat etiam Panætius, qui unus est Stoicis astrologorum prædicta rejecit, Archelaum, & Callistandrium, summos astrologos illius ætatis, quæ erat ipsæ, cum in ceteris astrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non usos. Scylax Halicarnassense, familiaris Panæti, excellens in astrologia, idemque in regenda sua civitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiavit. Sed, ut ratione utamur, omittis testibus, hic isti disputant, qui hæc Chaldaeorum natalitia prædicta defendunt. Vim quandam esse ajunt significari in orbe, qui Græcè ζωδιακός dicitur, talem, ut ejus orbis unaquaque pars alia alio modo moveat, immuteturque, calum, perinde ut quæque stellæ in iis, finitimisque partibus sint quoque tempore: eamque vim variè moveri ab iis sideribus, quæ vocantur errantia. Cum autem in eam ipsam partem orbis venerint in qua sit ortus ejus, qui nascitur: aut in eam, quæ conjunctum aliquid habeat, aut consentiens: ea triangula illi, & quadrata nominant. Etenim cum tempore anni, semper statumque, calis conversiones, commutationesque tantæ fiant accessu stellarum, & recessu, cumque ea vi solis efficiantur, quæ videtur: non verisimile solum, sed etiam verum esse censent, perinde, utcumque temperatus sit aer, ita pueri orientis animari, atque formari, ex coque ingenia, mores, animum, corpus, actionem vitæ, calis cuiusque, eventusque fingi. O delirationem incredibilem! non enim omnis error stultitia est dicenda. Quibus etiam Diogenes Stoicus concedit, aliquid ut prædicere possint, dumtaxat qualis quisque natura, & ad quam quisque maxime rem aptus futurus sit. Cetera, quæ profiteantur, negat ullo modo posse sciri: etenim geminorum formas esse simileis, vitam atque fortunam plerumque disparem. Proclus, & Eurythænes, Lacedæmoniorum reges, gemini fratres fuerunt. At hi nec totidem annos vixerunt: anno enim Procli vita brevior fuit, multumque is fratri rerum gestarum gloria præstitit. At ego id ipsum, quod vir optimus Diogenes Chaldaicus, quasi quadam prævaricatione, concedit, nego posse intelligi. Etenim cum, ut ipsi dicunt, ortus nascentium luna modetur: eaq; animadvertant, & notent sidera natalitia Chaldaei, quæcumque luno juncta videantur: oculorum salu-

cissimo sensu judicant ea, quæ ratione, atque animo videre debebant. docet enim ratio mathematicorum, quam illis notam esse oportebat, quanta humilitate luna feratur, terram præne contingens, quantum absit à proxima Mercurii stella, multo autem longius à Veneris, deinde alio intervallo distet à sole, cujus lumine collustrari putatur. Reliqua verò tria intervalla infinita, & immensa, à sole ad Martem, inde ad Jovis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad calum ipsum, quod extremum, atque ultimum mundi est. Quæ potest igitur contagio ex infinito præne intervallo pertinere ad lunam, vel potius ad terram? Quid? cum dicunt id, quod iis dicere necesse est, omneis omnium ortus quicumque gignantur in omni terra, quæ incolatur, eandem esse, eademque omnibus, qui eodem statu calis, & stellarum nati sunt, accidere necesse esse: nonne ejusmodi sunt, ut ne calis quidem naturam interpretes istos calis nosse appareat? cum enim illi orbes, qui calum quasi medium dividunt, & aspectum nostrum definunt, qui à Græcis ὁριζόντες nominantur, à nobis finitimes rectissime nominari possunt, varietatem maximam habeant, aliquæ in aliis locis sint, necesse est, ortus occasusque siderum non fieri eodem tempore apud omneis. Quod si eorum vi calum modo hoc, modò illo modo temperatur: qui potest eadem vis esse nascentium, cum calis tanta sit dissimilitudo in his locis quæ nos incolimus, post solstitium Canicula exoritur, & quidem aliquot diebus: apud Troglodytas, ut scribitur, ante solstitium: ut, si jam concedamus aliquid vim calis ad eos, qui in terra gignantur, pertinere, consentendum sit illis, eos, qui nascuntur eodem tempore, posse in dissimileis incidere naturas propter calis dissimilitudinem. Quod minime illis placet, volunt enim illi, omneis eodem tempore ortos, qui ubique sint nati, eadem condicione nasci. Sed quæ tanta dementia est, ut maximis moribus, mutationibusque calis, nihil inter sit, qui ventus, qui imber, quæ tempestas ubique sit: quantum rerum in proximis locis tanta dissimilitudines sapient, ut ala Tusculi, alia Romæ eveniat sæpe tempestas? Quod, qui navigant, maxime animadvertunt, cum in fluctibus promontorii, ventorum mutatione: maximas sæpe sentiant. Hæc igitur cum sit tum senectas, tum perturbatio calis: estne sanorum hominum, hoc ad nascentium ortus pertinere non dicere: quod non certe pertinet: illud nescio quid tenue, quod sentiri nullo modo, intelligi autem vix potest quæ à luna, ceterisque sideribus coeli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere? Quid? quod non intelligunt, seminum vim, quæ ad gignendum, procreandumque plurimum valeat, funditus tolli, medicis erroris est? quis enim non videt, & fomas, & mores, & plerosque status, ac motus effingere à parentibus liberos? quod non contingeret, si hoc non vis, & natura gignentium efficeret, sed temperatio lune, calique moderatio. Quid? quod uno & eodem tempore puncto nati, dissimileis & naturis, & vitas, & casus habent: parumne declarant, nihil ad agenda vitam nascendi tempus pertinere? nisi forte putamus neminem eodem tempore ipso & conceptum, & natum, quo Africani. Num quis igitur talis fuit? Quid? illudne dubium est, quin multi, cum ita nati essent, ut quædam contra naturam depravata haberent, restituerentur, & corrigerentur ab natura, cum se ipsa revocasset, aut arte, aut medicina? aut quorum liogum sic inhaerent, ut loqui non possent, ex scalpello resecta liberarentur? Multi etiam naturæ vitium meditatione, atque exercitatione sustulerunt; ut Demosthenem scribit Phalereus, cum rmo dicere nequirit, exercitatione fecisse, ut planissime diceret, quod si hæc astro-

1. Perone in gremio sedens, mammam appetens, etc. Ita Pall. duo mores, nam certè & quart. interponunt, mammam autem appetens S. Victoris, nuda, ex quo facit Galienus Op. ingentiosius fortasse quàm verius.

2. Eodemque tempore in loco, ubi Fortunæ nunc sit ades, mel, etc. Et 2

membranæ S. Victoris & Pall. quatuor. quippe vulgata, Eadem tempore ubi nunc Fortunæ sit ades, etc. mel. etc. præterea partem hujus emendationis adnuit etiam editio Petri Victorii, non eam potestatem, quæ tamen meo iudicio satis vera est.

3. Quæque quidam sorteis. Quinque idem codices, regere, nihil potest.

astro ingenerata, & tradita essent, nulla res ea mutare posset. Quid? dissimilitudo locorum nonne dissimilis hominum procreaciones habet? quas quidem percurrere oratione facile est? quid inter Indos, & Persas, & Aethiops, & Syros differat, corporibus, animis: ut incredibilis varietas, dissimilitudoque sit. Ex quo intelligitur, plus rerarum sitis, quam a longinquo ad nascendum valere. Nam quod ajunt, quadringenta, & septuaginta millia annorum in perulitandis, ex periondisque pueris, quicunque essent nati, Babylonios possuisse, fallunt. si enim esset factitatum, non esset desitum, neminem autem habemus auctorem, qui id aut fieri dicat, aut factum sciat. Videsne, me non ea dicere, quae Carneades, sed ea, quae princeps Stoicorum Panatius dixerit? ego autem etiam hoc requiro, omneisne qui Cannensi pugna ceciderunt, uno astro fuerint. Exitus quidem omnium unus, & idem fuit. Quid? qui ingenio, atque animo singulares, nam astro quoque uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles nascuntur? at certe similis nemo Homeri. Et, si ad rem pertinet, quo modo calo affecto, compositisq; sideribus quodq; animal oriatur, valeat id necesse est etiam perire. nam quid dici potest ab iudiciis? L. quidem Tarrutius Firmianus, familiaris noster, in primis Chaldaicus rationibus eruditus, urbis etiam nostrae natalem diem repperit. ubi in Parilibus, quibus, eam a Romano condita accepimus. Romaeq; in iugo cum esset luna, nata esse dicebat nec ejus fas canere dubitabat. O vim maximam erroris! Etiamne nobis natalis dies ad vim stellarum, & luna pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione cali primum spiritum duxerit: nam hoc in latere, aut in caemento, ex quibus urbs effecta est, potuit valere? sed quid plura? quotidie refellitur. Quam multa ego Pompejo, quam multa Crasso, quam multa huic ipsi Caesari a Chaldaeis dicta memini, neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum elaritate esse moriturum? ut mihi permittit videri, quemquam curare qui etiam nunc credat is, quorum praedicta quoti die videat, & eventu refelli. Restant duo divinandi genera: quae habere dicuntur a natura, non ab arte: vaticinandi, & somnandi. De quibus, Quinque, inquam si placet, differamus. Mihi vero inquit, placet, his enim, quae adhuc disputantur, prioris assentior: & vere ut loquar, quamquam tua ne oratio confirmavit, tamen etiam mea sponte nimis superstitiois de divinatione Stoicorum sententiam judicamus: me Peripateticorum ratio magis movebat, & veterum Dicarchi, & ejus, qui nunc floret, Cratippi, qui censent esse in mentibus hominum, tanquam oraculum aliquod, ex quo futura praesentiant, si aut furor divinis incitatus animus, vel somni relaxatus, solute moveatur, ac liber. His de generibus quid sentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire sine velim. Quae cum ille dixisset, tum ego rursus quasi ab alio principio sum exorsus dicere. Non ignoro, inquam, Quinque, te semper ita sensitisse, ut de ceteris divinandi generibus dubitares: 3 ista duo, furoris, & somni, quae a libera mente fluere videntur, probares. Dicam igitur, de istis ipsa duobus generibus mihi quid videatur, si prius Stoicorum rationis conclusio, & Cratippi nostri quid valeat, videro. Dixisti enim, & Chrysippum, & Diogenem, & Antipatram concludere hoc modo. Si sicut dicitur, neque ante declarant hominibus, quae futura sint: aut non diligunt homines: aut, quid eventurum sit ignorant: aut existimant nihil interesse, hominem scire, quid sit futurum: aut non credent esse suae majestatis, praesignificare hominibus, quae sint futura: aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt.

At neque non diligunt nos: sunt enim benefici, generique hominum amici: neque ignorant ea, quae ab ipsis constituta, & designata sunt: neque nostra nihil interest, scire ea, quae futura sunt. erimus enim cautiores si sciamus: neque hoc alieni ducunt majestate sua: nihil est enim beneficentia praestantius: neque non possunt futura praenoscere, non igitur dii sunt, nec significant nobis futura: sunt autem dii: significant ergo. Et, non, si significant futura, nullas dant nobis vias ad significationum scientiam: frustra enim significarent: neque si dant vias, non est divinatio: est igitur divinatio. O acutos homines! quam paucis verbis negotium confectum putant! Ea sumunt ad concludendum, quorum iis nihil conceditur. Conclusio autem rationis ea probanda est in qua ex rebus non dubium id, quod dubitatur, efficitur. Videsne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere solent Stoici, quem admodum, quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitum esse concluderit? Quod finitum est, inquit, habet extremum. Quis hoc non dederit? quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. hoc quoque est concedendum, At, quod omne est, id cernitur ex alio extrinsecus. Ne hoc quidem negari potest. Nihil igitur cum habeat extremum, infinitum sit necesse est. Videsne, ut ad rem dubiam concessis rebus pervenerit? Hoc vos dialectici non fatitis: nec solum ea non sumitis ad concludendum, quae ab omnibus concedantur: sed ea sumitis, quibus concessis, & nihilo magis efficiatur quod velitis. Primum enim hoc sumitis. Si sunt dii, benefici in homines sunt. Quis hoc vobis dabit? Epicurusne, qui negat, quidquam deo, nec alieni curare, nec suis an noster Ennius, qui magno plausu loquitur, assentiente populo? Ego deum genus esse semper dixi, & diem caltram.

Sed eos non curare opinor, quod agat humanum genus.

Et quidem, cur sic opinetur, rationem subijcit. Sed nihil est necesse dicere, quae sequuntur, tantum fas est intelligi, id sumere istos pro certo, quod dubium, controversumque sit. Sequitur porro, Nihil deos ignorare quod omnia sint ab iis constituta. Hic vero quanta pugna est doctissimorum hominum, negantium esse haec a diis immortalibus constituta? At nostra interest scire, quae eventura sint. Magnus Dicarchi liber est, nec scire ea melius esse, quam scire. Negant id esse alienum majestate deorum, & scilicet casus omnium introspicere, ut videant quid cuique conducatur. Neque non possunt futura praenoscere. Negant posse ii, quibus non placet esse certum, quid futurum sit. Videsne igitur, quae dubia 7 sint, ea sumi pro certis, atque concessis? deinde contorquent, & ita concludunt: Non igitur & dii nec significant futura: id enim jam perfectum arbitrantur. Deinde assumunt: Sunt autem dii: quod ipsum non ab omnibus conceditur: Significant ergo. Ne id quidem sequitur, possunt enim non significare, & tamen esse dii: nec si significant, non dare vias aliquas ad scientiam significationis. At id quoque potest, ut non dent vias: ipsi habeant, cur enim Tuscis potius, quam Romanis darent? Nec si dant vias, nulla est divinatio. Fac dare deos: quod absurdum est: quid refert, si accipere non possumus? Extremum est, igitur divinatio. Sit extremum: effectum tamen non est, ex falsis enim, ut ab ipsis didicimus, verum effici non potest, jacet igitur tota conclusio. Veniamus nunc ad optimum virum familiarem nostrum, Cratippum. Si sicut dicitur, inquit, non potest existere officium, & munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret, is habet sensum oculorum, vera certentium.

1. Aethiops, & Syros. Editio Victorii. Aethiops Syros, neque aliter.
2. Videsne quod Pall. duo meliores.
3. L. Tarrutius, & Pall. tres & S. Victorius tallos. Loc. alius. utrumque peripateticum vulgato.
4. Quae, furor, & somni. Victorii editio & Pall. quatuor ita, sed cum tota vox ita, in pre. editio, vix admiserim.
5. Nihil magis efficiatur. Sic Pall. quatuor, prius vulgati, efficiatur. Ipsi tamen locuti V. Vov. in quo efficitur.

6. Negant id esse, &c. Lactantius haec multa interponit de suo plane ex superfluo, quod nos damus, est Am. Pall. item editio Victorii. neque aliquid deesse videtur.
7. Si, ea sunt, pro certis. Ita videri legisse in antiquo P. Manutius, quomodo erui omnino, & Palatino sec. alius, existimamus, minus bene.
8. Si, ea sunt, pro certis. Ita videri legisse in antiquo P. Manutius, quomodo erui omnino, & Palatino sec. alius, existimamus, minus bene.

nentium. Item igitur, si sine divinatione non potest officium, & minus divinationis existere, potest autem cum quis divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam divinationem, semel aliquid ita esse divinatum, nihil ut fortuito cecidisse videatur. Iam autem ejus generis innumerabilia. Hoc igitur divinationem confutandum est. Festive & breviter, sed cum bis sumit quod voluit, etiam si facile nos ad concedendum habuerit: id tamen, quod assumit, concedi nullo modo potest. Si, inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia recte aliquando viderint, inest in eis vis videndi. Item, si quis semel aliquid dixerit, is etiam cum peccet, tamen existimandus sit habere vim divinandi. Vide, quæso, Cratippe noster, quam sint ista similia, nam mihi non videntur oculi enim vera cernentes, utuntur natura, atque sensu: animi si quando vel variando, vel somnando vera videntur, uti sunt fortuna, atque casu. Nisi forte concessuros tibi existimas eos, qui somnia pro somniis habent, si quando aliquid somnium verum evaserit, non id fortuito accidisse. Sed demus tibi istas duas sumptiones, ea, quæ ἀληθεῖς appellantur dialectici: sed nos Latine loqui malumus, & præsumptio tamen, quam ἀπόληψιν iidem vocant, non dabitur. Assumit autem Cratippus hoc modo: Sunt autem innumerabiles præsumptiones non fortuitæ. At ego dico nullam. Vide, quanta sit contraversia. Jam assumptione non concessa, nulla conclusio est. At impudentes sumus: qui, cum tam perspicuum sit, non concedamus. Quid est perspicuum? Multa vera, inquit, evadere. Quid, quod multo plura falsa? nonne ipsa varietas, quæ est propria fortunæ, fortunam, esse causam, non naturam esse docet? deinde, si tua ista conclusio, Cratippe, vera est: (tecum enim mihi res est) nonne intelligis eadem uti posse & haruspices, & fulguratores, & interpretes ostentorum, & augures, & fortilegos, & Chaldeos? quorum generum nullum est ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, evaserit. Ergo aut ea quoque genera divinandi sunt, quæ tu rectissime improbas: aut, si ea non sunt, non intelligo, cur hæc duo sint, quæ relinquis, quæ ergo ratione hæc inducis, eadem illa possunt esse, quæ tollis. Quid verò habet auctoritatis furor iste, quem divinum vocatis, ut, quæ sapiens non videat, ea videat infans, & is, qui humanos sensus amiserit, divinos assecutus sit? Sibyllæ versus observamus, quos illa furem fuisse dicitur. quorum interpretes nuper falsa quædam hominum fama dicturus in senatu putabatur, eum, quem ea verba regem habebamus, appellandum quoque esse regem, si salvi esse vellemus. Hoc si est in libris, in quem hominem, & in quod tempus est? callidè enim, qui illa composuit, perfecit ut, quodcumque accidisset prædictum videretur, hominum, & temporum definitione sublatâ. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus alijs in aliam rem posse accommodari viderentur. Non esse autem illud carmen furentis, cum ipsum poemata declarat (est enim magis artis, & diligentia, quam

incitationis, & motus) tum verò ea, quæ ἀνέλεστα dicitur, cum deinceps & ex primis versus litteris aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennians, & quæ Ennius fecit, id certe magis est attentis animi, quam furentis. 6 Atque in Sibyllinis 7 ex primo versu cujusque sententiæ primis litteris illius sententiæ carmen omne prætextitur. Hoc scriptor est, non furentis: adhibentis diligentiam, non infanti. Quamobrem Sibyllam quidem sepositam, & conditam habeamus, ut, id quod proditum est a majoribus, injussu senatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potius, quam ad suscipiendas religiones: cum antistitibus agamus, ut quidvis potius ex illis libris, quam regem proferant: quem Romæ post hæc nec dii, nec homines esse patientur. At multi sæpe vera vaticinati, ut Cassandra,

Jamque mari magno,

Eademque paulo post:

Eben videtur

Num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum voles: verbis, sententiis, numeris, cantibus adjuventur: auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commentitis rebus adungere. Eodemque modo nec ego Publicio nescio cui, nec Martiis vatibus, nec Apollinis opettis credendum existimo: quorum partim ficta aperi, partim effutita temerè, numquam ne medio quidem cuiquam, non modò prudenti, probata sunt. Quid? inquit: remex ille de classe Coponii, nonne ea prædixit, quæ facta sunt? Ille verò, & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus, castra enim in Thessalia castris collata audiebamus: videbaturque nobis exercitus Cæsaris & audacia plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset: & roboris, propter vetustatem. Casum autem prælii, nemo nostrum erat, quin timeret: sed ita, ut constantibus hominibus par erat, non aperte Ille autem Græcus quid mirum, si magnitudine timoris, ut plerumque fit, à constantia, atque à mente, atque à se ipse discessit? quæ perturbatione animi, quæ, sanus cum esset, timebat ne evenirent, ea domini eventura esse dicebat. Utrum tandem per deos, atque homines, magis verisimile est, vel sanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, me, Catonem, Varroem, Coponium ipsum, consilia deorum immortalium & perspicere potuisse? Sed jam ad te venio.

9 O sancte Apollo qui umbilicum certum terrarum obsides, Unde superstitiosa primum 10 sava evasit vox fera.

Tuis enim oraculis Chrylippus totum volumen implevit partim falsis, ut ego opinor, partim casu veris, & ut sit in omni oratione sapissimè, partim flexililoquis, & obscuris, ut interpretes egeat interprete, & fors ipsa ad forteis referenda sit, partim ambiguis, quæ 12 ad dialecticè referenda sint. Nam cum fors illa edita est opulentissimo regi Asiæ,

CROESUS HALYM PENETRANS MAGNAM PERVERTET OPVM VIM:

hostium

1. Si quis semel aliquid dixerit.] Volgati in hunc usque diem, aliquid in divinatione dixerit. sed deleri glossulam illam auctor. tace Palatini primi, ubi ejus nunc vola, nec vestigium. & supra notavi, dicere eidem esse quod prædicta.

2. Præsumptio tamen, quam ἀπόληψιν, Græci.] Si liberos nostros, & S. Victoris, in eo si editos à Victor o. Scurmio, Camerario, sequimur, referendum erit plane præsumptio: quod item reposuissim, nisi iterasset Cicero linea sequenti.

3. Qui cum tam perspicuum sit, Græci.] Volgati, qui quod, sed præter Pall. præter S. Victoris, præter Petr. Victorii ad hunc, quam æque heic sequi poterat Camerarius ac Scurmio, quam supra.

4. Ex primis versus litteris.] Notet criticior exflare in Pal. pr. & sec. primi, non primis.

5. QUAE ENNIUS FECIT.] Expressi quod erat in Pall. aliam ante, & Ennius, de quo 7 deator Henr. Stephanus in Sched. a mare Januarii sui Clarissimus vir Claud. Pusæus. istuc habebat pro spuris.

6. Atque in Sibyllinis.] Forlan. A Equum, Græci.

7. Ex primo versu cujusque sententiæ a primis litteris illius sententiæ carmen, Græci.] Pal. pr. non agnovit, primæ litteræ illius sententiæ, & scripsi.

unt sanè aliquid falsi, quamvis in prioribus omnia fortè nondum emaculata. Patanus adnotat, repertum in veteri scripto, ex primis versus cujusque sententiæ litteris, videndumque Dionys. Halicarnassæum, lib. 1. Antiq. Rom. & Eusebium in oratione ad Christianos.

8. Perspicere potuisse.] Si aut quor. liberos sequi oportet, longè alia exorietur, & melior fortè sententia habet, enim S. Victoris, æquè Pall. quæ: ut respiciere: secundum præterea, respiciere non potuisse.

9. O sancte Apollo.] Prima littera versus expungenda potius, ut fiat trochaicus: quam ut cum Lambino retineamus, carmine secundo contra liberos: Unde hæc superstitiosa.

10. Sava evasit vox fera.] Improbè, conjiciebam, sava evasit vox feras, nunc, malo a quid non intel. gere, quam indulgere divinationi quælibetque: quam debere ingenii melioris doctrinæ fuge saturis ludibrium.

11. Ut sit in omni oratione sapissimè, & partim flexililoquis.] Idem harricabar, ut sit in part. flexil. quæ: omisiss. modis, tanquam à manu in corpore a orum non taceo.

12. Ad dialecticè referenda.] Duo Palatini veteriores, deferenda sint, neque aliter edidit Victorius, etiam S. Victoris liber deferenda.

hostium vim sese perversum putavit, pervertit autem suam. Utrum igitur eorum accidisset, verum oraculum fuisset. Cur autem hoc credam unquam editum Crœso? aut Herodotum cur veraciorum ducam Ennio? num minis ille potuit de Crœso, quam de Pyrho fingere Ennius? quis enim est, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrho esse responsum?

AIQ TE ACIDA ROMANOS VINCERE POSSE.
Primum Latine Apollo numquam locutus est, deinde ista fore inaudita Græcis est. præterea Pyrho temporibus jam Apollo versus facere desierat. postremo, quamquam semper fuit, ut apud Ennium est,

— solidum genus Acidi darum,

Stupentes sunt magi, quam sapientipatentes:

tamen hanc amphiboliam verus intelligere potuisset, VINCERE TE ROMANOS, nihilo magis in se, quam in Romanos valere. Nam illa amphibolia, quæ Crœsum decepit, vel Chryssippum potuisset fallere, hæc verò ne Epicurum quidem. Sed, quod caput est, cur isto modo jam oracula Delphis non eduntur, non modo nostra ætate, i sed jamdiu, jam ut nihil possit esse contentius? Hoc loco cum urgentur, evanuisse ajunt *vetustate vim loci ejus*, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. De vino aut fallaciam putes loqui, quæ evanescunt vetustate, de vi loci agitur, neque solam naturalem, sed etiam divinam: quæ quo tandem modo evanuit? Vetustate, inquit. Quæ vetustas est, quæ vim divinam conficere possit? quid tam divinum autem quam afflatus ex terra mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante, sed etiam numero verusque pronuntiet? quando autem ista vis evanuit? an postquam homines minus creduli esse cœperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos propè ccc. fuit, jam tum *ὁ Πυθίας* Pythiam dicebat, id est, *quasi cum Philippo faceret*, hoc autem ed spectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret quo licet exultare. in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sincere fuisse. Sed nescio quomodo isti philosophi, superstitiosi, & pœnè fanatici, quidvis male videntur, quam se non ineptos. Evanuisse mavultis, & existimatum esse id, quod si unquam fuisset, certè æternum esse, quàm ea, quæ non sunt credenda, non credere. Similis est error in somniis: quorum quidem defensio reperita quam longè est? divinos animos censent esse nostros, eosque, ellectos extrinsecus, animorumque consentientium multitudinem completum esse mundum: hæc igitur mentis, & ipsius divinitate, & conjunctione cum externis mentibus, æternique sint futura. Contrahi autem antium Zeno, & quasi labi putat, atque concedere, & ipsum esse dormire. Jam Pythagoras, & Plato locupletissimi auctores, quo in somniscientia videamus, præparatos quodam cultu, atque victu proficisci ad dormiendum jubent. faba quidem Pythagore utique abstinere: quasi verò eo cibo mens, non venter infletur. Sed nescio quomodo Nihil tam absurdè dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum. Utrum igitur censemus dormientium animos & per se ne ipsos somniando moveri, an, ut Democritus censet, externis, & adventitia visione pulsari? si enim sic est, si illo modo, videri possunt permulta somniantibus falsa pro veris. Nam & *navigantibus moveri videntur ea, quæ stant*: & quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumine. Quid dicam insanis, quid ebriis quam multa falsa videntur? quod si ejusmodi visis credendum non est, cur somniis

credatur, nescio, nam tam licet de his erroribus, si velis, quàm de somniis disputare: ut ea, quæ stant, si moveri videantur, terra motum significare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lumine declarari, *diffusionem*, ac seditionem moveri. Jam ex insaniorum, aut ebriorum visis innumerabilia conjectura trahi possunt, quæ futura videantur. Quis est enim, qui totum diem jacularis non aliquando collineet? totas nocteis somniamus; neque ulla ferè est, quæ non dormiamus; & miramur, aliquando id, quod somniamus, evadere? quid est tam incertum, quàm talorum jactus? tamen nemo est, quin sæpe jactans, Veneremur jactat aliquando, nonnumquam etiam iterum, ac tertium, num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulsu malumus, quàm casu dicere? quod si ceteris temporibus, falsis visis credendum non est, non video quid præcipui somnus habeat, in quo valeant falsa pro veris. Quod si ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent, quæ somniant: 5 alligandi omnes essent, qui cubitum irent, majores enim, quàm ulli infanti, efficerent motus somniantes. Quod si insanorum visis fides non est habenda, quia falsa sunt; cur credatur somniantium visis, quæ multo etiam perturbatiora sunt, non intelligo. an quod insanis sua visa conjectori non narrant, narrant qui somnia verunt? Quare etiam, si velim scribere quid, aut legere, aut canere vel voce, vel fidibus, aut geometricum quiddam, aut Phycum, aut dialecticum explicare, somniumne expectandum sit, an ars adhibenda, sine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri potest? Atqui, ne si navigare quidem velim, ita gubernarem, ut somniaverim, præsens enim poena sit. Quæ igitur convenit, ægros à conjectore somniorum potius, quàm à medico petere medicinam? an Æsculapius, an Serapis potest nobis præscribere per somnium curationem valitudinis? Neptunus gubernantibus non potest? & si sine medico medicinam dabit Minerva; Musæ scribendi, legendi, ceterarum artium scientiam somniantibus non dabunt? At si curatio daretur valitudinis, hæc quoque, quæ dixi darentur, quæ quoniam non dantur, medicina non datur, quæ sublata, tollitur omnis auctoritas somniorum. 6 Sed hæc quoque in promptu fuerint: nunc interiora videamus. Aut enim divina vis quædam, consulens nobis, somniorum significationes facit: aut conjectores ex quadam convenientia, & conjunctione naturæ, quam vocant *συμπέθεαι*, quid cuique rei conveniat, ex somniis, & quid quæque rem sequatur, intelligunt: aut eorum neutrum est, sed quædam observatio constant, atque diuturna est, cum quid visum secundum quietem sit, quid evenire, & quid sequi solet. Primum igitur intelligendum est, nullam vim esse divinam effectricem somniorum. Atque illud quidem perspicuum est, nulla visa somniorum proficisci à numine deorum, nostra enim causa dñi id facerent, ut providere futura possemus. Quotus igitur est quisque, qui somniis pareat? qui intelligat? qui meminerit? quàm multi verò, qui *consequuntur* eamque superstitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somniis moneat eos, qui illa non modo cura, sed ne memoria quidem digna ducant? Nec enim ignorare deus potest, quæ mente quisque sit: nec frustra, ac sine causa quid facere, dignum deo est: quod abhorret etiam ab hominis constantia. Ita si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur, aut nescit hoc deus, aut frustra somniorum significatione utitur. Sed horum neutrum in deum cadit, nihil igitur à deo somniis significari latendum est. Illud etiam requiro, cur,

K k k k

si deus

1. *Id jam dico, jam ut nihil.* Metuo ne locus mala labore intractatone, sique vitiosior quàm habetur nam Pal. pr. & text. sed jamdiu tam modo jam ut nihil, neque aliter quæritur, nisi quod adhuc inficiat, sed tam jamdiu. S. Victor: sed jam diu tam modo ut nihil, & Victor: ut aliter sed jam diu, ut nihil.

2. *Per se ne ipsi.* Vulgati per se meti se, sed altare est in Pall. in exemplar. S. V. Coris & editione Victoriana.

3. *Non aliunde collineet.* Ita Pall. omnes S. Victoris, sed hæc facie

collineet, sic in eisdem *liniamina* vitas pro *linemina*.

4. *Totus noster somniamus.* &c. Confirmit hanc lectionem Pall. Muretus tamen lib. vi. Var. lect. c. 6. emendat, *in utiles dormiamus*, &c. quæ non somniamus, quod statimare potest Lamb.

5. *Alligandi omnes essent.* Pal. prim. non habet *essent*, neque eo adeo eget sententia.

6. *Sed hæc quoque in promptu fuerint.* Illud fuerit redonavi Tull. o. flagrantibus Pall. quare S. Victor & edit. Victoriana.

si deus ista visa nobis providendi causa dat, non vigilantibus potius det, quam dormientibus. Sive enim extensus, & adventitius pulsus animos dormientium commovet, sive per se ipsi animi moventur, sive quæ causa alia est, cur secundum quietem aliquid videre, audire, agere videamus, eadem causa vigilantibus esse poterat: idque si nostra causa dii secundum quietem facerent, vigilantibus idem facerent; præteritum cum Chrysippus, Academicos refellens, permulto clariora, & certiora esse dicat, quæ vigilantibus videantur, quam quæ somniantibus. Fuit igitur divina beneficentia dignius, cum consuleret nobis, clariora visa dare vigilantibus, quam obscuriora per somnium, quod quoniam non sit, somnia divina putanda non sunt. Jam vero quid opus sit circumscriptione, & amfraet, ut sit utendum interperitibus somniorum potius quam directo? deus siquidem nobis consulebat, hoc facito, hoc ne feceris, diceret? idque visum vigilantibus potius, quam dormientibus daret? jam vero quis dicere audeat, vera omnia esse somnia? Aliquot somnia vera, inquit Ennius; sed omnia non est necesse. Quæ est tandem ista distinctio? quæ veri quæ falsi? h. ber? & si vera à deo mittuntur, falsi unde nascuntur? nam si ea quoque divina, quid inconstanter deo? quid inficitus autem est, quam menteis mortalium falsus & mendacibus visis concitare? sin vera visa divina sunt; falsa autem & inania, humana quæ est ista designandi licentia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quam aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? quod quoniam illud negatis, hoc negatis ostendendum est. Naturam uteniam dico, quæ numquam animus insistentis agitatione, & motu esse vacuus potest. Is cum languore corporis, nec membris uti, nec sensibus potest, insidit in visa varia, & incerta ex reliquis, ut ait Aristoteles, inhaerentibus, earum rerum, quas vigilans gesserit, aut cogitarit: quarum perturbatione mirabiles interdum existunt species somniorum. Quæ si alia vera, alia falsa: quæ mora interoscantur, scire tanquam velim. Si nulla est, quid istos interpretes audiamus? sin quæpiam est, & a vero audire, quæ sit. Sed hærebunt, venit enim jam in contentione, utrum sit probabilius deos, an im mortales, rerum omnium præstantia excellentes, concutere omnium mortalium, qui ubique sunt, non modo lectos, verum etiam grabatos, & cum sterrentis aliquos viderint, obicere his visa quædam tortuosa, & obscura, quæ illi exterriti somnio ad conjecturam manè deferant; an natura fieri, ut mobilitate animus agitur, quod vigilans videt, dormiens videre videatur, utrum philosophia dignius, sagarum superstitione ista interpretari an explicatione naturæ: ut si jam fieri possit conjectura vera somniorum, tamen isti qui proficiuntur, eam facere non possint: rex levissimo enim & indoctissimo genere constant. Stoici autem tui negant quemquam, nisi sapientem, divinum esse posse. Chrysippus quidem divinationem definit his verbis, *vis cognoscens, & videntem, & explicantem* signa, quæ à diis hominibus portendantur: officium autem esse eius, prænotificare, dei erga homines mente qua sint quidque significant, quemadmodumque ea procurentur, atque expientur. Idemque somniorum conjectionem definit hoc modo, *esse vim cernentem, & explanantem*, quæ à diis hominibus significentur in somniis. Quid ergo, ad hac mediocri opus est prudentia, an & ingenio præstanti, & eruditione perfecta? talem autem cognovimus neminem. Vide igitur, ne, etiam si divinationem tibi esse concessero, quod numquam faciam, neminem tamen divinum reperire possimus. Quis autem ista mens est deo-

rum, si neque ea nobis significant in somniis, quæ ipsi per nos intelligamus, neque ea, quorum interpretes habere possimus? similes enim sunt dii, si ea nobis obiciunt, quorum nec scientiam, nec explanatorem habeamus tamquam si Pœni, aut Hispani in senata nostro loquerentur sine interprete. Jam vero quod pertinent obscuritates, & ænigmata somniorum? intelligi enim à nobis dii velle debebant ea, quæ nostra causa nos moverent. Quid? poeta nemo, nemo phyliscus obscurus? ille vero nimis etiam obscurus Euphorion, at non Homerus. Uter igitur melior? Valde Heraclitus obscurus: minime Democritus, num igitur conferendi? mea causa me moneo, quod non intelligam. Quid me igitur moneo? ut si medicus ægroto imperet, ut lunis

Terrigenam, herbigradam domi-porram, sanguine cassam,
potius quam hominum more, cochleam, dicere. Nam
3 Pacuvianus Amphion,

Quadrupes tardigrada, agrestis, humilis aspera,
Capiti brevis,ervice anguina, adspersu truci,

Evicerata, manima, cum animalis sono

cum dixerit obscurus, tum Attici respondent: *Non intelligimus, nisi aperta dixeris.* At ille uno verbo, *Tesudo.* Non potueras hic, cigitur a principio, citharista, dicere? Deteret ad conjectorem quidam, somnia esse, ovum pendere ex fascia lecti tui cubicularis. Est hoc in Chrysippi libro somnium. Respondit conjector thesaurum desolatum esse sub lecto, fodit: invenit auri aliquantum, idque circumdatum argento, misit conjectori quantum visum est de argento. Tum ille, *nihilus*, inquit, *de vitello?* id enim ei ex ovo videbatur aurum declarasse; re iquam, argentum. Nemone igitur umquam aliud ovum somnia vit? cur ego hic nescio qui thesaurum solus invenit? quam multi inopes, *digni præsidio deorum*, nullum somnio ad thesaurum rependum admonentur? quam autem ob causam tam est obscure admonitus, ut ex ovo nosceretur thesauri similitudo potius, quam aperte thesaurum quærere juberetur. Si cur aperte Simonides vetitus est navigare? Ergo obscura somnia, & minime consentanea majestati deorum. Ad aperta, & clara veniamus, quale est de illo interfecto? a capone Megaris: quale de Simonide, qui ab eo, quem humar, vetitus est navigare: quale etiam de Alexandro: quod à te præteritum esse miror: qui, cum Ptolemæus, familiaris ejus, in prælio telo venenato ictus esset, eque vulnere summo cum dolore moreretur: Alexander assidens, somno est consopitus. Tum secundum quietem visus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam quærere, & humil dicere, quo illa loci nasceretur, (neque is longe aberat ab eo loco) ejus autem esse vim tantam, ut Ptolemæum facile sanaret. Cum Alexander expetrectus narrasset amicis somnium, emisisse qui illam radiculam quærerent, qua inventa, & Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem genere teli vulnerati. Multa etiam sunt à te ex historiis prolata somnia, matris Phalaridis, Cyri superioris, matris Dionysii, Pœni Hamilcaris, Annibalis, P. Decii pervulgatum jam & illud de præfule Gracchi etiam: & recens Cæcilia, Balearici filia, somnium. Sed hæc externa, ob eoque causam ignota nobis sunt: nonnulla etiam ficta fortasse quis enim auctor istorum? de nostris somniis quid habemus dicere, tu de merlo me & equo ad ripam? ego de Mario tum fascibus laureatis me in suum deduci jubente monumentum? Omnium somniorum Quinte, una ratio est, quæ per deos immortalis, videamus ne nostra superstitione, & depravatione superetur. Quem enim tu Marium visum: à me putas? Speciem, credo, ejus, & imagi-

1. *Aræ audire*: Pall. omnes veteri modo serbend; habeo.
2. *Neque explanatorem*: S. c. plar que Palas notum, neque secus editione V. dicitur, *visita explanatorem*.
3. *Pœni*: *Aræ audire*. Recepta lecto *Amphion*, sed alterum refert in libro S. V. dicitur, in Pal. primæ sec. denique in edis ab V. C.
4. *Minimè consensum majestati deorum*, ita Pall. & S. Victoris, omis-

so sunt, quod in omnibus publicis.

5. *Illud de præfule*: ad jam primum redditur Ciceroni, inventum in Palatinis quatuor & aodice S. Victoris, alix omnes editiones præfule, supra etiam erat in Pal. pr. & S. V. dicitur, *cogn. non cogn.* sed tamen tanti non erat ut textum immutaretur.

imaginem, ut Democrito videtur. Unde profectam imaginem? à corporibus enim solidis, & à ceteris figuris vult fieri imagines, quod igitur Marci corpus erat? Ex eo, inquit, quod fuerat, plena sunt imaginum omnia. ista igitur me imago Marci in campum Atinatem persequatur, nulla enim species cogitari potest, nisi pulsa imaginum. Quid ergo? istæ imagines ita nobis *dislo audientes* sunt, ut simul atque velimus accurrant? etiamne earum rerum, quæ nullæ sunt? quæ est enim & forma tam inusitata, tam nulla, quam non sibi ipse animus possit effingere? ut, quæ numquam vidimus, & ea tamen informata habeamus, oppido nam sitas, hominum figuras. Num igitur, cum aut muros Babilonis, aut & Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? Omnia igitur, quæ volumus, nota nobis esse possunt, nihil est enim de quo cogitare nequeamus. Nulla ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinsecus, nec omnino fluunt illæ: nec cognovi quemquam, qui maiore auctoritate nihil diceret. *animum est ea res, eaq; natura, ut vigilans, nullo adventitio pulsu, sed suo motu, incredibili quadam celeritate.* Hi cum sustinentur membris, & corpore, & sensibus, omnia cetera cernunt, cogitant, sentiunt. cum autem hæc subtrahita sunt, desertusque animus languore corporis, tum agitur ipse per se, itaque in eo & formæ versantur, & actiones: & multa audiunt, multa dici videntur. Hæc scilicet imbecillo, remissoque animo, multa omnibus modis confusa, & variata versantur, maximeque reliquæ earum rerum moventur in animis, & agitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marci versabatur, recordanti, quæ ille gravem suum casum *magis animo*, quam constanti tulisset. Hanc credo causam de illo somnandi fuisse. Tibi autem de me cum sollicitudine cogitanti subito sum visus emerisus de flumine, inerantem in utriusque nostrum animis, *vigilantium cogitationum natura.* At quædam adjuncta: ut mihi de monumento Marci: tibi, quod equus, in quo ego vehebar, mecum una *diversus rursus apparuit.* An tu censeres ullam anam tam identitatem futuram fuisse, ut somniis crederet, nisi ista casu omninoquam, forte temerè concurrerent? Alexandro draco loqui visus est. Potest omnino hoc esse falsum, potest *sed non est magnus somnium.* Quare autem cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum, nec huic eidem aliis, nec multa ceteris. Mihi quidem, præter hoc Mariæque, nihil sanè, quod meminerim. & Frustrà igitur consumitur tot noctes tam longa in ætate. Nunc quidem propter intermissionem forensis operæ & lucubrationes detraxi, & meditationes addidi, quibus uti antea non solebam: nec tam multum dormiens, ullo somnio suam admonitus, tantis profectum de rebus: nec mihi magis usquam videor, quam cum aut in toro magistratus, aut in curia senatum video, somnare. Etenim ex divisione hoc secundum est, quæ est continuatio, conjunctioque naturæ (quam, ut dixi, vocant *operta* & *secreta*) ejusmodi, ut thesaurus ex ovo intelligi debeat? nam medici ex quibusdam rebus & advenienteis, & credentibus *nomines* intelligent: nonnullæ etiam valitudinis

significationes, ut hoc ipsum, *pleni, anelli, vestitus* ex quodam genere somniorum intelligi posse dicuntur. Thesaurus vero & hereditas, & honos, & victoria, & multa generis ejusdem, quæ cum somniis naturali cognitione junguntur? Dicitur quidam, cum in somnis complexu Venerio jungetur, calculos eiecisse. video sympathiam. visum est enim tale obiectum dormienti, ut id, quod evenit, *natura vis*, non opinio erroris effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, à qua vetaretur navigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis, quod scribitur, somnium? qui paulo ante interitum, visus est in somnis amicæ esse amictus amiculo. Is cum esset projectus inhumatus, ab omnibusque desertus jaceret: amica corpus ejus textit suo pallio. Ergo hoc inerat in rebus futuris: & causas naturales habebat: an, & ut videretur, & ut eveniret, casus effecit? Quid? ipsorum interpretum conjecturæ, nonne magis ingenia declarant eorum, quam vim, consensumque naturæ? Cur sor ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somnis curru quadrigarum *vehi*. manè ad conjectorem. At ille, Vinctes, inquit, id enim celeritas significat, & vis equorum. Post idem ad Aniphontem. Is autem, Vincere, inquit, necesse est. An non intelligis quatuor ante te cucurrisse? Ecce alius cursor: atque horum somniorum & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri, sed ad cursores redeo, ad interpretem detulit, *equalem se in somniis visum esse saltum.* At ille, Vicisti, ista enim avi volat nulla vehementius. Huic equidem Antipho, Baro, inquit, te victum esse non vides? ista enim avis insectans alias aves & agitans, semper ipsa postrema est. Parere quædam matrona cupiens, dubitans essetne prægnans, visa est in quiete *obsignatam habere naturam*. & retulit. Negavit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse: At alter, prægnantem esse dixit. nam *inane obsignari nihil solet.* Quæ est ista ars conjectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quidquam significant, nisi acumem hominum, ex similitudine aliqua, conjecturam modò huc, modò illuc ducentium? Medici signa quædam habent ex venis, & ex spiritu ægroti: multisque ex aliis futuræ præsentunt. Gubernatores cum exultantibus lorigines viderint, aut delphinos se in portum conspicientes, *tempus pacem significari* putant. Hæc ratione explicari, & ad naturam facile revocari possunt: ea verò quæ paulo ante dixi, nullo modo. At enim *observatio distans*, hæc enim pars una restat) notandis rebus hæc iterum. An tandem somnia observari possunt? quomodo modo: sunt enim innumerabiles varietates. Nihil tam præpoñere, tam inconditè, tam monstruosè cogitari potest, quod non possimus somnare. Quo modo igitur hæc infinita, & semper nova aut memoria complecti, aut observando notare possumus? Astrologi motus errantium stellarum notaverunt. inventus est enim ordo in iis stellis, qui non putabatur. cedò tandem, qui sit ordo, aut quæ concursatio somniorum? quo modo autem distingui possint vera somnia à falsis, cum eadem & aliis aliter evadant, & iisdem non semper eodem modo? ut mihi mirum videatur, cum *mendaci hominis, ne verum quidem dicenti credere soleamus*, quo modo isti, si somnium verum evasit aliquid, non ex multis potius uni fidem derogant, quam ex uno innumerabilia confirmant. Si igitur neque

1. *Et inquit quid fuerit.* Recte Pal. tamen pr. fuerit. loc. hinc est.
2. *Postquam inquit.* Non displicet quod est in Pal. prim. *inquit.*
3. *Est autem informata.* Est à Pall. & Victorii editione. aliter formata.
4. *Victoris liber id est.*
5. *Victoris faciem cogito, imago illorum.* Pal. pr. *egressa*, unde forte non male Pal. cert. & quart. *egressa* *cogitatio*, imago, sique etiam V. Venerii liber sed bene habet vulgata.
6. *Novi, mirabile.* Est à Pall. tribus & S. Vici. item editione Victorii vulgata.
7. *Propheta igitur in somnia pr. natus.* Pal. pr. sine præpositione, *summa* & vix est non sic scriptum: Cicero.
8. *Quæ est ista ars conjectoris.* *Et inquit, te de hoc esse non videri.* Haud

aliter Pal. pr. ac sec. nam tert. heic mutilus est, quartus verò vocem illam inusitatum omisit: quam tamen etiam in scriptis suis reperit Victorius. Vulgata, *Antipho*, *In verò*, inquit, *insulset*.
9. *Reperit.* Ita libri nostri. inepte igitur Lambinus interponit ad sententiam participium de suo, *ad conjectorem* *reul.* satis subintelligitur.
10. *Quæ est ista ars conjectoris.* Pal. non agnoscunt ista, neque habetur in Victoriana.
11. *Et quidem non semper eodem modo.* Pal. pr. habet amplius, *Et quidem semper etiam non semper*, aliquid corripit in eo Jaiet. *Quæ*

neque deus est effector somniorum, neque naturæ societas ulla cum somniis, neque observatione inveniri potuit scientia: effectum est, ut nihil prorsus somniis tribuendum sit: præsertim cum illi ipsi, qui ea vident, nihil divinent: ii, qui interpretantur, conjecturam adhibeant, non naturam: casus vs autem innumerabilibus pæne faculis in omnibus plura mirabilia, quam in somniorum visis effecerit: neque conjectura, quæ in varias partes duci potest, nonnumquam etiam in contrarias, & quidquam sit incertius. Explodatur hæc quoque somniorum divinatio pariter cum ceteris, nam ut verè loquamur, *superstitio* fusa per gentes, oppremit omnium ferè animos, atque hominum imbecillitatem occupavit. quod & in iis libris dictum est, qui sunt de natura deorum; & hac disputatione id maxime egimus. multum enim & nobismet ipsis, & nostris profuturi videbimur, si eam funditus sustulissimus. Nec verò id enim diligenter intelligi volo *superstitione* tollenda religio tollitur. Nam, & M. A. T. O. R. V. M. INSTITUTA tueri sacris, cætemoniisque retinendis, sapientis est: & esse præstantem aliquam, æternamque naturam, & eam suspiciendam, admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cælestium cogit confiteri. Quamobrem ut religio propaganda etiam est, quæ est iuncta cum cognitione naturæ: sic *superstitionis* 2 stirpes omnes ejicienda, inquit enim, & urget, 3 & quocumque te vereris, persequitur; siue tu vatem, siue tu

omen audieris; siue immolaris, siue avem aspexeris; si Chaldaum, si haruspem videris; si fulserit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de cælo, si offenti simile natum, factumve quippiam: quorum necesse est plerumque aliquid eveniat: ut numquam liceat quieta mente consistere. *Perfugium* videtur omnium laborum, & sollicitudinum esse somnus. at ex eo ipso plurimæ curæ, metusque nascuntur, qui quidem ipsi per se minus valerent, & magis contemnerentur, nisi formiorum patrocini philosophi suscepissent, nec ii quidem contemnitissimi, sed in primis acuti, & consequentia, & repugnantia videntes: qui prope jam absoluti, & perfecti putantur. quorum licentiæ nisi Carneades resistisset, haud scio, an soli jam philosophi judicarentur, cum quibus omnis ferè nobis disceptatio, contentioque est, non quod eos maxime contemnimus: sed quod videntur acutissime sententias suas, prudentissimeque defendere. 4 Cùm autem proprium sit Academiæ, iudicium suum nullum interponere, ea probare, quæ simillima veri videntur, conferre causas, & quid in quamque sententiam dici possit, expromere, nulla adhibita sua auctoritate, iudicium audientium relinquere integrum, ac liberum: tenebimus hanc consuetudinem à Socrate traditam: eaque inter nos, si tibi, Quinte frater, placebit, quàm laxissimè utemur. Mihi verò, inquit ille, nihil potest esse jucundius. Quæ cum essent dictæ, surreximus.

1. *Quidquam sit incertius.* Pal. pr. *certius*. quod forsan referendum ad *casum*, ut conjectura æque sit certa ac casus; hoc est incertissima. sed cum reliqui codd. ei non adspiciunt, non est quod librario unum nimum tribuamus.

2. *Stirpes omnes ejicienda.* Si mss. nostri, sed more suo, unica litera ejicienda frustra alii conjecturis operantur. quippe ejicienda stirpes jam an ea evolūt sint extractæque radices oportet; quo ipso, nonquam certe renascuntur si tamen quæ d. morandum, malim *ejicienda sunt*, quomodo locutus noster sine libri tit. Tuscul. quæst. pro quo tamen

vulgati elidenda.

3. *Et quocumque te vereris.* Haud aliter hoc usque cusi, sed num recte? Pall. enim quatuor & liber S. Victoris nulla litera variante præferunt, & quæte, *Quintus vereris*. loqui verò Ciceronem cum fratre suo Quinto, satis constat, verum vident Senatus Criticus, ego festino.

4. *Cùm autem proprium sit Academiæ.* Pal. tert. & S. Victoris non habent voculam *proprium*, sed cùm refert in aliis illis nostris melioribus, nihil ei adhuc moveo controversiæ.

M. TVLLII CICERONIS DE

F A T O, LIBER SINGVLARIS.

Deest principium.

1 QVIA pertinet ad mores, quos § 9 illi vocant, nos eam partem philosophiæ de moribus appellare solemus; sed decet augentem linguam Latinam, & nominare *moralium* explicanda; vis est ratioque enuntiationum, quæ Græci *ἠθικὰ* vocant, quæ de re futura cum aliquid dicunt, atque eo, quod possit fieri, aut non possit, quam vim habent, obscura questio est: 3 quam *ἠθικὰ* Philosophi appellant: totaque est logice; quam rationem *disserendi* voco. Quod autem in aliis libris feci, qui sunt de natura deorum; itemque in iis, quos de divinatione edidi, ut in utramque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id à quoque probaretur, quod cuique maxime probabile videretur, in id hac disputatione de fato, casus quidam, ne facerem impedit. Nam cum essem in Puteo

lano, Hirtiusque noster, consul designatus, iisdem in locis, vir nobis amicissimus, & iis studiis, in quibus nos à pueritia viximus, deditus: multum unà eramus; maxime nos quidem exquirentes ea consilia, quæ ad pacem, & ad concordiam civium pertinerent. cum enim omnes post interitum Cæsaris novarum perturbationum causa quæri viderentur, hisque esse occurrendum putarem: omnis ferè nostra in iis deliberationibus consumebatur oratio; idque & sæpe aliàs. & quodam liberiore, quàm solebat, & magis vacuo ab interventoribus die, cum ille ad me venisset primò illa, quæ erant quotidiana, & quasi legitima nobis, de pace, & de otio. Quibus actis, Quid ergo? inquit ille, quoniam oratorias exercitationes non tu quidem, ut spero, reliquisti, sed certe philosophiam illis anteposuisti, possumne

2. *Quia pertinet ad mores, quos § 9 illi vocant.* Est à mss. nostris; si mav. q. dudum editione sua Petrus Viç. Palacini ego usus sum. r. bus. Gulielmus variantes lectiones adscripsit marginibus, & libr. S. V. Stor. s. Francisci Pithæi, & Francisci Fabricii, vulgata lectio habet, quor § 9 Græci vocant.

3. *Appellat moralium.* Pal. sec. & S. Victoris, *moralium*, quod, quamvis non problem, i. but tamen ind. care. quippe secundus ille noster, quancvis est pretio, præ aliis duobus quibus utor.

3. *Quam ἠθικὰ Philosophi appellant.* Dictionem Philosophi reddimus auctor. fide Pall. & P. atque S. V. ex huiusque editione sua Victorius, infinitæ & incred. blis diligentiæ vir.

4. *De pace & otio. Quibus actis. Quid.* Hæc est lectio Pal. prim. editionisque Victorianæ, aliorumque. nam ceteri mss. *Quibus accipis.* omnes tamen omittunt illa vulgata, *disserens*; quæ in Lambinianis ac Brutianis.

1. *Rhetor.*